

**НАЦІОНАЛЬНИЙ ЮРИДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ЯРОСЛАВА МУДРОГО
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ**

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

КОЛОТ НАТАЛІЯ МИКОЛАЇВНА

УДК 343.12; 343.13; 343.16

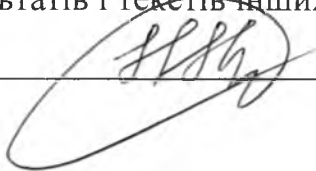
**ДИСЕРТАЦІЯ
РЕАЛІЗАЦІЯ ПРОКУРОРОМ ЗАСАДИ ЗАКОННОСТІ НА СТАДІЇ
ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ**

081 «Право»

08 – Право

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

 Н. М. Колот

Науковий керівник:
Дроздов Олександр Михайлович,
доктор юридичних наук, професор

Харків – 2025

АНОТАЦІЯ

Колот Н. М. Реалізація прокурором засади законності на стадії досудового розслідування. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право» – Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, Міністерство освіти і науки України, Харків, 2025.

Дисертація є першим комплексним дослідженням реалізації прокурором засади законності на стадії досудового розслідування.

За результатами аналізу теоретичних поглядів вчених встановлено, що доктринальні позиції стосовно визначення засади законності у кримінальному провадженні зводяться до її розуміння як: 1) обов'язку уповноважених суб'єктів, які ведуть кримінальний процес, дотримуватися законодавства під час кримінальної процесуальної діяльності; 2) обов'язку всіх учасників кримінального провадження дотримуватися законодавства під час кримінальної процесуальної діяльності; 3) належного режиму або механізму регулювання суспільних чи процесуальних відносин; 4) елементу засади верховенства права.

Визначено, що механізм реалізації засади законності включає такі елементи, як: 1) обов'язок дотримання законодавства; 2) система нормативно-правових актів, які підлягають дотриманню; 3) встановлений порядок діяльності; 4) суб'єкти, під час діяльності яких забезпечується засада законності; 5) система юридичних гарантій такого дотримання законності.

Констатовано, що законність є однією із фундаментальних засад кримінального провадження, завдяки якій забезпечуються справедливість, правомірність і відповідність всіх дій і рішень закону. У контексті кримінального процесу структура поняття «засада законності» включає елементи: діяльність згідно з кримінальним процесуальним законодавством; захист прав і свобод усіх учасників кримінального провадження; недопустимість свавілля суб'єктів, наділених владними повноваженнями у кримінальному провадженні;

забезпечення системи контролю за дотриманням законодавства; обов'язковість й обґрунтованість рішень суб'єктів, уповноважених державою вести кримінальний процес.

Відмічено, що реалізація засади законності прокурором заснована на:

- 1) неухильному дотриманні ним законодавства (відповідно до обсягу й ієрархії, визначеної КПК України);
- 2) забезпеченні ним дотримання органами досудового розслідування відповідного законодавства;
- 3) виконання ним й органами досудового розслідування визначеної законом кримінальної процесуальної компетенції: функцій, повноважень, предмета відання;
- 4) дотриманні ним й органами досудового розслідування належної об'єктивності, неупередженості, незалежності у правозастосовній діяльності;
- 5) застосування ним, органами досудового розслідування загальних засад кримінального провадження у разі неурегулювання чи неоднозначного регулювання кримінальних процесуальних відносин.

Наголошено, що з огляду на спеціально-дозвільний тип правового регулювання застосування примусових заходів має бути чітко передбачене кримінальним процесуальним законом. Якщо норма закону не регламентує примусового заходу, способу його застосування, то така діяльність прокурора та інших суб'єктів, які ведуть кримінальний процес, є неприйнятною. Застосування заходів забезпечення або інших заходів примусу до учасників кримінального провадження можливе лише за правилом «Ніякого примусу без закону», що має відповідати вимозі правової визначеності.

З'ясовано, що у широкому розумінні забезпечення реалізації прокурором засади законності полягає у забезпеченні:

- 1) неухильного дотримання ним та органами досудового розслідування законодавства;
- 2) об'єктивності (складанні об'єктивних, обґрунтованих та вмотивованих рішень),
- 3) незалежності;
- 4) неупередженості (відсутність дискримінації учасників у правозастосовній діяльності прокурора та органів досудового розслідування).

Під час реалізації

прокурором засади законності кожен із визначених елементів, у свою чергу, є частиною реалізації засади верховенства права.

Обґрунтовано, що для удосконалення забезпечення прокурором законності доцільно унормувати обов'язкову участь прокурора у слідчих (розшукових) діях, вчинення яких пов'язано з суттєвим обмеженням прав і свобод людини в досудовому розслідуванні щодо тяжких й особливо тяжких злочинів, або запровадити попередній та подальший прокурорський нагляд, що полягатиме в «паперовому» або «цифровому» погодженні (затвердженні) прокурором процесуальних документів слідчого щодо проведення слідчих (розшукових) дій.

Звернуто увагу на те, що прокурор, який є процесуальним керівником у конкретному кримінальному провадженні, може здійснювати нагляд за додержанням законів під час повідомлення про підозру у формі: 1) попереднього прокурорського контролю шляхом погодження повідомлення про підозру, 2) ревізії попередніх процесуальних рішень слідчого, дізнавача, перевіряючи при цьому обґрунтованість повідомлення про підозру; 3) особистого прийняття законних рішень на досудовому розслідуванні, зокрема, у формі повідомлення про підозру особисто прокурором.

Визначено, що додатковим аргументом на користь регламентації процесуального строку підготовки до захисту після повідомлення про підозру не менше ніж 14 днів до складання обвинувального акта (або прийняття іншого рішення щодо завершення досудового розслідування) є проведення аналогії зі встановленим законодавцем строком підготовки до захисту після висунення додаткового обвинувачення в суді відповідно до ст. 339 КПК України.

Підкреслено, що у межах перевірки наявності «обґрунтованості підозри» прокурор має оцінити законність доказів, на яких ґрунтується підозра. У випадку виявлення прокурором «незаконного» доказу, він повинен надати оцінку усій сукупності доказів через призму доктрини «плодів отруєного дерева» і правила

«незалежного джерела», «неминучого виявлення» для формування висновку про законність/незаконність підозри в цілому.

З'ясовано, що забезпечення прокурором реалізації засади законності під час зупинення досудового розслідування має відбуватися: 1) у частині недопущення безпідставного зупинення з метою переривання обчислення строків досудового розслідування; 2) щодо недопущення проведення процесуальних дій та застосування заходів забезпечення, спрямованих на викриття особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, під час зупинення досудового розслідування.

Акцентовано увагу на тому, що складання прокурором клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності є аналогією укладення угоди про визнання винуватості. У разі звільнення особи від кримінальної відповідальності згодом у суді не виноситься обвинувальний вирок щодо особи, але ухвала суду про звільнення все рівно констатує винуватість. Лише прокурор має складати відповідне клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності, оскільки тільки він, по-перше, як головний суб'єкт обвинувачення у кримінальному процесі може «укладати» такий аналог угоди з підозрюваним, а, по-друге, у змозі визначати подальшу долю обвинувачення.

Наголошено на тому, що прокурор як гарант реалізації засади законності має забезпечити не лише формальне застосування норми законодавства в частині ознайомлення особи з її правами щодо звільнення від кримінальної відповідальності, а й особисто забезпечити застосування процесуальних приписів «крізь форму» по суті у вигляді належного роз'яснення прав особи з тим, щоб переконатися, що особа усвідомлює усі наслідки такого рішення, у тому числі нереабілітуючий характер останнього.

Запропоновано запровадити прокурорський нагляд за законністю закриття кримінального провадження слідчим, дізнавачем у вигляді попереднього прокурорського нагляду. У кримінальному процесуальному законодавстві необхідно передбачити механізм направлення копії постанови слідчого,

дізнавача щодо закриття кримінального провадження не після прийняття відповідного рішення, а на етапі складання проєкту відповідної постанови. У результаті цього можна буде змістити акцент прокурорського нагляду з наступного на попередній, чим зосередити перевірку на стадії прийняття рішення представниками сторони обвинувачення, а не постфактум.

Доведено, що повернення обвинувального акта прокурору не може визнаватися кінцевим рішенням стадії підготовчого провадження. У зв'язку з цим необхідно унормувати процедуру повернення обвинувального акта прокурору в межах підготовчого судового засідання на кшталт повернення апеляційної скарги для усунення недоліків. Вказана процедура має передбачати: конкретний процесуальний строк для виправлення формальних помилок; процесуальні наслідки у вигляді закриття кримінального провадження у випадку неподання виправленого обвинувального акта прокурором у встановлений строк після повернення його судом.

Констатовано, що перевірка обвинувального акта прокурором охоплює змістовний та формальний аспекти. Змістовні недоліки у вигляді недостатньої сукупності доказів для підтримання державного обвинувачення в суді обернуться незворотними процесуальними наслідками. Формальні недоліки обвинувального акта прокурор ще буде мати можливість виправити на підготовчому провадженні.

Сформульовані у тексті дисертації основні результати, теоретичні положення й висновки можуть бути використані під час: а) науково-дослідної діяльності – для подальшої наукової розробки проблем реалізації прокурором засади законності на стадії досудового розслідування; б) законотворчої діяльності – при удосконаленні змісту чинних кримінальних процесуальних норм у частині правової регламентації реалізації прокурором засади законності на досудовому розслідуванні; в) правозастосовної діяльності – для оптимізації практики реалізації прокурором засади законності на стадії досудового розслідування; г) навчально-методичного процесу – для підготовки підручників,

навчальних посібників та інших навчально-методичних матеріалів з кримінального процесу, а також при викладанні навчальних дисциплін «Кримінальний процес», «Забезпечення прав та свобод особи у кримінальному провадженні» і «Досудове розслідування».

Ключові слова: законність, верховенство права, засади кримінального провадження, прокурорський нагляд, прокурор, слідчий, слідчі (розшукові) дії, повідомлення про підозру, запобіжні заходи, зупинення досудового розслідування, закінчення досудового розслідування, обвинувальний акт, звільнення особи від кримінальної відповідальності, права і свободи людини.

SUMMARY

Kolot N.M. Realization of the principle of legality by the prosecutor at the stage of pre-trial investigation. – Qualification scientific work as a manuscript.

Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy in the specialty 081 «Law» - Yaroslav Mudryi National Law University, Ministry of Education and Science of Ukraine, Kharkiv, 2025.

The dissertation is the first comprehensive study of the prosecutor's implementation of the principle of legality at the stage of pre-trial investigation.

Based on the analysis of theoretical views on the principle of legality of criminal proceedings, the author classifies doctrinal positions on understanding the principle of legality as: 1) the obligation of authorized entities conducting criminal proceedings to comply with the law in the course of criminal procedure; 2) the obligation of all participants to criminal proceedings to comply with the law in the course of criminal procedure; 3) an appropriate regime or mechanism for regulating social or procedural relations; 4) an element of the rule of law.

It is determined that the mechanism for implementing the rule of law includes the following elements: 1) the obligation to comply with legislation; 2) the system of regulations which are subject to compliance; 3) the established procedure of activity;

4) the entities whose activities ensure the principle of legality; 5) the system of legal guarantees of such compliance with legality.

The author states that legality is one of the fundamental principles of criminal proceedings which ensures fairness, legitimacy and compliance of all actions and decisions with the law. In the context of criminal proceedings, the structure of the concept of the principle of legality includes the following elements: activities in accordance with the criminal procedure legislation; protection of the rights and freedoms of all participants to criminal proceedings; inadmissibility of arbitrariness of those vested with power in criminal proceedings; ensuring a system of control over compliance with legislation; binding and justified decisions of the entities authorized by the State to conduct criminal proceedings.

It is noted that the implementation of the principle of legality by the prosecutor is based on: 1) the prosecutor's strict observance of legislation (in accordance with the scope and hierarchy defined by the CPC of Ukraine); 2) the prosecutor's ensuring of compliance with the relevant legislation by pre-trial investigation bodies; 3) the prosecutor and pre-trial investigation bodies exercising the criminal procedural competence defined by law: functions, powers, subject matter of jurisdiction; 4) the prosecutor and pre-trial investigation bodies observing due objectivity, impartiality, independence in law enforcement activities; 5) application of general principles.

The author emphasizes that given the special permissive type of legal regulation, the use of coercive measures should be clearly provided for by the criminal procedure law. If a provision of law does not regulate a coercive measure and the method of its application, then such activities of the prosecutor and other subjects involved in criminal proceedings are unacceptable. The application of interim measures or other coercive measures to participants to criminal proceedings is possible only under the rule «No coercion without law», which must meet the requirement of legal certainty.

It is found that in a broad sense, ensuring the implementation of the principle of legality by a prosecutor is to ensure: 1) strict observance of the law by the prosecutor

and pre-trial investigation authorities; 2) objectivity (making objective, well-founded and reasoned decisions), 3) independence; 4) impartiality (no discrimination of participants in the law enforcement activities of the prosecutor and pre-trial investigation authorities). When the prosecutor implements the principle of legality, each of the above elements, in turn, is part of the implementation of the rule of law.

It is substantiated that in order to improve the prosecutor's enforcement of the rule of law, it is advisable to regulate the mandatory participation of a prosecutor in investigative (detective) actions which involve a significant restriction of human rights and freedoms in pre-trial investigation of serious and especially serious crimes, or to introduce preliminary and subsequent prosecutorial supervision, which will consist of «paper» or «digital» approval (approval) by the prosecutor of the investigator's procedural documents on conducting investigative (detective) actions.

It is noted that the prosecutor who is the procedural supervisor in a particular criminal proceeding may exercise supervision over the observance of laws during the notification of suspicion in the form of: 1) preliminary prosecutorial control by approving a notice of suspicion; 2) revision of previous procedural decisions of an investigator, coroner, while checking the validity of the notice of suspicion; 3) personal adoption of lawful decisions in the pre-trial investigation, in particular, in the form of a notice of suspicion personally by the prosecutor.

The author determines that an additional argument in favor of regulating the procedural deadline for preparing for the defense after notification of suspicion for at least 14 days prior to the drawing up of an indictment (or making another decision to complete the pre-trial investigation) is to draw an analogy with the deadline established by the legislator for preparing for the defense after bringing additional charges in court pursuant to Article 339 of the CPC of Ukraine.

The author emphasizes that in order to verify the existence of «reasonable suspicion», the prosecutor must assess the legality of the evidence on which the suspicion is based. If the prosecutor establishes «illegal» evidence, he or she must

assess the totality of evidence through the prism of the «fruit of the poisoned tree» doctrine and the «independent source» and «inevitable discovery» rules to form a conclusion on the legality/illegality of the suspicion as a whole.

It is established that the prosecutor's ensuring of the principle of legality during the suspension of a pre-trial investigation should take place: 1) in terms of preventing unreasonable suspension with a view to interrupting the calculation of the pre-trial investigation timeframe; 2) in terms of preventing procedural actions and application of interim measures aimed at exposing the person who committed a criminal offense during the suspension of the pre-trial investigation.

The author emphasizes that the prosecutor's motion for exemption from criminal liability is analogous to a plea agreement. If a person is released from criminal liability, the court does not subsequently pass a guilty verdict against the person, but the court's decision on release still establishes guilt. Only the prosecutor should file a relevant motion for release from criminal liability, since, firstly, only he or she, as the main prosecutor in criminal proceedings, can «conclude» such an analog of an agreement with the suspect, and, secondly, only the prosecutor can determine the further fate of the prosecution.

The author emphasizes that the prosecutor, as the guarantor of the principle of legality, should ensure not only formal application of the legal provision in terms of familiarizing a person with his/her rights to be released from criminal liability, but also personally ensure the application of procedural rules «through the form» in the form of a proper explanation of a person's rights in order to ensure that the person is aware of all the consequences of such a decision, including the non-rehabilitative nature of the latter.

The author proposes to introduce prosecutorial supervision over the legality of criminal proceedings termination by an investigator or a pre-trial detective in the form of preliminary prosecutorial supervision. The criminal procedural legislation should provide for a mechanism for sending a copy of the investigator's or coroner's decision

to close criminal proceedings not after the relevant decision has been made, but at the stage of drafting the relevant decision. As a result, it will be possible to shift the focus of prosecutorial supervision from the subsequent to the preliminary one, thus focusing the inspection on the stage of decision-making by representatives of the prosecution, and not after the fact.

It is proved that returning an indictment to the prosecutor cannot be recognized as the final decision of the preparatory proceedings stage. In this regard, it is necessary to regulate the procedure for returning an indictment to the prosecutor within the framework of a preparatory court hearing, similar to the return of an appeal to eliminate deficiencies. This procedure should provide for: a specific procedural deadline for correcting formal errors; procedural consequences in the form of closure of criminal proceedings in case of failure to submit the amended indictment by the prosecutor within the established time limit after its return by the court.

It is stated that the verification of an indictment by a prosecutor covers both substantive and formal aspects. Substantive deficiencies in the form of insufficient evidence to support the public prosecution in court will result in irreversible procedural consequences. The prosecutor will still have the opportunity to correct the formal deficiencies of the indictment during the preparatory proceedings.

The main results, theoretical provisions and conclusions formulated in the content of the dissertation can be used in: a) research activities - for further scientific development of the problems of the prosecutor's implementation of the principle of legality at the stage of pre-trial investigation; b) lawmaking activities - in improving the content of existing criminal procedural rules in terms of legal regulation of the prosecutor's implementation of the principle of legality in pre-trial investigation; c) law enforcement activities - to optimize the practice of the prosecutor's implementation of the principle of legality in pre-trial investigation.

Key words: legality, rule of law, principles of criminal proceedings, prosecutorial supervision, prosecutor, investigator, investigative (search) actions, notice of suspicion,

preventive measures, suspension of pre-trial investigation, termination of pre-trial investigation, indictment, release of a person from criminal liability, human rights and freedoms.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких відображені основні результати дослідження:

1. Колот Н.М. Забезпечення прокурором реалізації засади законності під час повідомлення про підозру. *Науковий вісник Ужгородського Національного університету*. Серія право. 2024. Вип. 83 ч.3. С. 241-248.
2. Колот Н.М. Забезпечення прокурором реалізації засади законності під час зупинення досудового розслідування. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 4. С. 641-646.
3. Колот Н.М. Забезпечення прокурором реалізації засади законності під час проведення слідчих (розшукових) дій. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2024. № 3. С. 236-242.
4. Колот Н.М. Забезпечення прокурором реалізації засади законності під час закриття кримінального провадження на досудовому розслідуванні. *Європейські перспективи*. 2024. № 4. С. 49-54.
5. Колот Н.М. Забезпечення прокурором реалізації засади законності під час складання обвинувального акта. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія право. 2024. Вип. 86 ч. 5. С. 87-94.
6. Колот Н.М. Забезпечення прокурором законності під час закінчення досудового розслідування у формі звернення до суду з клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. № 1. С. 719-724.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дослідження:

7. Колот Н.М. Нормативно-правові основи реалізації прокурором засади законності на стадії досудового розслідування. *Scientific collection «interconf»: diversity and inclusion in scientific area*. 2022. №122. С. 199-204.

8. Колот Н.М. Невідповідність кваліфікації діяння обвинуваченого, як підстава для повернення обвинувального акта прокурору чи має місце бути? *Scientific collection «interconf»: science in the environment of rapid changes*. 2022. № 123. С. 148-154.

9. Колот Н. М. Проблеми здійснення кримінального провадження в умовах дії воєнного стану та шляхи їхнього вирішення. *Кримінальний процес: сучасний вимір та перспективні тенденції* : IV Харків. кримінал. процесуал. полілог, присвяч. 100-річчю від дня народж. канд. юрид. наук , проф. С. А. Альперта, «Пів століття служіння науці та освіті» (м. Харків, 24 берез. 2023 р.). Харків : Право, 2023. С. 102-106.

10. Колот Н.М. Проблемні питання проведення слідчих (розшукових) дій під час судового провадження та шляхи їх вирішення. *Scientific forum: theory and practice of research: collection of scientific papers «SCIENTIA» with Proceedings of the III International Scientific and Theoretical Conference*, March 10, 2023. Valencia, Kingdom of Spain: European Scientific Platform. 2023. С. 66-68.

11. Колот Н.М. Недопустимість доказів у кримінальному провадженні. *Advanced discoveries of modern science: experience, approaches and innovations: collection of scientific papers «SCIENTIA» with Proceedings of the IV International Scientific and Theoretical Conference*, August 11, 2023. Amsterdam, The Netherlands: European Scientific Platform. 2023. С. 62-65.

12. Колот Н.М. Проблемні питання при розгляді клопотань під час досудового розслідування. *Sectoral research XXI: characteristics and features: collection of scientific papers «SCIENTIA» with Proceedings of the VI International*

Scientific and Theoretical Conference, September 8, 2023. Chicago, USA: European Scientific Platform. 2023. С. 63-65.

13. Колот Н.М. Проблемні питання при вирішенні підстав для закриття кримінального провадження у справах приватного обвинувачення. *I International Scientific and Theoretical Conference*, 22.03.2024, Riga, Republic of Latvia. 2024. С. 32-34.

14. Колот Н.М. Забезпечення реалізації прокурором законності під час проведення обшуку. *V Харківський кримінального процесуального полілогу «Кримінальний процес: сучасний вимір та перспективні тенденції»* (м.Харків, 15.11.2023). Харків: Право, 2024, С.81-85.

15. Колот Н.М. Проблемні питання, які виникають при «заочному» розгляді клопотання про тримання під вартою особи. *VI Харківський кримінальний процесуальний полілог* (м.Харків, 17.04.2024). Харків: Право, 2024. С. 129-145.

16. Колот Н.М. Проблемні питання обчислення строків досудового розслідування у кримінальному провадженні «Advanced discoveries of modern science: experience, approaches and innovations, August 11, 2023, Amsterdam, the Netherlands. 2023. С.79-81.

17. Колот Н. М. Проблемні питання при пред'явленні цивільного позову прокурором у кримінальному провадженні та шляхи їх вирішення. *Комплексний підхід до модернізації науки: методи, моделі та мультидисциплінарність: матеріали II Міжнародної наукової конференції* (м.Чернівці, 26 серпня, 2022р.). Міжнародний центр наукових досліджень. Вінниця: Європейська наукова платформа. 2022. С. 114-117.

18. Колот Н.М. Проблемні питання призначення ревізій та перевірок під час досудового розслідування. *Scientific forum: theory and practice of research: collection of scientific papers «SCIENTIA» with Proceedings of the III International Scientific and Theoretical Conference*, March 10, 2023. Valencia, Kingdom of Spain: European Scientific Platform. 2023. С. 63-65.

19. Колот Н.М. Відносини органів прокуратури з органами державної влади та місцевого самоврядування у процесі реалізації її функцій. *Modern vision of implementing innovations in scientific studies: collection of scientific papers «SCIENTIA» with Proceedings of the I International Scientific and Theoretical Conference*, March 31, 2023. Sofia, Republic of Bulgaria: European Scientific Platform. 2023. С. 26-31.

20. Колот Н.М. Прокуратура в системі органів влади : її роль та місце. March 22, 2024, Riga, Republic of Latvia, Collection of scientific papers «SCIENTIA». 2024. С. 35-41.

Наукова праця, яка додатково відображає наукові результати дисертації.

21. Nataliia Kolot. Ensuring the implementation of the principle of legality by the prosecutor during the application of preventive measures. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2024. №3. P. 92-100.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗАСАДИ ЗАКОННОСТІ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЇЇ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОКУРОРОМ.....	16
1.1. Генеза теоретичних уявлень щодо засади законності у кримінальному процесі.....	16
1.2. Співвідношення засад верховенства права і законності у кримінальному процесі.....	28
1.3. Забезпечення прокурором реалізації засад законності та верховенства права у кримінальному процесі.....	41
Висновки до розділу 1.....	59
РОЗДІЛ 2. РЕАЛІЗАЦІЯ ПРОКУРОРОМ ЗАСАДИ ЗАКОННОСТІ ПІД ЧАС ЗДІЙСНЕННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ДІЙ ТА ПРИЙНЯТТЯ РІШЕНЬ НА СТАДІЇ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ.....	62
2.1. Реалізація прокурором засади законності під час проведення слідчих (розшукових) дій.....	62
2.2. Реалізація прокурором засади законності під час повідомлення про підозру.....	80
2.3. Реалізація прокурором засади законності під час застосування запобіжних заходів.....	101
Висновки до розділу 2.....	118
РОЗДІЛ 3. РЕАЛІЗАЦІЯ ПРОКУРОРОМ ЗАСАДИ ЗАКОННОСТІ ПІД ЧАС ЗУПИНЕННЯ ТА ЗАКІНЧЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ.....	121
3.1. Реалізація прокурором засади законності під час зупинення досудового розслідування.....	121

3.2. Реалізація прокурором засади законності під час закінчення досудового розслідування.....	153
Висновки до розділу 3.....	191
ВИСНОВКИ.....	196
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	205
ДОДАТКИ.....	236

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

КПК України –	Кримінальний процесуальний кодекс України
КК України –	Кримінальний кодекс України
ЄСПЛ –	Європейський суд з прав людини
КПЛ –	Конвенція про захист прав і основних свобод людини
ЄРДР –	Єдиний реєстр досудових розслідувань
ВС –	Верховний Суд
п. –	пункт
ст. –	стаття
ч. –	частина

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Засади кримінального провадження мають визначальну роль у здійсненні кримінального судочинства. Їх традиційне визначення як панівних ідей у кримінальному процесі відображає той спрямовуючий зміст, який вони несуть. Крім того, засади кримінального провадження вказують на основні цінності, головні вектори кримінального процесу. З огляду на них застосовується відповідна форма кримінального провадження, вчиняються процесуальні дії й приймаються рішення, застосовуються заходи примусу. Враховуючи вказане, у визначеній кримінальним процесуальним законодавством системі одне з центральних місць посідає саме засада законності.

У главі 2 КПК України серед засад однією з перших названо законність. Законодавець чітко вказав, що обов'язок суду, слідчого судді, прокурора, керівника органу досудового розслідування, слідчого, інших службових осіб органів державної влади під час кримінального провадження – неухильно додержуватися вимог Конституції України, КПК України, міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, вимог інших актів законодавства.

На перший погляд засада законності є самою простою й очевидною. Безсумнівним видається те, що слідчий, дізнавач, прокурор, суд, суддя під час кримінального провадження мають діяти відповідно до закону. Виходячи з вузького поверхневого тлумачення визначення засади законності у КПК України вбачається певною формальністю. Проте при більш глибокому й детальному вивченні постають питання, пов'язані з вирішенням того, що саме слід сприймати як закон, чи застосовувати неякісний закон, чи має застосовуватися закон, який порушує права людини.

Віднайдення відповідей на всі перераховані питання має велике значення для обґрунтованого всебічного розслідування, а також для забезпечення справедливого кримінального провадження в цілому. Тому не викликає сумнівів те, що саме прокурор виступає тим суб'єктом, до компетенцій якого має бути включено реалізацію засади законності на стадії досудового розслідування.

Фактично на досудовому розслідуванні прокурор готується до центральної стадії кримінального процесу – судового розгляду. Слідчий та дізнавач за його процесуальним керівництвом збирають докази для доведення самого факту кримінального правопорушення і причетності підозрюваного, а згодом обвинуваченого, до його вчинення. Порушення засади законності нівелює усі результати досудового розслідування і призводить до невиконання прокурором покладеної на нього функції державного обвинувачення, оскільки кримінальна процесуальна діяльність, що не відповідає вимогам засади законності, не може становити підґрунтя для підтримання державного обвинувачення в суді.

Прокурор – це головний гарант представлення перед судом обґрунтованого законного кримінального позову щодо особи, яка вчинила кримінальне правопорушення. Його відповідальність включає дотримання не лише власне засади законності, а й законності суб'єктів кримінального процесу, які знаходяться під його процесуальним керівництвом, – слідчого й дізнавача. У цьому полягає подвійна роль прокурора у реалізації засади законності на досудовому розслідуванні – реалізація законності у власній кримінальній процесуальній діяльності і діяльності суб'єктів кримінального провадження, які знаходяться під його процесуальним керівництвом.

Питання забезпечення законності прокурором були предметом дослідження таких учених, як Ю. П. Аленін, С. А. Альперт, М. І. Бажанов, О. А. Банчук, Н. Р. Бобечко, В. В. Долежан, О. М. Дроздов, В. І. Галаган, О. В. Глиняний, І. В. Глов'юк, А. Ю. Гнатюк, В. Г. Гончаренко, В. О. Гринюк, Ю. М. Грошевий, В. С. Зеленецький, І. В. Єна, О. В. Капліна, П. М. Каркач, В. В.

Колодчин, І. О. Крицька, М. Й. Курочка, А.В. Лапкін, Л. М. Лобойко, В. Т. Маляренко, В. І. Маринів, О. Р. Михайленко, М. М. Михеєнко, Г. В. Мовчан, М. А. Погорецький, В. О. Попелюшко, І. В. Рогатюк, О. О. Торбас, Д. Б. Сергєєва, Н. В. Сибільова, А. Б. Степанов, М. П. Тахтаров, О. М. Толочко, А. Р. Туманянц, Л. Д. Удалова, С. Б. Фомін, В. М. Юрчишин та ін. Однак саме реалізація прокурором засади законності на досудовому розслідуванні не розглядалася, увага здебільшого приділялася загальним аспектам законності або ролі прокурора в забезпеченні її окремих аспектів. Отже, запропонована тема потребує комплексного дослідження, особливо в контексті того, що деякі питання забезпечення засади законності залишилися поза увагою.

Викладене свідчить про актуальність доктринального опрацювання реалізації прокурором засади законності на стадії досудового розслідування. Це зумовлює вирішення наукового завдання, що полягає в комплексному теоретичному дослідженні реалізації прокурором засади законності на стадії досудового розслідування.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана згідно з планом наукових досліджень кафедри кримінального процесу Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого та є складовою частиною цільової комплексної програми «Судова влада: проблеми організації та діяльності» (номер державної реєстрації 0111U000957). Тема дисертації затверджена вченою радою Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого протокол № 4 від 23.11.2021.

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є отримання нових наукових результатів щодо поняття, структури, характеристики реалізації прокурором засади законності на стадії досудового розслідування, зокрема, стосовно забезпечення законності під час окремих процесуальних дій і прийняття рішень, зупинення і закінчення досудового розслідування. Поставлена мета обумовлює потребу у вирішенні таких завдань:

- охарактеризувати теоретичні уявлення щодо засади законності у кримінальному процесі;
- визначити співвідношення засад верховенства права і законності у кримінальному процесі;
- охарактеризувати забезпечення прокурором реалізації засад законності й верховенства права у кримінальному процесі;
- розкрити реалізацію прокурором засади законності під час проведення слідчих (розшукових) дій;
- виявити специфіку забезпечення реалізації прокурором засади законності під час повідомлення про підозру;
- надати характеристику реалізації прокурором засади законності під час застосування запобіжних заходів;
- встановити особливості забезпечення прокурором засади законності під час зупинення досудового розслідування;
- окреслити реалізацію прокурором засади законності під час закінчення досудового розслідування.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають, розвиваються і припиняються під час реалізації прокурором засади законності на стадії досудового розслідування.

Предмет дослідження – реалізація прокурором засади законності на стадії досудового розслідування.

Методи дослідження. Завдання дисертаційного дослідження були вирішені завдяки використанню загальнонаукових і спеціальних методів. *Діалектичний метод* застосовано в усіх розділах дисертації під час вивчення внутрішньої та зовнішньої обумовленості, цілісності різних понять, явищ і структур у межах обраної теми. *Формально-логічний і структурно-функціональний* методи стали у нагоді під час формулювання понять, з'ясування їх співвідношення, цільового призначення (розділ 1). Визначення системи й

характеристики основних елементів реалізації засади законності прокурором на досудовому розслідуванні використовувався *системно-структурний* метод (розділи 2, 3). Завдяки *соціологічному* методу проведено анкетування практичних працівників (прокурорів органів прокуратури, слідчих, дізнавачів органів Національної поліції України) (розділи 2, 3). За допомогою *статистичного* методу узагальнено результати опитування (розділи 2, 3). Використання вказаних методів у комплексі забезпечило проведення повного, всебічного наукового дослідження й отримання обґрунтованих і достовірних наукових результатів.

Нормативною основою дисертації є: Конституція України, міжнародні нормативно-правові акти й документи рекомендаційного характеру, КПК України та інші закони України, підзаконні нормативно-правові акти, рішення Конституційного Суду України, ЄСПЛ.

Теоретичне підґрунтя роботи становлять наукові праці вітчизняних і зарубіжних вчених у сфері кримінального процесу та інших галузей юридичної науки.

Емпіричним підґрунтям дослідження стали анкетування 264 слідчих та дізнавачів, 127 прокурорів, рішення ЄСПЛ, Конституційного Суду України, ВС, а також власний досвід роботи автора в органах прокуратури.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що дисертація є першою науковою працею, в якій комплексно досліджено питання реалізації прокурором засади законності на стадії досудового розслідування. На підставі проведеного наукового дослідження сформульовано такі наукові результати:

уперше:

- визначено, що прокурор забезпечує реалізацію засади законності на досудовому розслідуванні через дотримання правила «ніякого примусу без закону», що має відповідати вимозі правової визначеності;
- констатовано, що у широкому розумінні забезпечення реалізації прокурором засади законності полягає у забезпеченні: 1) неухильного

дотримання законодавства прокурором та органами досудового розслідування; 2) об'єктивності (складанні об'єктивних, обґрунтованих і вмотивованих рішень), 3) незалежності; 4) неупередженості (відсутність дискримінації учасників у правозастосовній діяльності прокурора та органів досудового розслідування). Під час реалізації прокурором засади законності кожен із визначених елементів, у свою чергу, є частиною втілення в життя засади верховенства права;

– доведено, що повернення обвинувального акта прокурору не може визнаватися кінцевим рішенням стадії підготовчого провадження. У зв'язку з цим необхідно унормувати процедуру повернення обвинувального акта прокурору в межах підготовчого судового засідання на кшталт повернення апеляційної скарги для усунення недоліків. Вказана процедура має передбачати: конкретний процесуальний строк для виправлення формальних помилок; процесуальні наслідки у вигляді закриття кримінального провадження у випадку неподання виправленого обвинувального акта прокурором у встановлений строк після повернення його судом;

удосконалено:

– теоретичні уявлення про складові реалізації засади законності прокурором на досудовому розслідуванні. Обґрунтовано, що реалізація засади законності прокурором заснована на: 1) неухильному дотриманні прокурором законодавства (відповідно до обсягу й ієрархії, визначених КПК України); 2) забезпеченні прокурором дотримання відповідного законодавства органами досудового розслідування; 3) виконанні прокурором й органами досудового розслідування встановленої законом кримінальної процесуальної компетенції: функції, повноважень, предмета відання; 4) дотриманні прокурором й органами досудового розслідування належної об'єктивності, неупередженості, незалежності у правозастосовній діяльності; 5) застосуванні загальних засад кримінального провадження прокурором, органами досудового розслідування у

разі неурегулювання чи неоднозначного регулювання кримінальних процесуальних відносин;

– доктринальні положення щодо забезпечення прокурором реалізації засади законності під час проведення слідчих (розшукових) дій. Наголошено, що для вдосконалення забезпечення прокурором законності доцільно унормувати обов'язкову участь прокурора у слідчих (розшукових) діях, здійснення яких пов'язано з суттєвим обмеженням прав і свобод людини у досудовому розслідуванні щодо тяжких й особливо тяжких злочинів, або ввести попередній та подальший прокурорський нагляд, що полягатиме у «паперовому» або «цифровому» погодженні (затвердженні) прокурором процесуальних документів слідчого щодо проведення слідчих (розшукових) дій;

– наукові положення щодо забезпечення прокурором реалізації засади законності під час закриття кримінального провадження слідчим, дізнавачем. Запропоновано встановити прокурорський нагляд за законністю закриття кримінального провадження слідчим, дізнавачем у вигляді попереднього прокурорського нагляду. У кримінальному процесуальному законодавстві необхідно передбачити механізм направлення копії постанови слідчого, дізнавача щодо закриття кримінального провадження не після прийняття відповідного рішення, а на етапі складання проєкту відповідної постанови. У результаті чого можна буде змістити акцент прокурорського нагляду з наступного на попередній, чим зосередити перевірку на стадії прийняття рішення представниками сторони обвинувачення, а не постфактум;

– наукові положення щодо забезпечення прокурором реалізації засади законності після повідомлення про підозру. Визначено, що додатковим аргументом на користь регламентації процесуального строку підготовки до захисту після повідомлення про підозру не менш ніж 14 днів до складання обвинувального акта (або прийняття іншого рішення щодо завершення досудового розслідування) є проведення аналогії зі встановленим законодавцем

строком підготовки до захисту після висунення додаткового обвинувачення в суді відповідно до ст. 339 КПК України;

– доктринальні положення щодо забезпечення прокурором реалізації засади законності під час звільнення особи від кримінальної відповідальності. Наголошено на тому, що прокурор як гарант реалізації засади законності має забезпечити не лише формальне застосування норми законодавства в частині ознайомлення особи з її правами і підставами звільнення від кримінальної відповідальності, а й застосування процесуальних приписів «крізь форму» по суті у вигляді належного роз'яснення прав особи з тим, щоб переконатися, що особа усвідомлює всі наслідки такого рішення, зокрема, nereабілітуючий характер останнього;

– теоретичні положення щодо забезпечення прокурором реалізації засади під час складання обвинувального акта. Констатовано, що перевірка обвинувального акта прокурором охоплює змістовний та формальний аспекти. Змістовні недоліки у вигляді недостатньої сукупності доказів для підтримання державного обвинувачення тягнуть за собою настання незворотних процесуальних наслідків. Формальні недоліки обвинувального акта прокурор ще матиме можливість виправити на підготовчому провадженні;

набули подальшого розвитку:

– теоретичні підходи щодо забезпечення прокурором реалізації засади законності під час ініціювання застосування запобіжних заходів. Відмічено, що у межах перевірки наявності «обґрунтованості підозри» прокурор має оцінити законність доказів, на яких ґрунтується підозра. У випадку виявлення прокурором «незаконного» доказу, він повинен надати оцінку всій сукупності доказів через призму доктрини «плодів отруєного дерева» і правила «незалежного джерела», «неминучого виявлення» для формування висновку про законність/незаконність підозри в цілому;

– наукові положення стосовно забезпечення прокурором реалізації засади

законності під час повідомлення про підозру. Звернуто увагу на те, що нагляд за додержанням законів під час повідомлення про підозру прокурор, який є процесуальним керівником у конкретному кримінальному провадженні, може здійснювати у формі: 1) попереднього прокурорського контролю шляхом погодження повідомлення про підозру, 2) ревізії попередніх процесуальних рішень слідчого, дізнавача, перевіряючи при цьому обґрунтованість повідомлення про підозру; 3) особистого прийняття законних рішень на досудовому розслідуванні, зокрема, у формі повідомлення про підозру особисто прокурором;

– доктринальні уявлення про забезпечення прокурором реалізації засади законності під час зупинення досудового розслідування. З'ясовано, що під час зупинення досудового розслідування забезпечення прокурором реалізації засади законності має відбуватися у частині недопущення: 1) безпідставного зупинення з метою переривання обчислення строків досудового розслідування; 2) проведення процесуальних дій і застосування заходів забезпечення, спрямованих на викриття особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, під час зупинення досудового розслідування;

– наукові положення щодо забезпечення прокурором реалізації засади під час закінчення досудового розслідування у формі звернення до суду з клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності. Акцентовано увагу на тому, що складання клопотання прокурором про звільнення від кримінальної відповідальності аналогічне укладенню угоди про визнання винуватості. У разі звільнення особи від кримінальної відповідальності згодом у суді щодо неї не виноситься обвинувальний вирок, але ухвала суду про звільнення все одно констатує винуватість. Лише прокурор має складати відповідне клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності, оскільки лише він може, по-перше, «укладати» такий аналог угоди з підозрюваним як головний суб'єкт обвинувачення у кримінальному процесі, а

по-друге, визначати подальшу долю обвинувачення.

Практичне значення одержаних результатів. Викладені у роботі наукові положення, висновки та пропозиції можуть бути використані: а) у науково-дослідній діяльності – для подальшої наукової розробки проблем реалізації прокурором засади законності на стадії досудового розслідування; б) у законотворчій діяльності – при удосконаленні змісту чинних кримінальних процесуальних норм у частині правової регламентації реалізації прокурором засади законності на досудовому розслідуванні; в) у правозастосовній діяльності – для оптимізації практики реалізації прокурором засади законності на досудовому розслідуванні; г) у навчально-методичному процесі – під час підготовки підручників, навчальних посібників та інших навчально-методичних матеріалів з кримінального процесу, а також при викладанні навчальних дисциплін «Кримінальний процес», «Забезпечення прав та свобод особи у кримінальному провадженні» та «Досудове розслідування».

Апробація результатів дисертації. Дисертація виконана на кафедрі кримінального процесу Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, обговорена і схвалена на засіданні цієї кафедри й рекомендована до захисту. Ключові наукові результати дослідження були предметом обговорення на I Міжнародній науково-практичній конференції «Diversity and Inclusion in Scientific Area» (м. Варшава, 26–28 серпня 2022 р.); I Міжнародній науково-практичній конференції «Science in the Environment of Rapid Changes» (м. Брюссель, 6–8 вересня 2022 р.); IV Харківському кримінальному процесуальному полілозі «Кримінальний процес: сучасний вимір та перспективні тенденції» (м. Харків, 24 березня 2023 р.); III Міжнародній науково-теоретичній конференції «Scientific forum: theory and practice of research: collection of scientific papers «SCIENTIA» (м. Валенсія, 10 березня 2023 р.); IV Міжнародній науково-теоретичній конференції «Advanced discoveries of modern science: experience, approaches and innovations» (м. Амстердам, 11 серпня 2023 р.); VI Міжнародній

науково-теоретичній конференції «Sectoral research XXI: characteristics and features» (м. Чикаго, 11 вересня 2023 р.); I International Scientific and Theoretical Conference, 22.03.2024, Riga, Republic of Latvia. 2024; V Харківський кримінального процесуального полілогу «Кримінальний процес: сучасний вимір та перспективні тенденції» (м.Харків, 15.11.2023); VI Харківський кримінальний процесуальний полілог (м.Харків, 17.04.2024); Комплексний підхід до модернізації науки: методи, моделі та мультидисциплінарність: матеріали II Міжнародної наукової конференції (м.Чернівці, 26 серпня, 2022р.); I International Scientific and Theoretical Conference, March 31, 2023. Sofia, Republic of Bulgaria: European Scientific Platform. 2023.

Структура та обсяг дисертації визначається метою, завданнями, об'єктом і предметом дослідження. Робота складається зі вступу, трьох розділів, що містять 8 підрозділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг роботи становить 252 сторінки, з них основний текст – 204 сторінки, список використаних джерел (271 найменування) – 31 сторінка, додатки – 17 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗАСАДИ ЗАКОННОСТІ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЇЇ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОКУРОРОМ

1.1. Генеза теоретичних уявлень щодо засади законності у кримінальному процесі

Будь-який вид діяльності людини підпорядкований певним визначеним засадам. Їх значення важко переоцінити, оскільки, лише задавши певний вектор, напрямок діяльності, можна отримати результат, який початково був окреслений як бажаний. Не є винятком і кримінальна процесуальна діяльність у цілому та діяльність такого суб'єкта кримінального провадження, як прокурор зокрема. У ході розвитку кримінального процесуального законодавства значимість засад кримінального провадження була неодноразово підтверджена. На відміну від КПК України 1960 року прийнятий у 2012 році Кодекс містить главу 2, присвячену 22 засадам кримінального провадження, серед яких вказано і законності [118].

Розглядаючи генезу теоретичних уявлень про засади законності у кримінальному провадженні, слід сказати, що у теорії кримінального процесу існують різні позиції щодо самого поняття «засади (принципи)».

Засади (принципи) кримінального провадження як за чинним КПК України, так і до його прийняття були в центрі уваги багатьох науковців. Так, з моменту набуття нашою державою незалежності до набрання чинності діючого кримінального процесуального закону даній темі були присвячені праці ряду науковців [166, 221, 27, 40, 41, 52, 58, 63, 81, 84, 143, 147, 161, 162, 134, 30, 111, 113, 267, 86, 172, 131, 146, 169, 56].

Цей перелік є далеко неповним, що свідчить про надзвичайну актуальність даної теми й досить широке коло проблемних моментів. Відправною точкою у дослідженнях науковців різних аспектів даної категорії виступає саме суть поняття «засади (принципи) кримінального провадження».

Передусім наголосимо, що узагальнену дефініцію терміна «засади (принципи) кримінального провадження» надав професор Л.М. Лобойко, який приділив значну увагу аналізу доктрини часів радянської та незалежної України щодо принципів кримінального процесу. Так, науковець розглядав їх як закріплені в правових нормах вихідні положення, що виражають панівні в державі політичні та правові ідеї і визначають суть діяльності сторін обвинувачення і захисту та суду щодо досудового розслідування і судового провадження [133, с. 43].

Прийняття чинного КПК України у 2012 році дало поштовх вченим у сфері кримінального процесу до пошуку нових підходів до тлумачення засад кримінального провадження.

Так, у 2013 році на рівні докторського дисертаційного дослідження О.П. Кучинською розглянуто роль принципів кримінального провадження в механізмі забезпечення прав його учасників [122, с. 46]. Вчена зазначила, що принципи кримінального провадження – це закріплені у законі, найзагальніші фундаментальні правові положення, що відображають пануючі в державі ідеї про належне у кримінальному провадженні, які, діючи системно, відрізняються соціальною обумовленістю, нормативністю, основоположністю, універсальністю та непорушністю, визначають спрямованість, форму і зміст стадій та інститутів кримінального провадження, забезпечують захист прав, свобод і законних інтересів його суб'єктів, а їх порушення обов'язково тягне за собою скасування чи перегляд рішень у справі або застосування інших засобів процесуальної відповідальності [123, с. 25].

Окремим засадам кримінального провадження присвячені дисертаційні роботи О. О. Варченко [38], Н. С. Моргун [163], Д. А. Пешого [181] і Ж. В. Удовенко [250].

У 2019 році вивченню засад кримінального провадження присвячено фундаментальну наукову працю на рівні докторської дисертації автора Г. М. Мамка, який зазначив, що поняття «засади кримінального провадження» розглядає як сукупність керівних ідей (положень), що визначають зміст кримінального процесуального права як галузі юридичного процесу, й виступають вихідними основними положеннями для організації та проведення кримінальної процесуальної діяльності з метою виконання завдань кримінального провадження [144, с. 6].

У 2024 році О. Г. Журавльовим захищено дисертацію за темою «Реалізація галузевих засад кримінального процесу в апеляційному провадженні». Не можна не погодитися з виокремленими ним ключовими ознаками засад кримінального провадження, відповідно до яких формується їх дефініція. До них науковець відніс те, що засади: є певними ідеями, початками, положеннями; виступають певними фундаментальними, базовими, основними, головними положеннями; загальнообов'язкові; закріплені у кримінальних процесуальних нормах; спрямовані на виконання завдань кримінального провадження; за недотримання засад має наступати певна (досить часто – кримінальна процесуальна) відповідальність [73, с. 34].

Питання, пов'язані з вивченням засад кримінального провадження, активно обговорюються вченими на шпальтах періодичних видань. Вдаючись до визначення поняття «засади», науковці підкреслюють їх спрямовуючий характер як фундаментальних ідей нормативно закріплених державою [89, 69].

Не можна не погодитися з О. М. Дроздовим щодо того, що значимість засад як норм керівного й основоположного виду визначає їх імперативний і обов'язковий характер на всіх стадіях, у будь-яких провадженнях і для всіх

інститутів кримінального процесу. Разом з тим способи і межі дії принципів будуть обумовлені індивідуальними особливостями і властивостями конкретних стадій і проваджень [65, с. 46].

Слід погодитися з влучним висловлюванням М. Почтового стосовно доцільності акцентування уваги на системних взаємозв'язках принципів кримінального провадження між собою в межах єдиної структури – кримінального судочинства. Свою думку вчений аргументує тим, що усі принципи кримінального процесу тісно пов'язані між собою, постійно взаємодіють один з одним, зберігаючи при цьому свою власну цінність для побудови і ходу процесу [199, с. 162].

Цікавим є визначення С. В. Тищенка, який вважає доречним тлумачити засади кримінального провадження як стандарти кримінальної процесуальної діяльності [239, с. 338].

Підкреслюючи більш наказовий характер засад, І. Беспалько під засадами кримінального процесу розуміє зафіксовані у конституційних, міжнародних, кримінальних процесуальних нормах імперативні вимоги, які лежать в основі всієї системи норм кримінального процесуального законодавства, виражають сутність, завдання, побудову й напрями подальшого розвитку кримінального процесу як особливої системи державної діяльності [29, с. 245].

Кардинально не відрізняються уявлення теоретиків щодо змісту засад кримінального провадження у пізніших за часом публікаціях. Так, на думку О. Скрябіна і Д. Санакоєва, принципи кримінального процесу – закріплені в законі політичні й правові ідеї, що визначають завдання й способи здійснення кримінального судочинства, спрямованість і побудову кримінального процесу в цілому, форму й зміст окремих його стадій та інститутів зокрема; вони забезпечують охорону прав, свобод і законних інтересів людини і громадянина, порушення яких безсумнівно стає причиною скасування вироку та інших судових рішень у кримінальному провадженні [226, с. 254].

Не ставлячи перед собою завдання обрати або визначити «найкращу» дефініцію поняття «засади кримінального провадження», слід погодитися із виокремленими загальними характеристиками даного поняття, якими є загальний, спрямовуючий, базовий характер, і підтримати загальне бачення у теорії кримінального процесу даного поняття.

Видається, що суть поняття «засади кримінального процесу» – суто теоретичне питання, проте їх практичне значення важко переоцінити.

Як наголошує Г. М. Мамка, на законодавчому рівні загальні засади кримінального провадження є засобом не лише вирішення суперечностей з виявленої колізійності кримінальних процесуальних норм, а й подолання прогалин, зокрема, через застосування аналогії. Засади кримінального провадження за наявності прогалини нормативного врегулювання зумовлюють можливість використання аналогії права, а не закону у тих випадках, коли спеціальні норми, що регламентують подібні відносини, відсутні [144, с. 42].

Опонентами такої позиції виступають М. М. Стоянов, В. В. Сидорчук, які зауважують, що аналогія права в даному випадку не передбачена, законодавець зазначає лише про загальні засади кримінального провадження. Відповідне положення спрямоване на надання в окремих випадках суб'єктам кримінального провадження широкого розсуду, який обмежується не приписами кримінального процесуального законодавства, а загальними засадами кримінального провадження [231, с. 37].

На нашу думку, питання застосування загальних засад за наявності прогалини нормативного врегулювання є доволі визначеним, оскільки у КПК України прямо вказано правило такого застосування. Відповідно до ч. 6 ст. 9 КПК України у випадках, коли положення КПК України не регулюють або неоднозначно регулюють питання кримінального провадження, застосовуються загальні засади кримінального провадження [118].

Отже, не можна заперечувати, що засади кримінального провадження передбачають можливість застосування аналогії права у регулюванні кримінальних процесуальних відносин. Слід зробити акцент саме на використанні аналогії права, а не закону, що, по своїй суті, є більш ефективним при забезпеченні прав, свобод та законних інтересів людини у кримінальному провадженні.

У даному контексті актуальним для дослідження є саме поняття засади законності, яке у певному сенсі, створює підґрунтя для реалізації усіх інших засад кримінального судочинства. *Розглянемо теоретичні уявлення щодо поняття засади законності у кримінальному процесі.*

У теорії кримінального процесу погляди вчених щодо визначення засади законності дещо розділилися. Так, ряд вчених визначає зміст засади законності кримінального провадження як здійснення державними органами та посадовими особами всіх властивих їм функцій у суворій відповідності із чинною Конституцією, законами та підзаконними актами. Серед прихильників такої позиції слід вказати С. Савранчук [225, с. 69], Г.М. Бистрик [32, с. 86], К.В. Дрішлюк [117, с. 141].

У свою чергу, Г. М. Мамка зауважує, що законність як дотримання посадовими особами вимог законодавства визнається проявом належної правової процедури у її процесуальному (власне, процедурному) значенні. Законність як формальна визначеність і техніко-нормативна досконалість самих законів вважається проявом належної правової процедури у її матеріальному значенні. Принцип законності забезпечує відповідність норм і принципів кримінального процесу нормам і принципам як вищої юридичної сили, так і матеріального (насамперед кримінального) права і точному й неухильному їх дотриманню у фактичній поведінці усіх учасників кримінальних процесуальних правовідносин [144, с. 13].

Дещо відмінну точку зору, яка пов'язана із обов'язком дотримання законодавства усіма учасниками кримінального провадження, має Д.І. Пеший. Під законністю він розуміє суспільну, загальноправову категорію, що відображає форму реалізації волі й інтересів народу у кримінальному процесуальному законі (правозаконність) із метою належного проведення кримінальної процесуальної діяльності усіма її учасниками (законність процесуальних актів) [181, с. 67].

Ряд авторів поняття «законність» досліджує через його порівняння й співставлення з іншими категоріями, такими як доцільність, справедливість тощо. Зокрема, Л. Д. Савенко зазначає, що законність – це один із основних принципів державного регулювання суспільством, важливий засіб зміцнення суспільства, охорони й розвитку нової економічної держави. Принцип законності є єдиним критерієм оцінки дій піднаглядних суб'єктів із позиції відповідності чи невідповідності правовим приписам. На думку автора, ніякі інші критерії, такі як доцільність або недоцільність, справедливість або несправедливість, правильність або неправильність, самі по собі використовуватися не можуть [224, с. 10].

Так само Л. Європіна стверджує, що основні положення засади законності певною мірою представлені як: а) обов'язковість вимог законності для усіх громадян, посадових осіб, державних органів і громадських організацій; б) неприпустимість протиставлення законності й доцільності; в) забезпечення верховенства закону в системі правових актів; г) єдність законності й справедливості; г) невідворотність відповідальності за правопорушення й будь-які порушення режиму законності [69, с. 26].

Цікавою є позиція авторів, які суть поняття «засади законності» вбачають у належному режимі або механізмі регулювання суспільних відносин. Як зазначає А. Стародубцев, законність – це певний порядок, режим, стан суспільних відносин, що характеризується їх відповідністю законам і підзаконним правовим нормам, виданим відповідно до закону. Законність – поняття багатопланове, воно включає передусім законність діяльності державних

органів, а також інших суб'єктів права. Вчений стверджує, що принцип законності – це своєрідний ідеал, досягти якого майже неможливо, тому що в підсумку він означає дотримання норм права абсолютно всіма учасниками суспільних відносин без будь-якого винятку, чого в реальному житті, зрозуміло, не може бути [228, с. 16].

У той саме час, на думку Є.О. Давидової, засада законності є невід'ємною частиною механізму регулювання суспільних відносин, передумовою правопорядку, державної та громадської дисципліни, важливою складовою демократії та культури. Без дотримання закону діяльність правоохоронних органів буде незаконною й неефективною, а результати їх діяльності не визнаватимуться суспільством чи державою [60, с. 573].

До аналізу процесуальних відносин звужує дослідження В. І. Козаченко і стверджує, що засада законності здебільшого реалізується під час розслідування будь-якого кримінального правопорушення, поширюється на всі дії і процесуальні рішення, характеризує всю процесуальну діяльність у цілому і процесуальні відносини, вимагає дотримання всіх інших засад кримінального провадження, потребує застосування й виконання всіх норм кримінального і кримінального процесуального законів у кримінальному провадженні, а в необхідних випадках також і норм інших галузей права [89, с.102].

Зі свого боку, І. Л. Беспалько пропонує законність визначати як інтегративну якість системи принципів кримінального процесу, забезпечення якої відбувається шляхом забезпечення взаємозв'язку останніх, оскільки повністю пронизує кримінально-процесуальну діяльність і віддзеркалюється в змісті кожного із передбачених принципів [30, с. 34].

На переконання В. В. Михайленка, законність зосереджена на дотриманні формальних правових процедур, що забезпечують передбачуваність і послідовність правозастосування. Основна мета принципу законності –

встановлення чіткої та визначеної процедури кримінального провадження, яка гарантує, що всі учасники процесу діють у межах закону [157, с. 81].

У теоретичних дослідженнях у сфері кримінального права й процесу представлена позиція щодо визначення засади законності через її співвідношення із засадою верховенства права. Так, на думку П. Демчук, принцип законності є одним із елементів принципу верховенства права, який реалізується, зокрема, у спосіб прийняття й дотримання нормативно-правових актів, які відповідають певним вимогам щодо їх оприлюднення й змісту [62, с.188].

Порівнюючи концепції верховенства права і законності, Л. Д. Савенко робить висновок, що законність, на відміну від верховенства права, зосереджена на формальному аспекті – відповідності дій (актів) закону [224, с. 9].

У свою чергу, С. М. Зеленський робить акцент на тому, що першими серед інших законодавець називає засади верховенства права й законності. Автор стверджує, що їх взаємодія дає можливість виконати завдання кримінального провадження – забезпечення справедливості судових рішень. Один і другий принцип зобов'язує суди України у своїй діяльності враховувати практику вирішення справ ЄСПЛ [76, с. 8].

Отже, за результатами аналізу теоретичних поглядів вчених встановлено, що доктринальні позиції стосовно визначення засади законності у кримінальному провадженні зводяться до її розуміння як: 1) обов'язку уповноважених суб'єктів, які ведуть кримінальний процес, дотримуватися законодавства під час кримінальної процесуальної діяльності; 2) обов'язку всіх учасників кримінального провадження дотримуватися законодавства під час кримінальної процесуальної діяльності; 3) належного режиму або механізму регулювання суспільних чи процесуальних відносин; 4) елементу засади верховенства права.

Незважаючи на різні підходи дослідників, слід погодитися з М. П. Климчук, що засада законності у кримінальному процесі посідає особливе місце. Вона стоїть на чолі всіх засад і має велике соціальне значення, тому що це

через неї виконуються основні завдання кримінального провадження. Засада законності, на відміну від інших засад кримінального процесуального права, знаходить своє вираження в кожній нормі права, в кожному його інституті, і кримінально-процесуальному праві в цілому [83, с. 57].

Законність, як і будь-яка інша засада, має свою структуру. Вірно зауважує І. М. Погрібний, що законність як специфічний соціальний стан має складну структуру і проявляється у різних аспектах [186, с. 197].

В рамках даного дослідження окрему увагу слід приділити положенням доктрини кримінального процесу, які сприятимуть з'ясуванню «складових» засади законності.

На важливості визначення оптимальної структури засади законності наголошує В. І. Козаченко. Це, на думку автора, дасть змогу ефективно її застосовувати під час кримінального провадження. Дослідник вказує, що елементами структури цієї засади є: система діючого права, яка включає в себе наявність кримінального процесуального законодавства (реалізація засади передбачає, що учасники провадження потенційно мають забезпечувати не лише дотримання вимог законодавства, а й належне його виконання, використання і застосування); початок й умови реалізації засади законності; суб'єкти забезпечення законності; неприпустимість порушення закону в діяльності органів розслідування, прокуратури, суду, юридичних і фізичних осіб; забезпечення законності, пов'язане з превентивними заходами і наявністю системи діючих гарантій [89, с.108].

За визначенням М. М. Стоянова та В.В. Сидорчука, до складових принципу законності у кримінальному процесі належать:

- додержання встановленої процедури ведення кримінальної процесуальної діяльності;
- діяльність суб'єкта кримінального провадження в рамках встановленої кримінальної процесуальної компетенції;

- чітка ієрархія нормативно-правових актів;
- у випадку неврегулювання чи неоднозначного регулювання положень КПК України можливість діяти в рамках загальних засад кримінального провадження [231, с. 38].

Досліджуючи елементи засади законності під час кримінальної процесуальної діяльності виокремлюють такий структурний елемент, як обґрунтованість кримінально-процесуальних рішень. Так, М. П. Климчук стверджує, що згідно із законом обґрунтованість є частиною основоположної засади кримінального процесу – законності. Вбачається, що це показує значення обґрунтованості й підтверджує те, що вона – не звичайне положення, оскільки без обґрунтованості відповідних процесуальних рішень неможливе існування засади законності. Отже, обґрунтованість кримінально-процесуальних рішень – необхідний елемент засади законності, бо в даному випадку вона - невід’ємна складова засади законності в кримінальному процесі [83, с. 58].

Так, дійсно законне рішення у кримінальному провадженні має бути обґрунтоване належним чином, інакше не можна визначити підстави й мотиви уповноваженої особи, яка прийняла дане рішення. У даному контексті також треба зазначити, що під час реалізації певних владних повноважень суб’єкти, уповноважені вести кримінальний процес, мають обов’язково скласти рішення в письмовій формі, завдяки якій можна оцінити не лише обґрунтованість даного рішення, а його законність у цілому.

Продовжуючи висвітлення питання, вкажемо, що під час монографічного дослідження М. С. Городецька розглянула основні критерії визначення законності прийнятих рішень відповідно до практики ЄСПЛ. Щодо законного офіційного рішення суб’єкта кримінального провадження авторка зауважує, що основними критеріями на цьому етапі встановлення «законності» є: 1) наявність самого рішення органу, 2) контроль і підзвітність за прийнятим рішенням [54, с. 91].

Отже, можна зробити висновок, що у випадку прийняття уповноваженими суб'єктами кримінального процесуального рішення, пов'язаного з обмеженням прав учасників кримінального провадження, одним із елементів забезпечення засади законності є наявність самого рішення в письмовій формі. Остання забезпечує можливість перевірки прийнятого рішення на предмет обґрунтованості, вмотивованості, законності підстав і забезпечення ознайомлення усіх учасників кримінального провадження з їх правами й обов'язками.

Не можна оминути й того, що фахівці у сфері кримінального права підкреслюють, що принцип законності включає такі структурні елементи, що прямо впливають на «роботу» цього принципу у кримінальному праві: а) встановлення заборони «звичаєвого права»; б) наявність заборон зворотної дії окремих джерел кримінального права; в) передбачення заборони невизначеного кримінального закону; г) встановлення заборони застосування норм кримінального закону за аналогією; ґ) застосування норми закону, яка діяла на час вчинення діяння [28, с. 126; 62, с. 188].

Узагальнюючи вивчення теоретичних уявлень, можна вказати, що механізм реалізації засади законності включає такі елементи, як: 1) обов'язок дотримання законодавства; 2) система нормативно-правових актів, що підлягають дотриманню; 3) встановлений порядок діяльності; 4) суб'єкти, під час діяльності яких забезпечується засада законності; 5) система юридичних гарантій такого дотримання законності.

Проаналізувавши точки зору окремих вчених, можна зробити висновок, що законність є однією із фундаментальних засад, дотримання якої забезпечує справедливість, правомірність і відповідність закону всіх дій і рішень. У контексті кримінального процесу структура поняття «засади законності» має такий вигляд:

- діяльність згідно з кримінальним процесуальним законодавством;
- захист прав і свобод усіх учасників кримінального провадження;

- недопустимість свавілля суб'єктів, які наділені владними повноваженнями у кримінальному провадженні;
- забезпечення системи контролю за дотриманням законодавства;
- обов'язковість й обґрунтованість рішень суб'єктів, уповноважених державою вести кримінальний процес, тобто засада законності є тим вектором, який спрямовує й направляє суб'єктів, уповноважених здійснювати кримінальне провадження, на виконання своїх повноважень відповідно до норм закону.

1.2. Співвідношення засад верховенства права і законності у кримінальному процесі

Принципи (засади) кримінального судочинства, як уже було вказано вище, є основою правового регулювання суспільних відносин, що складаються у перебігу кримінального провадження, визначають вектор їх подальшого розвитку.

У попередньому підрозділі ми встановили, що окремі науковці засаду законності розглядають як елемент засади верховенства права або окремий її прояв, або поняття «засада законності» наводять через її співвідношення із засадою верховенства права. Так чи інакше, але не можна не погодитися з тим, що засади законності та верховенства права тісно пов'язані між собою.

Дійсно, уся система законодавства стоїть на захисті прав і свобод людини, має забезпечувати їх верховенство. Ідеальною є ситуація, коли закон можна ототожнити з правом за його змістом і практикою застосування. Проте так буває не завжди. Відомі непоодинокі випадки «неякісного» закону, який містить «унормоване» порушення прав людини, або ж практика застосування даного закону може викривити початково закладений у нього зміст. Саме тому засади законності та верховенства права мають дуже міцні зв'язки між собою, але ототожнювати їх не можна. Серед теоретиків і у практичній діяльності досі

залишається багато спірних питань щодо альтернативи дотримання закону або права людини, можливості або неможливості вчинити всупереч закону з метою забезпечення реалізації права людини, чи достатньо вчинити відповідно до закону задля забезпечення прав людини?

Зважаючи на те, що взаємозв'язок із засадою верховенства права відіграє неабияку ролі при розкритті поняття «засада законності у кримінальному провадженні», зупинимося на вивченні співвідношення засад верховенства права і законності у кримінальному процесі України.

Засади верховенства права та законності пронизують кримінальне провадження – усі його стадії, впливають на зміст усіх інших засад. Порухення будь-якої іншої засади автоматично потягне порушення й засад верховенства права та законності [39, с. 960].

Відповідно до положень Конституції України в нашій країні визнається і діє принцип верховенства права [107]. Основний Закон нашої держави не наводить визначення поняття «принцип верховенство права».

Як свого часу наголошував В. Г. Гончаренко, проголошення в Конституції України засади верховенства права є доцільним і необхідним, бо, відповідально, декларує зобов'язання держави, її органів, посадових і службових осіб забезпечувати справедливе регулювання суспільних відносин у всіх його проявах [51, с. 10]. У своїх працях вчений верховенство права ототожнював з категорією справедливості, мірилом, яке не можна чітко окреслити, однак яке зрозуміле кожному.

У контексті наведеного О. О. Дудоров, М. В. Мазур вказують, що багатогранність принципу верховенства права не виглядає проблемою, коли про нього розмірковують на метафізичному (абстрактному) рівні, оперуючи загальними категоріями «добро» і «справедливість», але ситуація різко змінюється, коли виникає потреба застосувати його в конкретній ситуації, коли кожна сторона правового спору, судового процесу тощо має власне уявлення про

те, що є правильним і справедливим у тому чи іншому контексті. Саме тут, на думку вчених, і криється небезпека того, що, керуючись своїм розумінням «верховенства права», суддя може постановити рішення всупереч не тільки закону, а і здоровому глузду [68, с. 133].

У свою чергу Д.О. Пилипенко пише, що дорікання на відсутності чіткої, конкретизованої дефініції верховенства права як перешкоду подальшого її прикладного застосування суперечливим. Вбачається, що принцип верховенства права охоплює надто багато елементів і є доволі «динамічним» за своєю суттю. Саме ця «динамічність» свідчить про виникнення нових позицій в інтерпретації засади верховенства права, особливо це має місце в рішеннях ЄСПЛ. Така сутнісна складність принципу верховенства права фактично робить марними спроби структурувати всі елементні особливості принципу верховенства права в межах конкретизованої термінології [182, с. 149–150]. Продовжуючи, науковець вказує, що верховенство права поєднує в собі шість ключових елементів, тобто визначає фактично системний підхід до сприйняття її сутності, при цьому законність є лише одним з елементів цієї системи. Конституція як Основний Закон держави є наслідком законотворчої діяльності єдиного органу законодавчої юрисдикції – Верховної Ради України. Цей нормативний акт, хоча й містить загальноправові засади, та все ж є «продуктом позитивного права». Основний Закон закономірно має вищу юридичну силу, а будь-які закони й підзаконні акти мають відповідати Конституції (ст. 8). Проте цей зумовлений факт жодним чином не пов'язаний з верховенством права, він, по суті, не регламентує ієрархічного порядку взаємозалежності й взаємовідношення елементів позитивного права [182, с. 150].

Більш того, В.В. Лаврова робить висновок, що існують складності формулювання дефініції поняття «верховенство права». На її думку, вказане пояснюється інтегративністю (емерджентністю) даного принципу. Вчена зауважує: оскільки верховенство права – це не просто сукупність елементів

(законність, включаючи прозорий, підзвітний та демократичний процес введення в дію приписів права; юридична визначеність; заборона свавілля; доступ до правосуддя, представленого незалежними та безсторонніми судами, включно з тими, що здійснюють судовий нагляд за адміністративною діяльністю; дотримання прав людини; заборона дискримінації та рівність перед законом), це система елементів, які мають свої функції й своє місце в системі і саме в такій сукупності і взаємодії утворюють нову якість [125, с. 2].

У свою чергу, В. М. Трофименко стосовно впливу інтегративності на систему кримінального процесу в цілому зазначає, що інтегративність виступає як нова якість, яку не можна звужувати до властивостей її окремих компонентів системи, оскільки вона виникає за рахунок їх взаємодії і наближує її до виконання завдань кримінального провадження [247, с. 25].

На переконання Ю. О. Євтошук, принцип верховенства права вимагає також дотримання принципу сумірності як критерію справедливого правового регулювання, завдяки якому досягаються як захист прав і свобод людини, так і баланс між приватними та публічними інтересами. Саме в цьому вбачається міцний взаємозв'язок між принципом верховенства права й гармонізацією інтересів [70, с. 63].

Продовжуючи думку, науковець зазначає, що справедливість як загальний принцип, так і пропорційність як засада безпосередньо пов'язані з принципом верховенства права. Принцип пропорційності є необхідною складовою принципу верховенства права, без нього майже неможлива реалізація останнього, оскільки саме він є інструментом виконання спільної для них функції, що об'єднує їх в єдиний механізм, – захист прав і свобод від неправомірного державного втручання. Для реалізації верховенства права не менш важливе значення має збалансованість різноспрямованих інтересів у правовому регулюванні, що також неможливо без дотримання принципу сумірності [70, с. 163].

Як складову засади верховенства права Ю. І. Матвєєва розглядає принцип правової визначеності, який діє як злагоджений механізм, здатний забезпечувати верховенство права й слугувати стандартом для законодавства й судочинства, лише у взаємодії з низкою інших споріднених принципів [152, с. 189].

У той саме час слід акцентувати на тому, що суть принципу правової визначеності становить вимога якості законів (матеріальна визначеність – вимога до змісту), яка має такі ознаки, як чіткість, точність, зрозумілість і передбачуваність законодавства, що досягається в процесі нормотворення шляхом використання засобів юридичної (нормопроектної) техніки. Законодавство може бути передбачуваним лише тоді, коли правові норми зрозумілі, тобто точно й чітко сформульованими і доступними [152, с. 190].

Таким чином, засада верховенства права охоплює принцип правової визначеності, що безпосередньо пов'язаний із забезпеченням якості законодавчих норм.

Розглянемо теоретичні уявлення про співвідношення засади законності й верховенства права у кримінальному провадженні.

Передусім наголосимо, що в доктрині кримінального процесу відсутнє єдине бачення співвідношення засад верховенства права й законності. Окремі вчені використовують широке тлумачення законності, а тому ототожнюють її з верховенством права.

Так, В. Г. Гончаренко підкреслював, що у кримінальному провадженні для досягнення його справедливого результату мова повинна йти про верховенство закону, яке охоплюється поняттям «режим законності». Ототожнюючи поняття «справедливість» (*верховенство права* – курсив автор) і «законність», вчений зауважував, що єдність справедливості й законності в кримінальному провадженні знаходе прояв у тому, що вони мають загальну нормативну природу, входять до єдиної системи, урегульованої соціальними нормами, формуються в межах того самого суспільства і є регуляторами суспільних відносин у

кримінальному провадженні, визначаючи межі дозволеного й обов'язкового, створюють умови, які становлять основи для кримінального провадження на принципах гуманізму, дотримання прав і свобод людини [51, с. 7].

Не вбачає відмінностей між даними засадами кримінального провадження С. М. Зеленський. Він вважає не випадковим те, що у кримінальному процесуальному законі першими серед інших законодавець називає засади верховенство права й законність. Їх взаємодія у кримінальному провадженні дає можливість виконати його завдання щодо забезпечення справедливості судових рішень. Один і другий принцип зобов'язують суди України у своїй діяльності враховувати прецедентну практику вирішення справ ЄСПЛ. Очевидно, законодавець бере до уваги те, що у своїх рішеннях стосовно України цей суд встановлює наявність помилок у правозастосуванні, пов'язаних із недотриманням принципу верховенства права, що приводить до постановлення несправедливих рішень [76, с. 7].

Аналізуючи положення КПК України, О. О. Дудоров, М. В. Мазур підкреслюють, що і законність, і верховенство права є, так би мовити, рівноцінними загальними засадами кримінального провадження. На відміну від принципу законності, який полягає в простій і зрозумілій формулі – чітко й послідовно керуватися в своїй діяльності законами й підзаконними нормативно-правовими актами, принцип верховенства права становить більш складну і неоднозначну концепцію [68, с. 141].

Дана позиція, тобто рівнозначне розуміння засад законності й верховенства права, не була підтримана більшістю вчених – представників як сфери кримінального процесу, так і у сфері кримінального права, що, на нашу думку, цілком справедливо.

У Великій українській юридичній енциклопедії зазначено, що принципи верховенства права і законності є взаємопов'язаними й взаємообумовленими.

Верховенство права як загальноправовий принцип набагато ширший за змістом і повністю включає в себе принцип законності [39, с. 63].

У контексті сказаного заслуговують на увагу погляди В. В. Михайленко, яка на рівні кандидатської дисертації дослідила реалізацію засади верховенства права у кримінальному провадженні. Вчена наголошує, що верховенство права і законність співвідносяться як зміст і форма. Відмінність між ними полягає у різному обсязі їхнього змісту й функціональному призначенні в правовій системі. Верховенство права є ширшою концепцією, що охоплює не лише вимогу дотримання закону, а й принципи справедливості, прав людини, пропорційності та правової визначеності. Дана категорія включає в себе не лише юридичні норми, а й соціальні, етичні та моральні регулятори, які визначають справедливість і легітимність правозастосування. Авторка вказує, що верховенство права характеризує кримінальне провадження з ціннісного, змістовного боку, а законність сприяє забезпеченню потрібної форми шляхом встановлення відповідної процедури і визначення межі активності суб'єктів кримінальної процесуальної діяльності [157, с. 81].

Дуже чітко окреслює взаємозв'язок реалізації засади верховенства права і засади законності Д. О. Шингарьов. Він зауважує, що серед елементів забезпечення прав і законних інтересів осіб виокремлюють правову основу; суб'єктів правозабезпечення; обов'язок забезпечення прав і законних інтересів, що покладений на суб'єктів правозабезпечення; об'єкт правозабезпечення; засоби процесуального забезпечення прав; відповідальність, що покладена на суб'єктів правозабезпечення. Названі елементи безпосередньо впливають на дотримання принципу законності у кримінальному провадженні, оскільки формують комплексну систему гарантій, що забезпечують правомірність дій органів досудового розслідування [262, с. 36].

У галузі науки кримінального права П. В. Демчук у своїй дисертаційній роботі вивчав законність як елемент принципу верховенства права, що дозволяє

розуміти законність як принцип, який обмежує повноваження держави щодо прийняття неякісного кримінального закону, а також непередбачуваного його застосування. Засада верховенства права орієнтує правозастосовні органи на балансування й вирішення суперечностей між різними елементами принципу верховенства права через призму прав людини [61, с. 75].

Досліджуючи принципи кримінально-виконавчого права, Д. О. Пилипенко відзначає, що принципу законності відводиться роль засади, яка всіляко має сприяти відображенню й реалізації верховенства права, а не навпаки [182, с. 158].

Отже, аналізуючи погляди вчених, слід зазначити, що питання співвідношення засад законності й верховенства права у кримінальному провадженні є доволі дискусійним. Потрібно провести окремі ґрунтовні дослідження щодо змісту понять «засада законності», «засада верховенства права» у кримінальному провадженні, а також їх співвідношення у кримінальному процесі. У нашій дисертаційній роботі вважаємо за доречне зупинитися на вивченні питань співвідношення засад законності й верховенства права у кримінальному провадженні у тих межах, які відповідають нашому пізнавальному інтересу й дозволять провести дослідження відповідно до поставленої мети й завдань.

Забезпечення реалізації як засади верховенства права, так і засади законності передбачає врахування практики ЄСПЛ. Така вимога прямо закріплена в ч. 2 ст. 8 і ч. 5 ст. 9 КПК України [118].

За текстом КПЛ, наприклад у ст. 5, 7, 8 КПЛ, вживаються терміни «законний», «закон». Проте слід вказати, що у контексті даного міжнародного договору згадані поняття не є ідентичними визначенню засади законності у національному кримінальному процесуальному законодавстві [106].

У своїх рішеннях ЄСПЛ відмічає, що вираз «згідно із законом» насамперед вимагає, щоб оскаржуване втручання у права людини мало певну підставу в національному законодавстві; він також стосується якості певного законодавства

і вимагає, щоб воно було доступне відповідній особі, яка, крім того, повинна передбачати його наслідки для себе, а також це законодавство має відповідати принципу верховенства права [214].

Формулювання «згідно із законом» вимагає, по-перше, щоб оскаржуваний захід мав певне підґрунтя в національному законодавстві; по-друге, щоб закон був доступним для відповідної особи, яка повинна мати можливість передбачити його наслідки, і був сумісним із верховенством права (останнє, як видно, стосується якості закону). Це передбачає, що національний закон повинен бути достатньо передбачуваним у своїх формулюваннях для надання особам необхідної інформації щодо обставин й умов, за яких органи влади можуть вдатися до заходів, які впливають на їх права, гарантовані КПЛ (*Radu v. the Republic of Moldova*, *Fernández Martínez v. Spain* [GC], *Lia v. Malta*) [170].

Засада законності передбачає передусім дотримання вимог законодавчих актів. У той саме час до писаних законів висувається вимога деталізації, «якості». Вказане означає, що закон не має містити у собі процедуру свавільного обмеження прав і свобод людини.

Розглядаючи законність із точки зору застосування ст. 5 Конвенції, Д. Гом'єн зауважує, що «вимоги ст. 5 не будуть дотримані, якщо затримання особи органами влади здійснюватиметься на підставі, не зазначеній у згаданому переліку винятків (незалежно від того, передбачена чи ні така підстава положенням чинного національного законодавства). З іншого боку, якщо таку підставу для позбавлення свободи національне законодавство не передбачає, Суд визнає наявність порушення статті 5» [50, с. 37].

Як наголошує Д. Гом'єн, поняття «законність» у практиці ЄСПЛ набуває автономного тлумачення, чинний національний закон ураховується лише як вихідний пункт, текст та/або застосування якого ЄСПЛ перевіряє у контексті більш широких критеріїв законності [50, с. 38].

Дійсно, саме такий підхід до аналізу законності можна помітити у рішеннях ЄСПЛ, наприклад, у рішеннях «Петухов проти України» [215], «Санді Таймс проти Сполученого Королівства» [217], «Полторацький проти України» [216], «Кац та інші проти України» [213], «Аманн проти Швейцарії» [211].

Отже, слід відмітити, що відповідність національному законодавству є лише першою умовою, яка перевіряється під час встановлення відповідності «законності» у контексті норм КПЛ та практики ЄСПЛ. Надалі ЄСПЛ перевіряє за критеріями «якості закону», «наявності законного рішення офіційних органів» [139, с. 179].

Під час дослідження забезпечення законності здійснення негласної діяльності у кримінальному процесі крізь призму правових позицій ЄСПЛ, А. Р. Туманянц та І. О. Крицька вказують наступні стандарти такого забезпечення: 1) передбачуваність; 2) гарантованість від зловживань; 3) верифікованість; 4) винятковість; 5) пропорційність втручання та його доцільність; 6) неприпустимість негласного втручання у комунікацію певних суб'єктів [249, с. 120].

Слушним буде зазначити, що, хоча ч. 5 ст. 9 КПК України передбачено урахування практики ЄСПЛ під час застосування кримінального процесуального законодавства України, але суб'єкти реалізації засади законності у кримінальному провадженні, зокрема прокурор, не уповноважені перевіряти «якість» закону. До моменту встановлення у визначеному порядку закону «неякісним», тобто таким, що не відповідає основоположним правам людини, а отже, і Конституції України, усі норми законодавства аргіогі є «якісними». Лише у випадку визначення дискреційних повноважень суб'єктів кримінального провадження слід вести мову про застосування практики ЄСПЛ у контексті реалізації засади законності.

Отже, з'ясовуючи співвідношення засад верховенства права і законності, можна відмітити, що дотримання засади законності є одним із компонентів

дотримання засади верховенства права. Проте у даному випадку треба підкреслити важливість реалізації засади законності для реалізації засади верховенства права, зважаючи на те, що вона все ж таки є вихідним пунктом у перевірці дотримання прав людини у кримінальному провадженні.

Звернімося до інших джерел міжнародного права, які визначають поняття «верховенство права» і «законність».

Англомовне поняття «the rule of law» у перекладі має варіанти не лише «верховенство права», а й «правовладдя». Останній використовується у перекладі С. П. Головатого Доповіді про правовладдя, ухваленої Венеційською Комісією на її 86-му пленарному засіданні (Венеція, 25–26 березня 2011 року) (далі – Доповідь про правовладдя) [64].

На думку С. П. Головатого, новотвір правовладдя міг би правити за вельми доречний відповідник англійського the rule of law. Саме це слово, на думку автора, найточніше й найстисліше відтворює сутність англійського the rule of law: правовладдя – це про доктрини, принципи, інститути й процедури, що є вкрай важливими для захисту людини від свавілля держави та що управнюють особою на людську гідність. Якраз у такому єстві багато віків тому воно постало як ідея, а вже в сучасному світі, зокрема в європейському, утвердилося як ідеал, цінність і принцип. Беручи за основу правовладдя («верховенство права») людську гідність, автор підкреслює, що метою даного принципу є обмеження свавілля держави стосовно прав і свобод людини [48, с. 82].

Відповідно до п. 59 Доповіді про правовладдя, згаданої вище, словосполучення «додержання правовладдя» й «додержання людських прав» не є очевидно синонімічними. Проте між ними як принципами є велика частка спільного, бо багато прав, що містяться в документах на кшталт КПЛ, також безумовно або обумовлено мають стосунок до правовладдя [64]. Підтвердженням цього є те, що Додаток «Мірило оцінювання стану правовладдя в окремішній державі» окремо вказує такі пункти: п. 1 «Законність (ієрархічна

вищість/підпорядкованість) приписів права (supremacy of the law)» і п. 5 «Додержання людських прав» (respect for human rights) [64].

Відповідно до п. 41 Доповіді про правовладдя формальними й матеріальними складниками правовладдя можна назвати: 1) законність, включаючи прозору, з'ясовну (пояснену) й демократичну процедуру надання юридичної сили актам права; 2) юридичну визначеність; 3) заборону свавільності; 4) доступ до правосуддя в особі незалежних і безсторонніх судів, включно з тими, що здійснюють судовий нагляд за адміністративною діяльністю; 5) дотримання людських прав; 6) недискримінацію і рівність перед приписами права[64].

Вдаючись до роз'яснення у п. 42 вказаної Доповіді про правовладдя щодо складника «Законність (ієрархічна вищість/підпорядкованість) приписів права (supremacy of the law)», зауважимо, що в ньому вказано, що цей принцип, по-перше, означає, що слід неухильно додержуватися приписів права. Ця вимога поширюється не лише на фізичних осіб, а й на органи, наділені повноваженнями, публічні й приватні. Позаяк доконечна умова законності висувається до діяльності посадовців публічної влади, то вона також вимагає, щоб вони мали дозвіл на свої дії та діяли в межах наданих їм повноважень. При цьому зазначається, що термін «право» (law), як його застосовано в цьому розділі, стосується переважно національного законодавства й загального права (common law) [64].

Можна стверджувати, що даний припис цілком відповідає змісту ч. 1 ст. 9 КПК України, яка містить вимогу того, що під час кримінального провадження суд, слідчий суддя, прокурор, керівник органу досудового розслідування, слідчий, інші службові особи органів державної влади зобов'язані неухильно додержуватися вимог Конституції України, КПК України, міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, вимог інших актів законодавства [118].

Згідно з п. 2 Документа копенгагенської зустрічі конференції про людський вимір Організації безпеки та співробітництва в Європі правовладдя не зводиться

лише до формальної законності, яка забезпечує правильність і узгодженість у творенні й упровадженні в життя демократичного ладу, а означає також справедливість, засновану на визнанні й повному сприйнятті людської особистості як найвищої цінності й яку гарантовано інституціями, що є опорою для її якнайповнішого вираження [18].

Отже, слід зробити висновок, що суть поняття «засада верховенства права» значно ширша за «засада законності», а ніж безпосереднє дотримання прав людини. Із реалізацією засади законності не можна ототожнювати реалізацію засади верховенства права. Проте перше – це не єдина умова реалізації засади верховенства права у кримінальному провадженні, хоча є відправним пунктом, з якого починається оцінка дотримання засади верховенства права.

Як вірно зауважує В.В. Лаврова, законність у зв'язку з іншими елементами верховенства права набуває форми власне верховенства права і тому протиставлення законності і верховенства права не має сенсу. Авторка продовжує, що закріплення у КПК України поряд із принципом верховенства права окремих його елементів, як, наприклад, законність і доступ до правосуддя, пояснюється інтегративністю (емерджентністю) верховенства права і не є дублюванням [125, с. 32].

При вирішенні питання про співвідношення принципів законності і верховенства права в конкретній ситуації міжнародні й закордонні суди керуються підходом, відомим як «формула Радбруха». Суть позиції Густава Радбруха полягає в тому, що при конфлікті (неявному, неочевидному для всіх і кожного) позитивного права і справедливості (тобто природного права) пріоритет, як правило, має надаватися позитивному праву; однак у тих випадках, коли зміст законів є настільки кричуще несумісним із справедливістю, що фактично повністю її заперечує, судді чи інші особи повинні утриматися від застосування таких неправових законів [68, с. 136, 139].

«Формула Г. Радбруха» яскраво демонструє, що виконання писаного закону має бути на першому місці, однак, за умови його явної несправедливості, перевага має бути на боці людських, природних прав. Кримінальний процесуальний аспект такого підходу відображає те, що усі засади кримінального процесу спрямовані на забезпечення верховенства права, але при цьому у першу чергу має дотримуватися позитивний закон (законність).

Перевірка законності рішень посадових осіб саме у розумінні відповідності їх дій та рішень чинному закону – перша сходинка контролю дотримання засади верховенства права у кримінальному процесі. Тому, на нашу думку, особливо враховуючи мету представленого наукового пошуку, доцільно визначити засаду законності у кримінальному процесі саме як складову засади верховенства права, що відображає дотримання позитивного права у державі, що є запорукою правопорядку.

Під час безпосереднього правозастосування уповноваженими суб'єктами, які ведуть кримінальний процес, перевагу має реалізація засади законності. Довільне тлумачення засади верховенства права уповноваженими державою суб'єктами й відступ від законодавчих норм може призвести до правової невизначеності, непередбачуваності й до свавілля державних органів. Таким чином, в окремих випадках істотного порушення прав людини питання невідповідності норм законодавства їх забезпеченню має вирішуватися визначеним компетентним органом.

1.3. Забезпечення прокурором реалізації засад законності та верховенства права у кримінальному процесі

Під час кримінального провадження важливим гарантом дотримання законності, прав людини і громадянина виступає прокурор. Так, на стадії

досудового розслідування саме він вирішує такі завдання, як: з одного боку, захист прав і законних інтересів підозрюваного, потерпілого та інших учасників досудового розслідування, контроль за дотриманням порядку розслідування, а з другого – як учасник досудового розслідування сприяє розкриттю і розслідуванню кримінальних правопорушень, притягненню винних осіб до встановленої законом відповідальності.

Кримінальний процес (кримінальне провадження) є особливою технологією з реалізації норм кримінального процесуального права, наявність якої в державі дозволяє справедливо вирішувати соціальні конфлікти, кваліфіковані державою як кримінальні правопорушення [80, с. 10].

Зауважимо, що у процесі своєї правозастосовної діяльності він реалізує засади законності й верховенства права у кримінальному провадженні. У попередньому підрозділі ми визначили, що засади верховенства права та законності тісно пов'язані між собою, у взаємозв'язку перебуває їх реалізація. Отже, розглянемо забезпечення прокурором реалізації засад законності й верховенства права у кримінальному процесі.

Згідно з ч. 2 ст. 36 КПК України прокурор здійснює нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва ним. Як зазначено в п. 5 ч. 1 ст. 3 КПК України досудове розслідування – стадія кримінального провадження, яка починається з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР і закінчується закриттям кримінального провадження або направленням до суду обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності, клопотання про закриття кримінального провадження [118].

Можна в загальному вигляді констатувати, що прокурор забезпечує реалізацію засади законності, саме керуючи досудовим розслідуванням. Тож

відповідно до законодавства забезпечення реалізації засади законності прокурором становить за своїм змістом, крім неухильного дотримання законодавства у власній діяльності, також нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва ним.

Згідно з Кодексом професійної етики та поведінки прокурорів професійна діяльність прокурора має ґрунтуватися на неухильному дотриманні конституційних принципів верховенства права й законності. При виконанні повноважень він зобов'язаний діяти за законом, при цьому своєчасно вживати вичерпних заходів [87].

Прокурор як учасник кримінального провадження з боку обвинувачення від початку і до закінчення кримінального провадження виконує повноваження, покладені на нього кримінальним процесуальним законом, а його діяльність спрямована на реалізацію завдань кримінального провадження [39, с. 715], а як процесуальний керівник досудового кримінального провадження й посадова особа підтримує державне обвинувачення у суді, отже, напряду зацікавлений у реалізації засад верховенства права та законності у кримінальному судочинстві.

Роль прокурора у реалізації законності в кримінальному провадженні має величезне значення не лише для врегулювання діяльності сторони обвинувачення, а й для захисту прав і свобод інших його учасників, недопущення порушень процесуального закону. Із метою недопущення порушень законності прокурор повинен створювати правові умови, що об'єктивно унеможливають порушення дії законності шляхом накладення санкцій на тих суб'єктів провадження, які схильні до порушення законності, а також культивувати такий тип правосвідомості, якому не властиве намагання уникати вимог законності. Аналіз підходів до розуміння сутності діяльності прокурора у кримінальному провадженні, його призначення і ролі, особливостей забезпечення ним дотримання законності під час досудового розслідування дає підстави стверджувати, що існують передумови для реформування чинного

кримінального процесуального законодавства України, визначення напрямів удосконалення прокурорського нагляду за додержанням законності під час досудового розслідування [102, с. 203].

Вивчимо теоретичні уявлення про забезпечення реалізації засади законності під час кримінальної процесуальної діяльності прокурора.

Позиції вчених у цілому відповідають загальному розумінню засади законності як вимоги неухильно дотримуватися норм законодавства. Так, Д. С. Д'ячков наголошує, що суть принципу законності можна зрозуміти як принцип організації та діяльності прокуратури, що вимагає від прокурорів керуватися у своїй діяльності вимогами, по-перше, як закону, які є для них обов'язковими, а так і неприпустимості ухилитися від виконання закону, посиляючись на начебто недоцільність його виконання, по-друге, підходом до закону як такого, що втілює справедливість, і з позицій того, що закон як вид нормативного акта порівняно з іншими нормативними актами має вищу юридичну силу, по-третє, необхідністю забезпечувати невідворотність покарання для тих, хто порушив закон [59, с.223].

Як зазначає Л. Європіна, зміст режиму законності зобов'язує прокурора, крім забезпечення дотримання конституційно-правових приписів, у жодному разі не відступати від законних вимог і діяти у правовому полі. Також авторка зауважує, що в діяльності органів прокуратури важливе місце посідають керівні засади (принципи), які є головним нормативним регулятором організації та діяльності нової української прокуратури. Вчена наголошує на тому, що в поєднанні з іншими засадами (принципами) діяльності прокуратури законність як категорія вищого ступеня нормативності є вектором, що визначає конкретні напрями демократичної реформи цієї державної інституції [69, с. 24, 26–27].

Позиція, відповідно до якої засади кримінального провадження регулюють і визначають напрям діяльності прокурора, є непоодиноким у кримінальній процесуальній теорії. Подібної точки зору дотримується К. Г. Шаповалова. Вчена

вказує, що важливим напрямом діяльності прокурора у кримінальному провадженні є забезпечення дотримання законності [261, с.143].

Ряд учених підкреслює переважаючу роль засади законності в діяльності прокурора порівняно з іншими. У підтримку першості принципу законності в ієрархії засад, передбачених КПК України, Г. Колеснік стверджує, що досудове розслідування, проведене в обхід законності, втрачає своє значення, бо зібрані таким чином відомості позбуваються сили доказів, а суд лишається без права використовувати їх у доказуванні по справі. Тож діяльність прокурора в забезпеченні реалізації принципу законності під час розслідування має вирішальне значення. Це означає, що законність є суперпринципом, який очолює всю систему принципів кримінального провадження, визначених ст. 7 КПК України [91, с. 188].

У даному контексті слід підтримати Д. Л. Савенка, який наголошує, що принцип законності в діяльності прокуратури є не просто загальноправовим принципом, покликаним стверджувати пріоритетність закону в діяльності державних органів, саме він у прокурорській системі набуває найбільш послідовного і глибокого втілення, що пов'язано передусім із тим, що прокуратура не тільки ґрунтується на принципі законності, а й здійснює контроль за його реалізацією органами державної влади. Наведене, на переконання науковця, дозволяє стверджувати, що сфера законності багато в чому збігається зі сферою відповідальності прокуратури як правозахисного інституту сучасної Української держави [224, с.11]. Не можна не погодитися з такою позицією, оскільки у діяльності прокурора реалізація засади законності дійсно набуває особливого значення, бо на відміну від інших учасників кримінального провадження, які відповідають саме за законність власних дій та рішень, прокурор під час своєї діяльності забезпечує законність власних дій та рішень, а також контролює дотримання законності іншими учасниками, зокрема, як

процесуальний керівник (про що вже йшлося) забезпечує законність дій та рішень слідчого, дізнавача.

Із практичної точки зору дане питання аналізує К. Г. Шаповалова, яка стверджує, що для забезпечення належного рівня законності під час досудового розслідування прокурора наділено процесуальними засобами впливу, зокрема, він може вилучити і передати будь-яке провадження (від одного органу досудового слідства до іншого, від одного слідчого до іншого); усунути слідчого від ведення досудового слідства, якщо той допустив порушення закону; скасувати незаконні й необґрунтовані постанови слідчих; надати письмові вказівки щодо розслідування кримінальних правопорушень, ініціювати проведення окремих слідчих (розшукових) дій та розшук осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, здійснювати повідомлення про підозру тощо [261, с.143]. Вчена має рацію стосовно того, що, поставивши перед прокурором певні завдання у кримінальному провадженні, законодавець надає йому відповідні повноваження, за рахунок яких прокурор забезпечує належний результат.

На нашу думку, цілком справедливо вченими звертається увага на подвійний характер забезпечення реалізації засади законності прокурором на досудовому розслідуванні. Погляди вчених збігаються в тому, що забезпечення реалізації засади законності прокурором на досудовому розслідуванні полягає у двох аспектах: 1) забезпечення реалізації законності під час власної кримінальної процесуальної діяльності; 2) забезпечення реалізації законності у кримінальній процесуальній діяльності органів досудового розслідування.

Разом з обов'язком дотримуватися законодавства реалізація засади законності прокурором включає в себе зобов'язання всебічно, повно і неупереджено дослідити обставини кримінального провадження. Отже, дотримання засади законності пов'язане з такими категоріями, як всебічність, повнота й неупередженість.

У ч. 1 ст. 3 Закону України «Про прокуратуру» закріплено, що діяльність прокуратури ґрунтується на засадах, серед яких законність, справедливість, неупередженість та об'єктивність (п. 2) [204].

Як стверджує О.С. Проневич, у контексті згаданої статті Закону України «Про прокуратуру» засаду законності представлено як полісемантичну категорію, зрозуміти цілісно сутність якої можна тільки як комплекс понять «законність», «справедливість», «неупередженість» й «об'єктивність» [206, с. 6].

Досліджуючи роль прокурора на досудовій стадії кримінального процесу, члени авторського колективу, які підготували звіт «Прокурор : керує? координує? наглядає? Розслідує», звернули увагу на те, що в законодавстві не наводяться визначення термінів «об'єктивність» і «неупередженість», що фактично вживаються як синоніми. Вчені певним чином провели розмежування цих понять. Так, під об'єктивністю у контексті кримінального провадження характеризують повноту і всебічність розслідування, використання усіх передбачених законом форм і методів доказування. У той час як неупередженість характеризує скоріше відсутність у прокурора стереотипів й упереджень стосовно як учасників кримінального провадження, так і процесу розслідування в цілому. Автори наголошують на тому, що неупередженість передбачає, що прокурор у кримінальному провадженні має виявляти як ті обставини, які викривають, так і ті, які виправдовують підозрюваного, обвинуваченого, а також обставини, що пом'якшують чи обтяжують його покарання [31, с. 85].

На думку Н. В. Глинської, неупередженість дослідження обставин провадження слідчим, прокурором передбачає вчинення ними процесуальних дій, ухвалення процесуальних рішень лише з підстав, встановлених КПК України, і на основі зібраних фактичних даних, без обвинувального ухилу й особистої зацікавленості у вирішенні справи. Вчена такі поняття, як неупередженість й об'єктивність використовує як синоніми [43, с. 26].

Вивчаючи засади (принципи) організації та діяльності прокуратури Польщі, В. Кравченко зауважив, що ст. 6 польського Закону 2016 року закріплює, що прокурор зобов'язаний виконувати передбачені законами повноваження, керуючись принципом неупередженості й однакового ставлення до всіх громадян. Виходячи з цього, вчений констатує, що принципами діяльності прокуратури закон напряду називає неупередженість і рівність громадян [115, с. 236].

У свою чергу, Н. О. Рибалка стверджує, що кожен прокурор повинен мати нейтральну позицію до всіх громадян, адже він є представником держави і в кожному разі повинен дбати про інтереси суспільства і держави. Прокурор, виконуючи свої повноваження, має бути безстороннім і керуватися лише законом. Неупередженість дає змогу використовувати об'єктивні закони для належного здійснення їх повноважень, а також виключає суб'єктивізм, необгрунтовані рішення і враховує реальну ситуацію [210, с. 47].

Як слушно наголошує в цьому контексті Д. Л. Аббасова, важливими для застосування у вітчизняній практиці вбачаються й міжнародні стандарти етики прокурорів, серед яких вчена виокремлює неупередженість у процесуальних рішеннях, прозорість і відсутність конфлікту інтересів або неналежного впливу, слідування вимогам закону, адекватність і пропорційність, обачність і стриманість, відмова від вираження політичних, філософських, релігійних переконань, особистої ворожнечі, антипатії [21, с. 45].

Варто додати, що об'єктивність, неупередженість і відсутність свавілля з боку прокурора забезпечується в тому числі належним обгрунтуванням і вмотивуванням його процесуальних рішень. Вбачається, що О. І. Марочкін небезпідставно наголошує, що мотивування процесуальних рішень доречно розглядати як у статиці (як мотиви й підстави, що з'являються, утворюються та існують у свідомості, впливають на формування внутрішнього переконання й спонукають до висновку про необхідність прийняття конкретного процесуального рішення), так і в динаміці (як процес формулювання в межах

рішення належних і достатніх фактичних, правових й етичних мотивів і підстав, необхідних для прийняття рішення) [148, с. 179].

Спираючись на результати дослідження забезпечення реалізації засади законності прокурором, вчені також приділяють увагу такому поняттю, як його незалежність. Вважаємо, що незалежність й об'єктивність прокурора, або його неупередженість, дуже тісно пов'язані між собою поняття. На думку Р. Р. Хрусталенка, порушення незалежності прокуратури відразу позначається на стані забезпечення законності в її роботі. Провідна роль у цьому відводиться вищестоящим керівникам органів прокуратури та судам. Додамо, що практика свідчить про необхідність посилення уваги до дотримання прокурорами вимог закону [256, с.2].

Підтримуючи думку про важливість незалежності прокурорів, І. Шульган стверджує, що ця засада діяльності прокурорів є похідною від конституційного принципу незалежності правосуддя. Вона заперечує можливість здійснення будь-якого тиску на прокуратуру з боку органів влади та їх посадових осіб, а також наголошує на підпорядкуванні прокурора під час виконання процесуальних повноважень виключно Конституції та законам України. Обов'язок легітимізації засади незалежності прокурорів покладено на державу [265, с. 155].

Не можна не погодитися з наведеними позиціями вчених щодо того, що забезпечення реалізації прокурором засади законності на досудовому розслідуванні дійсно тісно пов'язане із такими аспектами його діяльності, як справедливість, неупередженість й об'єктивність, які є елементами реалізації законності прокурором й у своїй сукупності становлять зміст такої реалізації.

Під час дослідження ролі прокурора на досудовій стадії кримінального процесу було зроблено висновок, що необ'єктивність зумовлюється упередженістю, яка призводить до свідомого ігнорування прокурорами обставин, що викривають, або ж, навпаки, виправдовують підозрюваного. Найбільш поширеним прикладом порушення принципу неупередженості прокурора у

кримінальному провадженні є так званий обвинувальний ухил всього процесу розслідування [31, с. 86].

У контексті наведеного не можна оминати позиції Н. В. Глинської, яка вважає, що критерії, які розглядаються, мають оцінний характер, саме тому вчена зупиняється лише на деяких, найбільш поширених на практиці фактах поведінки сторони обвинувачення, що отримують негативний відгук з боку сторони захисту й розцінюються нею як прояви упередженості слідчого, прокурора. До таких, зокрема, належать факти неодноразового вчинення стороною обвинувачення низки процесуальних дій чи прийняття процесуальних рішень, як-от: звернення з одних і тих саме підстав до суду з клопотаннями про відсторонення підозрюваного від посади і про обрання запобіжного заходу; ігнорування заяв фізичних і/чи юридичних осіб про визнання потерпілими у кримінальному провадженні; ігнорування клопотань сторони захисту про повернення тимчасово вилученого майна, на яке слідчим суддею не накладено арешту, і документів; відмови у клопотанні про допити свідків, підозрюваного у стадії, досудового розслідування. Варто погодитися з Н. В. Глинською стосовно того, що неупередженість прокурора є необхідною умовою успішного виконання своїх повноважень на досудовому розслідуванні та у судовому провадженні (ст. 36 КПК України) для виконання завдань кримінального провадження (ст. 2 КПК України) і забезпечення законності (ст. 9 КПК України) [43, с. 27].

Викликає інтерес те, що серед причин недотримання принципу об'єктивності самі прокурори – процесуальні керівники під час дослідження назвали надмірну завантаженість, яка не дає їм змоги всебічно й повно вивчити всі обставини у кожному кримінальному провадженні [31, с. 85].

Узагальнюючи теоретичні уявлення про забезпечення реалізації засади законності прокурором у кримінальному провадженні, слід зробити висновок про те, що в цілому реалізація засади законності прокурором заснована на: 1) неухильному дотриманні ним законодавства (відповідно до обсягу й ієрархії,

визначеної КПК України); 2) забезпеченні ним дотримання відповідного законодавства органами досудового розслідування; 3) виконання прокурором й органами досудового розслідування визначеної законом кримінальної процесуальної компетенції: функції, повноважень, предмета відання; 4) дотриманні ним й органами досудового розслідування належної об'єктивності, неупередженості, незалежності у правозастосовній діяльності; 5) застосуванні загальних засад кримінального провадження прокурором, органами досудового розслідування у разі неурегулювання чи неоднозначного регулювання кримінальних процесуальних відносин.

Дещо іншого значення набуває засада, що розглядається, у сфері кримінального права. Загальноправовий принцип «*nullum crimen sine lege*» (немає злочину без вказівки на це у законі) пронизує національний закон про кримінальну відповідальність, проте не містить конкретного формулювання. У ст. 7 КПКЛ регламентовано основоположне право «Ніякого покарання без закону».

Вчені П. С. Берзін, Р. А. Волинець, А. Б. Берзіна, аналізуючи принцип законності за кримінальним правом ФРН, вказують, що принцип законності роз'яснюється як «ніякого покарання без закону». Завдяки «роботі» цього принципу у кримінальному праві ФРН забезпечується так звана «гарантійна функція кримінального права» [28, с. 123]. Вбачається, що таке трактування даного принципу прийнятне у кримінальному процесуальному сенсі у контексті застосування заходів примусу, оскільки і застосування покарання у кримінально-правовому сенсі, і застосування примусу у кримінальному процесі ґрунтуються на обмеженні прав і свобод людини. З огляду на вказане не випадковим видається й те, що у кримінальній процесуальній науці вченими вивчається поняття «кримінальна процесуальна відповідальність».

Пояснимо власну точку зору. Прокурор як процесуальний керівник має забезпечити законність застосування заходів примусу. У разі, якщо відповідний захід примусу не передбачений кримінальним процесуальним законом, або ж

відсутні законні підстави для його застосування, прокурор зобов'язаний не допустити застосування такого заходу. Можна стверджувати, що з огляду на те, що при застосуванні стороною обвинувачення заходів кримінального процесуального примусу обмежуються права і свободи людини, то закони, які регламентують таку діяльність (застосування заходів примусу), мають підлягати «звуженому» тлумаченню.

Відповідно, виходячи з того, що діяльності сторони обвинувачення належить до спеціально-дозвільного типу правового регулювання, застосування примусових заходів має бути чітко передбачене кримінальним процесуальним законом. Отже, якщо в нормі закону не вказано відповідного заходу (застосування конкретного заходу примусу, застосування заходу примусу в певний спосіб тощо), то дії сторони обвинувачення, спрямовані на вжиття примусу, є неприйнятними.

У контексті наведеного видається за доцільне врегулювати правило «Ніякого примусу без закону», яке є похідним від принципу «Ніякого покарання без закону». Відповідно до даного правила під час кримінального провадження сторона обвинувачення має право застосовувати виключно ті заходи примусу, які передбачені кримінальним процесуальним законом, та виключно в законний спосіб. Примус, який не передбачений законом, є недопустимим з боку суб'єктів, діяльність яких регулюється за спеціально-дозвільним типом правового регулювання.

Треба також зауважити, що забезпечення правової визначеності у такому аспекті набуває важливості, оскільки закон, який надає підстави до застосування процесуального примусу, має бути чітко визначеним, зрозумілим і передбачуваним задля недопущення свавілля в застосуванні примусових заходів уповноваженими суб'єктами на досудовому розслідуванні.

Продовжуючи висвітлення питання, вкажемо, що вчені зазвичай забезпечення реалізації прокурором засади верховенства права розглядають у сукупності із забезпеченням ним реалізації засади законності.

Так, Н. Марчук стверджує, що прокурор однаковою мірою керується усіма встановленими законом принципами. Однак їх значення дещо вужче порівняно з законністю, верховенством права тощо, оскільки розкриває лише окремі аспекти участі прокурора в досудовому кримінальному провадженні [151, с.46].

У свою чергу, Л. Д. Савенко підкреслює, що гарантування законності є одним із найбільш пріоритетних напрямів діяльності прокуратури, а в самому широкому контексті – її метою, поряд із забезпеченням прав людини і верховенства права [224, с.11].

Уже згадуваний нами раніше І. Шульган зауважує, що функціонування органів прокуратури робить значний внесок у забезпечення верховенства права в Україні, утвердження принципу законності, зміцнення єдності правового простору, сприяє охороні прав і законних інтересів особистості, а також вдосконаленню реалізації концепції поділу влади в суспільстві [265, с. 157].

Слушною видається думка Д. С. Д'ячкова, який стверджує, що конкретних проявів реалізації принципу законності можна було б досягти в будь-якій сфері прокурорської діяльності. Відтак, на відміну від принципу верховенства права, принцип законності є досить чітким і доступним для його розуміння [59, с. 223]. Отже, можна помітити, що вчений робить певні висновки щодо засади законності через її відмінності від засади верховенства права.

У попередньому підрозділі ми зауважували, що забезпечення реалізації засади законності є складовою реалізації верховенства права. З огляду на це як попередній висновок нами стосовно реалізації прокурором засад законності й верховенства права наголошено, що прокурор забезпечує реалізацію засади верховенства права у частині забезпечення реалізації законності, оскільки реалізація першої є одним зі складників реалізації другої. Дана теза відповідає

зазначеному у п. 42 Доповіді про правовладдя складнику «Законність (ієрархічна вищість/підпорядкованість) приписів права (supremacy of the law)» [64].

Подальший аналіз вказаного документа дає підстави виокремити наступний складник правовладдя, який може бути забезпечений у процесі діяльності уповноважених суб'єктів у кримінальному провадженні. На нашу думку, ним є «Заборона свавільності (prohibition of arbitrariness)». Його тлумачення наведено в п. 52 Доповіді про правовладдя, де зафіксовано, що, хоча дискреційні повноваження потрібні для виконання владою певних завдань у сучасних складних суспільствах, вони не мають здійснюватися у свавільний спосіб, оскільки це уможлиблює ухвалення істотно несправедливих, необґрунтованих, таких, що суперечать здоровому глуздові, або деспотичних рішень, що несумісно з принципом правовладдя [64].

У той саме час Додаток «Мірило оцінювання стану правовладдя в окремішній державі» щодо оцінки п. 3 «Заборона свавільності» містить припис про необхідність перевірки рішень на те, чи дотримана вимога їх обґрунтованості [64].

Отже, можна зазначити, що заборона свавілля як складник верховенства права забезпечується справедливими, обґрунтованими й вмотивованими рішеннями уповноважених суб'єктів кримінального процесу. Стосовно прокурора даний обов'язок полягає не лише у складанні власних об'єктивних, обґрунтованих і вмотивованих рішень, а й в забезпеченні складання рішень слідчим і дізнавачем саме з дотриманням таких стандартів.

У контексті забезпечення складника «Доступ до правосуддя в незалежних і безсторонніх судах (access to Justice before independent and impartial courts)» у п. 57 Доповіді про правовладдя наголошено, що, крім іншого, має функціонувати установа або організація, що діє як обвинувач (прокурор) і котра також до певної міри є незалежною від виконавчої влади й гарантує, що за правопорушення – навіть за відсутності заяви потерпілих – доведеться постати перед судом [64].

Для оцінки згаданого складника Додатком «Мірило оцінювання стану правовладдя в окремішній державі» передбачено перевірку на предмет того, чи є служба публічного обвинувачення до певної міри незалежною від державного апарату і чи діє вона на підставі приписів права, а не політичної доцільності [64].

Також у контексті діяльності уповноважених суб'єктів у кримінальному провадженні, на наш погляд, слід розглядати такий складник, як «Недискримінація та рівність перед приписами права». Пояснюється висловлене тим, що оцінка його дотримання здійснюється у тому числі за таким критерієм, чи застосовуються нормативні акти в цілому і без дискримінації [64].

Зважаючи на те, що застосування нормативних актів лежить у площині діяльності безпосередньо прокурора, а також слідчого й дізнавача, можна зауважити, що у даній частині забезпечення реалізації засади верховенства права безпосередньо пов'язане з кримінальною процесуальною діяльністю згаданих суб'єктів.

Таким чином, у результаті проведеного аналізу слід констатувати, що забезпечення прокурором засади верховенства права, крім неухильного дотримання законодавства, включає в себе також забезпечення таких складників:

- заборона свавільності (полягає у складанні власних об'єктивних, обґрунтованих і вмотивованих рішень, а також у забезпеченні складання рішень слідчим і дізнавачем саме з дотриманням таких стандартів);
- доступ до правосуддя в незалежних і безсторонніх судах (означає дотримання незалежності у діяльності прокурора від державного апарату й його діяльність на підставі приписів законодавства, а не політичної доцільності);
- недискримінація й рівність перед приписами права (полягає у застосуванні прокурором, а також слідчим і дізнавачем нормативних актів без дискримінації учасників кримінального провадження).

До наведеного варто додати, що під час дослідження теоретичних уявлень про реалізацію прокурором засади законності у кримінальному провадженні (про

що йшлося раніше) ми визначили, що ряд науковців вдається до вивчення таких категорій, як об'єктивність, незалежність, неупередженість прокурора як елементів забезпечення реалізації ним засади законності, при чому вчені ототожнюють забезпечення даних категорій у діяльності прокурора із забезпеченням засади законності. Зупинимось на цьому.

Передусім зауважимо, що відповідно до ч. 2 ст. 9 КПК України прокурор, керівник органу досудового розслідування, слідчий зобов'язані всебічно, повно і неупереджено дослідити обставини кримінального провадження, виявити як ті обставини, що викривають, так і ті, що виправдовують підозрюваного, обвинуваченого, а також обставини, що пом'якшують чи обтяжують його покарання, надати їм належну правову оцінку й забезпечити прийняття законних і неупереджених процесуальних рішень [118].

Із даної норми КПК України цілком логічно випливає вимога щодо об'єктивності, незалежності й неупередженості прокурора під час реалізації засади законності у кримінальному провадженні. Можна відмітити, що, додаючи до вимоги неухильного дотримання законодавства вимогу щодо забезпечення вказаних ознак, законодавець використовує розширений підхід до розуміння засади законності та її реалізації. Однак навіть за такого підходу реалізація засади верховенства права все одно виступає більш широкою категорією, її реалізація включає в себе реалізацію засади законності у сукупності з іншими компонентами.

Отже, можна зробити висновок, що реалізація прокурором засади законності у вузькому розумінні являє собою неухильне дотримання ним вимог чинного законодавства, а також забезпечення дотримання таких вимог законодавства органами досудового розслідування. У широкому розумінні це полягає в забезпеченні: 1) неухильного дотримання законодавства прокурором і органами досудового розслідування; 2) об'єктивності (складанні об'єктивних, обґрунтованих і вмотивованих рішень), 3) незалежності; 4) неупередженості

(відсутність дискримінації учасників у правозастосовній діяльності прокурора й органів досудового розслідування). Під час реалізації прокурором засади законності кожен із згаданих елементів, у свою чергу, є частиною реалізації засади верховенства права.

У попередньому підрозділі ми відмічали те, що важко уявити ситуацію, коли прокурор у своїй діяльності, спрямованій на забезпечення реалізації верховенства права, відступає від дотримання чинного законодавства у зв'язку з «неправовим» характером його норм. Пояснюється це тим, що прокурор не уповноважений на оцінку «якісності» закону у розумінні ЄСПЛ, а тому дотримується свободи розсуду з урахуванням практики ЄСПЛ за умови визначеної дискреції його повноважень, або у випадку, коли положення КПК не регулюють або неоднозначно регулюють питання кримінального провадження.

У своєму дослідженні О.І. Тищенко, І.А. Тітко вивчали положення концепцій правової (юридичної) визначеності й найбільш сприятливого для особи тлумачення закону при вирішенні ситуацій, які не знайшли чіткої нормативної регламентації. За результатами аналізу міжнародного й національного законодавства, практики ЄСПЛ, рішень національних судів автори зробили висновок про те, що практика міжнародних судових інституцій і національних судів, а подекуди й національне законодавство України містять чіткі орієнтири для використання концепцій правової визначеності й найбільш сприятливого для особи тлумачення закону при вирішенні ситуацій, які не знайшли чіткої нормативної регламентації [237, с. 476]. Мова йде про випадки застосування стороною обвинувачення положень щодо засад верховенства права та законності у випадках, коли процесуальний закон не регулює або ж неоднозначно регулює суспільні відносини, а також аналогії закону, якщо це не порушує/обмежує прав і свобод людини. Положення, в яких закріплені засади верховенства права та законності, є дієвими інструментами в руках сторони

обвинувачення у кримінальному процесі з точки зору подолання колізій та прогалин.

Рішення ЄСПЛ «Щокін проти України» демонструє, що заходи державного примусу повинні бути передбачені національним законодавством. У той саме час має бути забезпечена якість закону, це означає, що останній мусить бути доступним для зацікавлених осіб, чітким і передбачуваним у своєму застосуванні. ЄСПЛ підкреслює важливість способу, в який тлумачиться і застосовується національне законодавство, та чи призводить це до наслідків, сумісних з принципами КПЛ з точки зору трактування їх у контексті практики ЄСПЛ. У даній справі органи державної влади неправильно надали перевагу найменш сприятливому тлумаченню національного законодавства для заявника, що призвело до накладення на останнього додаткових зобов'язань зі сплати прибуткового податку [218].

Якщо закон допускає неоднозначність тлумачення, то варто виходити із виробленої судовою практикою концепції найбільш сприятливого для особи трактування закону, яку судова практика як ЄСПЛ, так і ВС визнає одним із елементів верховенства права [237, с. 477].

Відповідно до положень кримінального процесуального закону у ситуаціях, коли закон не регулює поведінки, або ж регулює її неоднозначно мають застосовуватися загальні засади кримінального провадження. У той саме час необхідно враховувати, що таке правило не може бути використане з метою погіршення становища особи (обмеження прав і свобод людини). У такому разі прокурор має контролювати слідчого/дізнавача, щоб дії сторони обвинувачення були найбільш сприятливі для забезпечення прав і свобод людини. У випадку прогалин і колізій законодавства права людини реалізуються відповідно до загальних засад кримінального судочинства і концепції найбільш сприятливого для особи тлумачення закону.

Висновки до розділу 1

1. Спираючись на результатами аналізу теоретичних поглядів вчених, встановлено, що доктринальні позиції стосовно визначення засади законності у кримінальному провадженні зводяться до її розуміння як: 1) обов'язку уповноважених суб'єктів, які ведуть кримінальний процес, дотримуватися законодавства під час кримінальної процесуальної діяльності; 2) обов'язку всіх учасників кримінального провадження дотримуватися законодавства під час кримінальної процесуальної діяльності; 3) належного режиму або механізму регулювання суспільних чи процесуальних відносин; 4) елементу засади верховенства права.

2. Механізм реалізації засади законності включає такі елементи, як: 1) обов'язок дотримання законодавства; 2) система нормативно-правових актів, які підлягають дотриманню; 3) встановлений порядок діяльності; 4) суб'єкти, під час діяльності яких забезпечується засада законності; 5) система юридичних гарантій такого дотримання законності.

3. Законність є однією із фундаментальних засад кримінального провадження, що забезпечує справедливість, правомірність і відповідність всіх дій і рішень закону. У контексті кримінального процесу елементами структури поняття «засада законності» виступають: діяльність згідно з кримінальним процесуальним законодавством; захист прав і свобод усіх учасників кримінального провадження; недопустимість свавілля суб'єктів, наділених владними повноваженнями у кримінальному провадженні; забезпечення системи контролю за дотриманням законодавства; обов'язковість й обґрунтованість рішень суб'єктів, уповноважених державою вести кримінальний процес.

4. З'ясовано, що засади верховенства права та законності у кримінальному провадженні співвідносяться наступним чином: дотримання засади законності є

одним із компонентів реалізації засади верховенства права. Крім того, реалізація засади законності є не єдиною умовою реалізації засади верховенства права у кримінальному провадженні, але виступає відправним пунктом, з якого починається оцінка дотримання засади верховенства права.

Під час безпосереднього правозастосування уповноваженими суб'єктами, які ведуть кримінальний процес, перевага надається реалізації засади законності. Довільне тлумачення засади верховенства права уповноваженими державою суб'єктами і відступ від законодавчих норм може призвести до правової невизначеності, непередбачуваності й свавілля державних органів. Питання невідповідності норм законодавства забезпеченню прав людини в окремих випадках їх істотного порушення має вирішуватися визначеним компетентним органом.

5. Реалізація засади законності прокурором заснована на: 1) неухильному дотриманні ним законодавства (відповідно до обсягу й ієрархії, визначеної КПК України); 2) забезпеченні ним дотримання відповідного законодавства органами досудового розслідування; 3) виконанні ним й органами досудового розслідування визначеної законом кримінальної процесуальної компетенції: функції, повноважень, предмета відання; 4) дотриманні ним й органами досудового розслідування належної об'єктивності, неупередженості, незалежності у правозастосовній діяльності; 5) застосуванні ним, органами досудового розслідування загальних засад кримінального провадження у разі неурегулювання чи неоднозначного регулювання кримінальних процесуальних відносин.

6. З огляду на спеціально-дозвільний тип правового регулювання застосування примусових заходів має бути чітко передбачено кримінальним процесуальним законом. Якщо норма закону не регулює примусовий захід, спосіб його застосування, то така діяльність прокурора та інших суб'єктів, які ведуть кримінальний процес, вважається неприйнятною. Застосування заходів забезпечення або інших заходів примусу до учасників кримінального

провадження можливе лише за правилом «Ніякого примусу без закону», що має відповідати вимозі правової визначеності.

7. Реалізація прокурором кримінальної процесуальної засади законності у вузькому розумінні являє собою неухильне дотримання прокурором вимог чинного законодавства, а також забезпечення ним дотримання цих вимог органами досудового розслідування. У широкому сенсі це означає забезпечення: 1) неухильного дотримання законодавства прокурором та органами досудового розслідування; 2) об'єктивності (складання об'єктивних, обґрунтованих і вмотивованих рішень), 3) незалежності; 4) неупередженості (відсутність дискримінації учасників у правозастосовній діяльності прокурора й органів досудового розслідування). Під час реалізації прокурором засади законності кожен із вказаних елементів, у свою чергу, виступає частиною реалізації засади верховенства права.

8. Прокурор має забезпечити, щоб дії сторони обвинувачення були найбільш сприятливі для реалізації прав і свобод людини. У випадку прогалин і колізій законодавства права людини реалізуються відповідно до загальних засад кримінального судочинства і концепції найбільш сприятливого для особи тлумачення закону.

РОЗДІЛ 2

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРОКУРОРОМ ЗАСАДИ ЗАКОННОСТІ ПІД ЧАС ЗДІЙСНЕННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ДІЙ ТА ПРИЙНЯТТЯ РІШЕНЬ НА СТАДІЇ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

2.1. Реалізація прокурором засади законності під час проведення слідчих (розшукових) дій

Розглянувши у першому розділі дисертації загальну характеристику засади законності у кримінальному процесі та забезпечення її реалізації прокурором, у даному розділі зупинимося на дослідженні більш конкретного питання, а саме реалізації прокурором засади законності під час вчинення процесуальних дій та прийняття рішень на стадії досудового розслідування. Зокрема, предмет наукового опрацювання цієї частини роботи включатиме реалізацію прокурором засади законності під час проведення слідчих (розшукових) дій, повідомлення про підозру й застосування запобіжних заходів.

Передусім вкажемо, що наведені процесуальні дії та рішення визнаються засобами кримінальної процесуальної діяльності на стадії досудового розслідування. Серед процесуальних дій ключову роль відіграють слідчі (розшукові) дії, у результаті проведення яких відбувається збирання й перевірка доказової інформації про обставини вчинення кримінального правопорушення. З огляду на важливість дотримання прав і свобод людини у ході формування доказової бази у кримінальному провадженні прокурор має гарантувати реалізацію засади законності насамперед під час здійснення слідчих (розшукових) дій. Саме цим зумовлюється охоплення структурою другого розділу дисертаційного дослідження питання реалізація прокурором засади законності під час проведення слідчих (розшукових) дій.

Загальновизнано, що початковим моментом притягнення до кримінальної відповідальності є повідомлення про підозру. Цей процесуальний інститут має важливе значення як для протидії кримінальним правопорушенням в цілому, так і для забезпечення прав і свобод особи, яка притягається до кримінальної відповідальності зокрема. Внаслідок порушення норм процесуального закону в ході здійснення повідомлення про підозру можуть мати місце такі ситуації: уникнення винною особою настання кримінальної відповідальності або неправомірне обмеження прав і свобод підозрюваної особи. У зв'язку з цим одним із структурних елементів другого розділу дисертації обрано вивчення питання реалізації прокурором засади законності під час повідомлення про підозру.

Пристаючи до висвітлення окресленої проблеми, перш за все вкажемо, що в системі заходів забезпечення кримінального провадження найсуворішим різновидом примусу, що застосовується до особи під час досудового розслідування, визнаються запобіжні заходи. Звісно, що органи кримінального судочинства через обрання таких заходів особі істотно втручаються у права і свободи людини. Безпідставне ж їх застосування до особи може тягти за собою суттєве погіршення її правового становища й несправедливе притягнення до кримінальної відповідальності. З урахуванням наведеного вбачається за доцільне детально розглянути реалізацію/зупинитися на реалізації прокурором засади законності під час застосування запобіжних заходів.

Як уже наголошувалося в попередньому розділі, дотримання засади законності під час проведення слідчих (розшукових) дій є одним з основних завдань прокурора, що знаходе прояв в тому, що прокурор, керівник органу досудового розслідування, слідчий зобов'язані всебічно, повно і неупереджено дослідити обставини кримінального провадження, виявити як ті обставини, що викривають, так і ті, що виправдовують підозрюваного, обвинуваченого, а також обставини, що пом'якшують чи обтяжують його покарання, надати їм належну

правову оцінку й забезпечити прийняття законних і неупереджених процесуальних рішень (ч. 2 ст. 9 КПК України) [118].

Крім того, під час досудового розслідування кримінальних проваджень прокурор, який, як уже йшлося, здійснює нагляд за додержанням законів при його проведенні у формі процесуального керівництва, відіграє одну із ключових ролей [97, с. 236]. Отже, саме на нього покладається обов'язок наглядати за діяльністю органів досудового розслідування, тим самим забезпечувати дотримання засади законності, яка реалізовується через прийняття неупередженого й об'єктивного рішення. До речі, нині окреслене питання є дуже актуальним і потребує детального дослідження.

Передусім варто вказати, що вивченням актуальних та дискусійних питань участі прокурора у кримінальному процесі займалися багато вітчизняних правників. [269, с. 26–30; 176, с. 476–483; 235, с. 230; 268, с. 102–107; 93, с. 226]. Однак на теперішній час існує низка дискусійних питань, які потребують більш змістовного обґрунтування. Виходячи з цього, вбачається за доречне присвятити підрозділ дисертації розгляду забезпечення прокурором реалізації засади законності під час проведення слідчих (розшукових) дій. Для цього необхідно не лише проаналізувати наукову літературу, присвячену забезпеченню прокурором реалізації засади законності під час проведення слідчих (розшукових) дій, а й розглянути доцільність безпосередньої участі прокурора на цьому етапі кримінального провадження і здійснення ним попереднього й подальшого нагляду за проведенням слідчих (розшукових) дій.

У приписах п. 4 ч. 2 ст. 36 КПК України закріплено, що прокурор уповноважений доручати слідчому, органу досудового розслідування проведення у встановлений прокурором строк слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, інших процесуальних дій або давати вказівки щодо їх проведення чи брати участь у них, а в необхідних випадках –

особисто проводити слідчі (розшукові) й процесуальні дії в порядку, визначеному КПК України [118].

Вивчаючи питання забезпечення реалізації прокурором засади законності під час проведення слідчих (розшукових) дій, необхідно звернути увагу на таке повноваження прокурора, як особиста участь під час проведення слідчих (розшукових) дій. Воно дає можливість прокурору повно, всебічно й безпосередньо сприймати отриману в ході слідчих (розшукових) дій інформацію. Однак у Кримінальному процесуальному кодексі України не зазначено, що означає «необхідні випадки», коли прокурор може особисто проводити слідчі (розшукові) дії. Звідси можна зробити висновок про те, що безпосередня участь прокурора у проведенні слідчих (розшукових) дій є виключно суб'єктивним рішенням окремого прокурора, у конкретному кримінальному провадженні, тобто на власний розсуд.

На можливості проводити слідчі (розшукові) та інші процесуальні дії особисто також наголошує А. Б. Степанов. Прокурор наділений широкими владними повноваженнями, що включають як доручення слідчому чи органу досудового розслідування проведення слідчих та інших процесуальних дій, так і можливість особисто брати участь у таких діях або самостійно їх здійснювати за необхідності. Дане повноваження трансформує прокурорську діяльність із наглядової у контрольну. Остання передбачає не лише виявлення порушень, а й їх усунення. Прокурор, як відомо, забезпечує відповідність діяльності слідчого нормам кримінального процесуального закону, втручається у процесуальну діяльність через реалізацію своїх владних повноважень, які дозволяють приймати самостійні рішення й особисто вчиняти процесуальні дії замість підконтрольного суб'єкта, тобто прокурорський контроль має активний і результативний характер, забезпечуючи як законність, так і ефективність досудового розслідування. Це підтверджується правом прокурора особисто проводити слідчі (розшукові) дії у випадках, коли це необхідно для належного виконання завдань кримінального провадження [230, с. 76].

У той саме час можливість самотійного проведення прокурором слідчих (розшукових) дій зазнає критики від окремих науковців. Так, А. Ю. Гнатюк у своїй дисертації вказує, що врегулювання повноважень прокурора щодо самотійного вчинення ним процесуальних дій має відбуватися з урахуванням принципу незмінності прокурора. Наявність цього принципу означає, що прокурор, який здійснює процесуальне керівництво і нагляд за досудовим розслідуванням, висуває обвинувачення і сам же розслідує кримінальне правопорушення, тобто, по-перше, здійснює нагляд за своєю ж діяльністю і керує своїми ж діями, а по-друге, він не має в суді права підтримувати державне обвинувачення, бо через виконання обов'язків слідчого стає свідком у суді, а тому підлягає відводу [47, с. 11].

Тезу А. Ю. Гнатюка дещо спростовує М. С. Городецька, яка слушно зауважує, що, дійсно, у разі перевірки в суді достовірності, допустимості й належності певних доказів суб'єкт, який здійснював збирання доказів під час досудового розслідування, може бути допитаний у суді як свідок. З огляду на це в разі здійснення досудового розслідування прокурором така перспектива перетворитися на свідка, безперечно, вступає в конфлікт із принципом незмінності прокурора. Проте не можна стверджувати, що ймовірність залучення прокурора, який здійснював розслідування, під час судового розгляду як свідка є настільки високою, щоб її вважати перешкодою у провадженні ним особисто слідчих (розшукових) дій [54, с. 223-224].

Проти самотійного проведення прокурором слідчих (розшукових) дій окремі науковці як аргумент наводять те, що прокурор фактично наділений функціями слідчого на досудовому розслідуванні. У свою чергу, це призводить до невизначеності ролі слідчого, тобто не зрозуміло, чи має ця посадова особа процесуальну незалежність і самотійність, чи слідчий фактично перетворюється на помічника прокурора у кримінальному провадженні? [31, с. 65]. У цьому контексті необхідно звернути увагу на рішення Кваліфікаційно-дисциплінарної

комісії прокурорів від 3 серпня 2022 року № 107дп-22 «Про закриття дисциплінарного стягнення», в якому констатується, що повноваження прокурора щодо самостійного проведення слідчих (розшукових) дій є субсидіарними стосовно повноважень слідчих, що випливає із логіки кримінального процесуального закону й функціонального розподілу обов'язків між слідчим і прокурором. Ці повноваження не покладають на прокурора обов'язок дублювати діяльність слідчого або підміняти його у процесі збирання доказів. Вони існують як винятковий інструмент, що застосовується у разі необхідності, наприклад, для перевірки обґрунтованості вже зібраних доказів, усунення прогалин у розслідуванні чи подолання ситуацій, коли слідчий не виконує законних вказівок прокурора. Самостійне проведення прокурором слідчих (розшукових) дій також може бути використане у випадках, коли необхідно оперативно відреагувати на ситуацію, що вимагає невідкладного втручання для забезпечення збереження доказів або захисту прав учасників кримінального провадження. Кваліфікаційно-дисциплінарна комісія виходить з того, що природа цих повноважень полягає у процесуальному допоміжному значенні, а не в перенесенні на прокурора обов'язку повного розслідування кримінального правопорушення, адже основна функція прокурора полягає у контролі за законністю діяльності органів досудового розслідування, а не безпосереднє проведення слідчих (розшукових) дій. Натомість прокурор забезпечує законність й обґрунтованість слідчих (розшукових) дій, перевіряє зібрані докази на предмет їх достовірності, допустимості, законності й достатності для звернення з обвинувальним актом до суду. Якщо слідчий не виконує своїх обов'язків належним чином, прокурор має право застосувати владно-розпорядчі інструменти: надати обов'язкові вказівки, скасувати незаконні рішення або вимагати заміни слідчого. Самостійне проведення слідчих (розшукових) дій прокурором не повинно розглядатися як альтернатива або виправлення недоліків у роботі слідчого, оскільки це суперечить концепції

розподілу повноважень у кримінальному процесі. Тому повноваження прокурора з самостійного проведення слідчих дій не можна трактувати як обов'язок чи головний напрямок його діяльності. Вони мають на меті посилити наглядову функцію й забезпечити законність на етапі досудового розслідування. Такий підхід необхідним для ефективного виконання завдань кримінального провадження, оскільки при цьому не допускаються дублювання функцій і порушення принципу організаційної самостійності слідчого [201].

Така саме думка висловлена й у рішенні Кадрової комісії з розгляду дисциплінарних скарг Офісу Генерального прокурора від 15 квітня 2021 року № 80дп-21, де наголошено, що наявність у прокурора повноважень щодо самостійного проведення слідчих дій не означає, що у випадку, коли слідчий не виконує відповідні слідчі (розшукові) дії, прокурор зобов'язаний їх виконувати замість нього. Наведена позиція узгоджується із концепцією розподілу процесуальних функцій між слідчим і прокурором у кримінальному провадженні, оскільки, як уже зауважувалося раніше, роль прокурора в кримінальному процесі як одного з представників сторони обвинувачення принципово відрізняється від ролі слідчого. Основне завдання прокурора полягає не у збиранні доказів самостійно, а у забезпеченні наявності достатніх і допустимих доказів для обґрунтованого звернення до суду з обвинувальним актом, що виконується шляхом процесуального керівництва, яке передбачає нагляд за дотриманням законності дій слідчого, надання вказівок щодо проведення необхідних процесуальних дій, а також перевірку законності, обґрунтованості й допустимості вже зібраних доказів. З огляду на це функція прокурора не передбачає заміщення слідчого в частині збирання доказів – це є прямим обов'язком слідчого, закріпленим у кримінальному процесуальному законі. Покладання на прокурора обов'язку виконувати слідчі (розшукові) дії замість слідчого було б не лише неправомірним, а й створювало б ризики дублювання функцій, що суперечить принципу процесуальної автономності

слідчого як суб'єкта кримінального провадження. Таким чином, роль прокурора зводиться до контролю й координації досудового розслідування для забезпечення його ефективності, законності й обґрунтованості [203].

Цікавою видається думка про те, що, здійснюючи нагляд за проведенням досудового розслідування, прокурор має виходити з дотримання процесуальної самостійності слідчого. Враховуючи це, він не повинен втручатися в тактику проведення слідчих (розшукових) дій, нав'язувати власне бачення без наявності серйозних для того підстав. Проте, навіть маючи підстави для втручання в діяльність слідчого, прокурор повинен дотримуватися правил професійної етики, виявляти повагу до всіх учасників кримінального провадження і не допускати у своїй діяльності дій, що підривають його авторитет [246, с. 121-122]. На наше переконання, у разі присутності прокурора під час проведення слідчої (розшукової) дії дійсно є правильним, з етичного боку, не втручатися в хід слідчої (розшукової) дії. Однак при некоректному веденні такої дії слідчим (дознавачем), коли існує можливість втратити цінну доказову інформацію або психологічний контакт із особою, яку запрошено на слідчу (розшукову) дію, або у разі порушення прав учасників кримінального провадження прокурор має реагувати на вказані випадки. Прокурор, дотримуючись засади законності під час проведення слідчих (розшукових) дій, має право втручатися в процес вчинення таких дій, якщо це не буде суперечити вимогам Кримінально процесуального кодексу.

Не можна не погодитися з Г. Р. Колеснік, що, коли прокурор вирішить взяти особисто участь у слідчій (розшуковій) дії, іншій процесуальній дії, що проводиться слідчим, то йому не потрібен дозвіл слідчого на участь у ній [92, с. 87]. Дійсно, кримінальне процесуальне законодавство не передбачає отримання такого дозволу. Проте досягнення згоди на проведення слідчої (розшукової) дії й вироблення спільної тактики проведення сприяло б підвищенню ефективності розслідування кримінального провадження.

Вчена наголошує, що слідчий також не має права відводити запитання, пропозиції чи зауваження прокурора, які в обов'язковому порядку повинні заноситися до протоколу, а правильність усіх записів протоколу підтверджується підписами учасників слідчої (розшукової) дії (іншої процесуальної дії), слідчого й прокурора [92, с. 87]. Вбачається, що ефективність досудового розслідування кримінального провадження буде вищою у разі спільного й спланованого його проведення прокурором і слідчим, крім того, прокурор ефективніше зможе здійснювати нагляд за законністю проведення слідчих (розшукових) і процесуальних дій.

Не можемо не погодитися з Г. Р. Колеснік і в тому, що своєю участю у слідчих (розшукових) діях, інших процесуальних діях прокурор забезпечує додержання законності під час їх проведення. Участь прокурора в слідчих діях – одне із важливих його повноважень у досудовому розслідуванні, яке дозволяє не лише закріпити певні докази, а й попередити, не допустити порушень закону слідчим під час проведення таких дій [92, с. 87].

При проведенні анкетування опитані практичні працівники підтримали повноваження прокурора щодо самостійного провадження слідчих (розшукових) дій (82% прокурорів, 72% слідчих та дізнавачів) (додаток А, Б). Проте на питання щодо того, як часто на практиці прокурори проводять самостійно слідчі (розшукові) дії, вони відповіли, що досить рідко, лише за необхідності у зв'язку зі слідчою ситуацією (таку відповідь дали 47% прокурорів, 53% слідчих та дізнавачів) (додаток А, Б). Так, 32% прокурорів вказали, що вдаються до особистого провадження слідчих (розшукових) дій у разі неефективного провадження слідчим, дізнавачем, у разі їх некомпетентності (додаток Б).

Зауважимо, що на практиці прокурорами, крім функції погодження чи відмови погодження повідомлень про підозру або клопотань дізнавача, слідчого про застосування певних видів заходів забезпечення, лише надаються (письмові або усні) вказівки щодо проведення слідчих (розшукових) дій, тобто функція

прокурора як процесуального керівника є більш наглядовою, без безпосередньої участі у проведенні слідчих (розшукових) дій.

Більшість повноважень прокурора, передбачених КПК України, пов'язана саме із керівництвом процесом розслідування, а саме надання різних доручень на проведення слідчих (розшукових) дій слідчому, органу досудового розслідування, відповідним оперативним підрозділам, або ж із безпосереднім проведенням прокурором тієї чи іншої слідчої (розшукової) чи процесуальної дії [31, с. 63].

Забезпечення законності проведення слідчих (розшукових) дій прокурором частіше відбувається шляхом надання письмових вказівок слідчому. У той саме час у досудовому розслідуванні велике значення має саме самостійне планування слідчим, дізнавачем.

Підтвердженням цьому є результати проведеного опитування прокурорів, відповідно до якого було встановлено, що майже 70 % опитуваних заявили про те, що основне навантаження щодо збирання доказів лягає на слідчого, дізнавача, а прокурор контролює законність його дій і погоджує основні процесуальні документи [31, с. 63].

Активність прокурора починається на кінцевому етапі досудового розслідування. Так, на поширеність сприйняття серед прокурорів своєї ролі саме за аналогією з вимогами попереднього КПК вказує й те, що половина опитаних (51 %) погодилася з тезою, що нерідко прокурор заглиблюється у подробиці розслідування на етапі підготовки обвинувального акта [31, с. 65].

Із 2017 року ситуація не змінилася, оскільки опитані нами у 2024 році прокурори, тобто через сім років, також у своїй більшості (68%) підтримали тезу про те, що прокурор переважно контролює збирання доказів слідчим, дізнавачем, а не збирає докази самостійно (додаток Б).

Переконані, що така пасивність є вкрай негативною, оскільки прокурором фактично не здійснюється нагляд за додержанням законності під час проведення низки слідчих (розшукових) дій. Без активного нагляду прокурора за

проведенням слідчих (розшукових) дій можуть допускатися порушення процедури їх проведення або прав деяких учасників кримінального провадження.

Як справедливо зазначає О. О. Торбас, задоволення прокурором всіх вимог законодавця стає можливим лише шляхом активної його участі у кримінальному провадженні [244, с. 117-121].

У цілому останнім часом у світовій практиці спостерігається тенденцію до залучення прокурорів на різних етапах, особливо у складних справах, зокрема, щодо шахрайства або корупції, навіть у тих країнах, де прокурор офіційно не відіграє значної ролі в процесі розслідування. Це відбувається у форматі звернення поліції до прокурора за рекомендаціями на стадії розслідування [229], що, на наш погляд, дуже схоже із вказівками, які надають наші прокурори слідчим, але часто такі вказівки мають виключно формальний зміст.

На думку Я. Ю. Конюшенко, у деяких випадках надання вказівок позитивно впливає на рух досудового розслідування, наприклад, у таких категоріях кримінальних проваджень, як: 1) умисні вбивства, умисні тяжкі тілесні ушкодження, що спричинили смерть потерпілого, зґвалтування при обтяжуючих обставинах; 2) торгівля людьми; 3) незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання з метою збуту чи збут наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів; 4) дорожньо-транспортні пригоди, у яких загинула хоча б одна особа або постраждало 5 і більше осіб; 5) кримінальні правопорушення, учинені організованими групами чи злочинними організаціями, бандитизм; 6) тяжкі й особливо тяжкі злочини, учинені у сфері службової діяльності; 7) злочини у сфері господарської діяльності, якими заподіяно матеріальної шкоди на суму понад мільйон гривень; 8) кримінальні правопорушення, вчинені стосовно народних депутатів України, депутатів місцевих рад, працівників органів прокуратури, суду і представників засобів масової інформації; 9) тяжкі й особливо тяжкі злочини, учинені неповнолітніми або за їх участю; 10) кримінальні правопорушення, що викликали

суспільний резонанс [108, с. 373–374]. Вказані види кримінальних правопорушень складні в розслідуванні, тому вимагають проведення різноманітної кількості слідчих (розшукових) і процесуальних дій, а отже, якісні, а не формальні вказівки прокурора дійсно можуть сприяти більш ефективному розслідуванню кримінального провадження.

Водночас, як зауважує О.О. Торбас, щоб доручення не мали формального змісту, прокурор, перш ніж їх давати, повинен вчинити ряд дій, зокрема, щодо аналізу матеріалів кримінального провадження й оцінки зібраних доказів, визначення доказів, що мають бути отримані в подальшому, встановлення переліку слідчих чи інших процесуальних дій, які можуть бути проведені для отримання таких доказів, формулювання відповідного доручення й ознайомлення з ним слідчого [243, с. 90].

Однак діяльність прокурора передбачає не лише надання усних чи письмових вказівок слідчому, вона має полягати й у взаємній співпраці із слідчим. Так, І. Єрмоєнко наголошує на тому, що фактично взаємодія відбувається тоді, коли відповідні процесуальні повноваження виконуються в їх взаємозв'язку та є взаємозумовленими. При цьому взаємодія прокурора й слідчого у кримінальному провадженні має бути ефективною, тобто такою, що дає заздалегідь намічені результати. Крім того, така взаємодія має також відповідати загальним засадам кримінального провадження, передбаченим ст. 7 КПК України [71, с. 158].

Враховуючи зазначене, можна стверджувати, що на теперішній час у кримінальному провадженні прокурор часто виконує свої повноваження переважно у форматі нагляду, а не керівництва.

Як слушно відмічає А. Палюх, проведення прокурором діяльності щодо забезпечення швидкості, повноти і неупередженості досудового розслідування немислиме без використання повноважень із керівництва розслідуванням, яке полягає в тому, що прокурор організовує і контролює діяльність слідчого з

доказування у кримінальному провадженні. Прокурор як процесуальний керівник досудовим розслідуванням наділений процесуальними повноваженнями, що дає можливість на власний розсуд брати участь у доказуванні в опосередкованій та безпосередній формах [174, с. 479].

Вбачається справедливим зауваження І. І. Шульган, що, оскільки прокурор виступає процесуальним керівником, то він є ключовою фігурою на стадії досудового розслідування, адже несе відповідальність за забезпечення законності й якісного розслідування кримінального провадження. Відтак роль прокурора як процесуального керівника трансформується з епізодичного нагляду в безперервне керівництво процесом досудового розслідування [266, с. 73].

Не можемо не погодитися з тим, що важливість нагляду прокурора за законністю слідчих (розшукових) дій в контексті додержання прав людини полягає в тому, що він передбачає поетапне реагування прокурора на можливі порушення під час:

- 1) прийняття рішення про проведення слідчої (розшукової) дії;
- 2) безпосереднього проведення слідчої (розшукової) дії;
- 3) проведення слідчої (розшукової) дії або за результатами її проведення [109, с. 381].

Такі етапи прокурорського нагляду мають важливе значення під час досудового розслідування, тому що це забезпечує правильність й ефективність проведення слідчих (розшукових) дій.

Однак прокурор з огляду на різні причини, як правило, не присутній під час проведення слідчих (розшукових) дій, тому він не має змоги повноцінно й об'єктивно здійснювати контроль за дотримання законності під час таких дій. Спираючись на це, підтримуємо теоретичне положення щодо розподілу прокурорського нагляду, який можна поділити на контроль за рішеннями слідчого (у вигляді погодження, затвердження) і ревізію процесуальних рішень слідчого (у вигляді поточного нагляду за законністю рішень) [53, с. 9]. Стосовно забезпечення законності під час провадження слідчих (розшукових) дій

пропонуємо запровадити «попередній прокурорський нагляд» і «подальший прокурорський нагляд» («post factum» нагляд).

Додамо, що, беручи до уваги те, що у КПК України існує норма, яка використовується для надання судового дозволу для проведення певних слідчих (розшукових) дій, пов'язаних із втручання у житло чи інше приміщення особи, можемо сміливо стверджувати, що попередній прокурорський нагляд може застосовуватися за аналогією з попереднім судовим контролем. Наприклад, В.В. Михайленко цей судовий контроль, під час якого слідчий суддя встановлює наявність підстав для обшуку до початку його проведення, називає попереднім (перспективним), а якщо контроль здійснюється обов'язково, коли, наприклад, мали місце невідкладні випадки проникнення до володіння з метою проведення обшуку випадках, то він вже є наступним (ретроспективним) [158].

Серед науковців окрема увага звертається на наступний судовий контроль. Зокрема, А. Р. Туманянц зазначає, що застосування судового контролю «post factum» необхідне для ефективного функціонування органів досудового розслідування й забезпечення виконання завдань кримінального провадження [248, с. 369].

Розглядаючи питання невідкладного обшуку, О. М. Дроздов, Н. В. Глинська відмічають, що здебільшого має місце саме контроль post factum, що дозволяє проводити огляд, обшук житла чи іншого володіння особи до постановлення ухвали слідчого судді. Проте за умови відсутності у кримінальному процесуальному законі тлумачення терміна «невідкладний» при здійсненні судового контролю доцільно брати до уваги винятковий випадок обмеження конституційного права особи на недоторканність житла, що вимагає буквального (не розширеного) розкриття змісту цього поняття [66, с. 618].

Досліджуючи втручання до житла, С. М. Тарасюк справедливо стверджує, що під час проведення слідчих (розшукових) дій у житлі особи судовий контроль має суттєве значення для недопущення свавілля з боку органів розслідування, необґрунтованого втручання в конституційні права осіб, які проживають у

відповідному житті. Здійснення судового контролю сприяє ефективному функціонуванню процесуального механізму забезпечення конституційних прав у кримінальному провадженні, проведенню швидкого, повного й неупередженого розслідування і судового розгляду [233, с. 118]. Отже, попередній прокурорський нагляд, як і судовий контроль, сприятиме дотриманню законності під час проведення слідчих (розшукових) дій.

На наше переконання, «попередній прокурорський нагляд» має реалізовуватися перед початком слідчої (розшукової) дії шляхом безпосереднього «паперового» погодження процесуальних документів (постанов) або «цифрового» погодження через електронну базу ЄРДР чи інформаційно-телекомунікаційну систему досудового розслідування «іКейс». Це сприятиме реалізації прокурором засади законності під час проведення слідчих (розшукових) дій, оскільки прокурор як процесуальний керівник безпосередньо перевірятиме наявність легітимних підстав й умов вчинення слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні. Залежно від наявності або відсутності таких підстав і умов прокурор погоджує (у «паперовій» або «цифровій» формі) чи відмовляє в цьому.

Вбачається за доцільне зупинитися на такій проблемі реалізації попереднього прокурорського нагляду, яка стосується того, що не кожне рішення про проведення слідчої (розшукової) дії має процесуальну форму. Порядок проведення переважної їх більшості не передбачає винесення постанови або іншого процесуального документа (огляд, допит, пред'явлення для впізнання, слідчий експеримент тощо). У зв'язку з цим виникає питання про те, що і в який спосіб прокурор має погоджувати (затверджувати) у межах здійснення попереднього нагляду за проведенням відповідних слідчих (розшукових) дій.

Вказане питання може вирішуватися шляхом внесення змін до КПК України в частині закріплення необхідності винесення процесуального рішення

у паперовій (постанова) або цифровій (через ЄРДР або «іКейс») формі про проведення будь-якої слідчої (розшукової) дії під час досудового розслідування.

Разом із тим процедура винесення (оформлення) процесуального рішення й попереднього прокурорського нагляду шляхом реалізації «паперового» або «цифрового» погодження об'єктивно вимагає затрати часових ресурсів, що може негативно позначатися на забезпеченні швидкості (оперативності) досудового розслідування. З огляду це викликають обґрунтовані питання стосовно дотримання в такій ситуації вимоги «невідкладності» («негайності») щодо проведення слідчих (розшукових) дій, зокрема, на початковому етапі досудового розслідування.

Вважаємо, що задля здійснення більш дієвого нагляду прокурором за додержанням законності під час проведення слідчих (розшукових) дій слід запровадити «подальший прокурорський нагляд» за перевіркою дотримання слідчим законності під час вчинення вказаних дій у разі його самостійного проведення без участі прокурора.

На підтримку нашої пропозиції проведемо аналогію із подальшим судовим контролем, зокрема, після проведення невідкладного обшуку чи огляду в житлі особи без попереднього дозволу слідчого судді. Як судовий, так і прокурорський «post factum» нагляд, тобто подальший, за проведенням слідчих (розшукових) дій дуже важливий з позицій дотримання законності проведення таких дій.

Доречно, на нашу думку, запровадити в електронній базі «ЄРДР» або інформаційно-телекомунікаційній системі досудового розслідування «іКейс» вкладки «Прокурорський нагляд за проведенням слідчої (розшукової) дії». На наш погляд, варто встановити наступний порядок: після проведення слідчої (розшукової) дії, слідчий (дізнавач) направляє відскановану копію протоколу і, за наявності, матеріали технічних засобів фіксації (фото-, відеозаписи) такої дії у зазначену нами вкладку, із прив'язкою до певного кримінального провадження. Далі прокурор, який є процесуальним керівником, ознайомлюється з їх змістом,

після чого за допомогою електронного підпису підтверджує законність проведення слідчої (розшукової) дії.

Якщо в проведеній слідчим (дізнавачем) слідчій (розшуковій) дії прокурор вбачає порушення закону, він зобов'язаний відмовити в подальшому використанні такого доказу під час досудового розслідування й судового розгляду.

Проводячи аналогію з судовим контролем, погодимось із твердженням В.В. Михайленко про те, що від наявності ухвали слідчого судді про дозвіл на обшук, що вже відбувся, залежить подальша можливість використання знайдених під час такого обшуку відомостей як доказів у кримінальному провадженні [158]. Саме тому прокурору важливо здійснювати подальший нагляд за вже проведеними слідчими (розшуковими) діями, адже будь-які порушення під час їх проведення не дадуть змоги використовувати цей доказ на стадії досудового розслідування і в суді. Крім того, така форма прокурорського нагляду дисциплінуватиме працівників правоохоронних органів, убезпечить від порушень закону під час здійснення слідчих (розшукових) дій, прискорить процес розслідування кримінального провадження і зробить його більш ефективним у контексті збирання доказів.

Не можна не погодитися з тим, що, зважаючи на наділення процесуального керівника повноваженнями подальшого підтримання обвинувачення у переданому до суду кримінальному провадженні, він має бути безпосередньо зацікавлений у кількості й якості зібраних доказів. Крім того, він може спрямовувати дії у необхідному руслі [31, с. 96], тому його безпосередня участь під час проведення слідчих (розшукових) дій, попередній або подальший прокурорський нагляд мають бути обов'язковими.

Стосовно безпосередньої участі прокурора під час проведення слідчих (розшукових) дій зауважимо, що вважаємо за необхідне внести зміни до кримінального процесуального законодавства в частині регламентації

обов'язкової участі прокурора в окремих видах таких дій. На наш погляд, обов'язкова участь прокурора має залежати від того, чи пов'язане проведення слідчих (розшукових) дій з суттєвим обмеженням прав і свобод людини в межах розслідування тяжких й особливо тяжких злочинів, оскільки порушення прав і свобод людини під час здійснення слідчих (розшукових) дій у цих категоріях злочинів може призводити до недопустимості доказів у кримінальному провадженні й неможливості притягнення винної особи до кримінальної відповідальності. Крім того, потрібно брати до уваги той факт, що чітка конкретизація підстав визнання доказів недопустимими неможлива, бо з'являються нові прецеденти визнання доказів недопустимими через різноманітність допущених порушень, які стають підставою визнання доказів такими, а також їх динамічність [101, с. 62].

Показовим є й те, що погляди практичних працівників на обов'язкову участь прокурора під час проведення окремих слідчих (розшукових) дій поділилися. Так, лише 35 % прокурорів підтримали дану пропозицію (додаток Б), натомість серед опитаних слідчих, дізнавачів 57 % поділяють дану позицію (додаток А).

Таким чином, незважаючи на регламентацію у кримінальному процесуальному законі функції прокурора щодо нагляду за законністю у формі процесуального керівництва розслідуванням, подальшого удосконалення потребує забезпечення прокурором реалізації засади законності під час проведення слідчих (розшукових) дій.

Однією з пропозицій стосовно оптимізації забезпечення реалізації засади законності у ході досудового розслідування може бути вимога безпосередньої участі прокурора під час проведення окремих слідчих (розшукових) дій. Як встановлено, для удосконалення забезпечення прокурором законності при вчиненні особою тяжких й особливо тяжких злочинів необхідна обов'язкова

участь прокурора у слідчих (розшукових) діях, проведення яких пов'язане з суттєвим обмеженням прав і свобод людини у досудовому розслідуванні.

Для кращого забезпечення прокурором реалізації засади законності щодо слідчих (розшукових) дій, у яких прокурор безпосередньо не бере участі, доцільно запровадити попередній й подальший прокурорський нагляд, що полягатиме в погодженні (затвердженні) прокурором процесуальних документів дізнавача, слідчого щодо проведення слідчих (розшукових) дій. Такий нагляд з боку прокурора має здійснюватися перед початком або після завершення слідчої (розшукової) дії завдяки безпосередньому «паперовому» погодженню процесуальних документів (постанов, протоколів), або «цифровому» погодженню через електронну базу ЄРДР або інформаційно-телекомунікаційну систему досудового розслідування «iКейс».

2.2. Реалізація прокурором засади законності під час повідомлення про підозру

У кримінальному провадженні надання особі процесуального статусу підозрюваного у вчиненні кримінального правопорушення є важливим рішенням, яке потребує обґрунтованості підозри й нагляду за законністю його прийняття. У Кримінальному процесуальному кодексі України передбачено, що письмове повідомлення про підозру складається прокурором або слідчим (дізнавачем) за погодженням з прокурором (ч. 1 ст. 277 КПК України), тим самим прокурор здійснює нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням [118].

У спеціальній літературі відмічається, що повідомлення про підозру у випадку його узгодження з прокурором для набрання юридичної сили потребує пошуку консенсусу між слідчим (дізнавачем) і прокурором щодо змісту підозри, кримінально-правової кваліфікації вчиненого кримінального правопорушення й

викладу його фактичних обставин [260, с. 136]. Вказане як раз і визнається проявом забезпечення реалізації прокурором засади законності під час повідомлення про підозру.

Забезпечення законності під час повідомлення про підозру охоплює низку аспектів: суворе дотримання встановленого законом порядку провадження; забезпечення законного суб'єкта, який веде кримінальний процес і який здійснює повідомлення про підозру; ознайомлення з правами учасників провадження, забезпечення реалізації ними цих прав; а також дотримання законних вимог щодо процесуальних строків.

Спираючись на наведене вище, вважаємо за доцільне цей підрозділ присвятити розгляду забезпечення дотримання процесуальних строків під час повідомлення особі про підозру процесуальним керівником як прояв його функції щодо реалізації засади законності. З огляду на те, що на досудовому розслідуванні процесуальний керівник закладає підґрунтя для подальшого обвинувачення в суді, актуальність вивчення даного питання сумнівів не викликає.

Пристаюючи до висвітлення питання, ще раз наголосимо, що забезпечення реалізації засади законності на досудовому розслідуванні є умовою законного вирішення справи по суті. Крім того, попри наявність великої кількості наукових напрацювань з проблеми повідомлення про підозру, вчені здебільшого розглядали лише загальні питання цього інституту, залишаючи поза увагою питання забезпечення прокурором реалізації засади законності під час повідомлення про підозру. Виходячи з цього, вбачається необхідним проведення подальшого дослідження суті реалізації засади законності процесуальним керівником на досудовому розслідуванні під час повідомлення про підозру. Для досягнення поставленої мети важливо встановити можливі випадки порушень засади законності під час повідомлення про підозру, визначити форми нагляду прокурора за дотриманням законності під час повідомлення про підозру,

розглянути шляхи забезпечення прокурором законності під час повідомлення про підозру [95, с. 241–242].

Пристаючи до висвітлення окресленого питання, необхідно вказати, що вагомості йому додає значимість згаданого процесуального рішення. Дійсно, якби повідомлення про підозру не мало такого процесуального значення й не тягло за собою суттєвих юридичних наслідків, то і дотримання законності в цілому, як і дотримання процесуальних строків зокрема під час прийняття вказаного процесуального рішення не було б таким важливим й актуальним. Отже, вихідною точкою аналізу дотримання законності під час повідомлення про підозру виступає визначення суті даного процесуального рішення.

Передусім наголосимо, що вчені – фахівці у галузі кримінального процесуального права вбачають проблему у відсутності чіткого й однозначного розуміння поняття «підозра», що призводить до варіативності тлумачення відповідних положень як судом, так і прокуратурою, а також неясності в їх практичному застосуванні [121, с.409].

Так, у теорії кримінального процесу існують різні підходи до формулювання/визначення поняття «повідомлення про підозру». Як зауважує О. В. Капліна, підозра – це обґрунтоване припущення слідчого та/або прокурора про причетність особи до вчинення кримінального правопорушення, яке формалізоване у повідомленні про підозру, та має бути перевірене для спростування або підтвердження. Отже, повідомлення про підозру – це процесуальна діяльність, зміст якої полягає у складанні слідчим або прокурором письмового повідомлення про підозру та його врученні особі відповідно до ст. 276–279 КПК України [79, с.241]. На переконання О. С. Химченко, повідомлення про підозру – це процесуальне рішення, яке приймається уповноваженими суб'єктами кримінального провадження з обов'язковим повідомленням підозрюваної особи. Воно приймається для: зміни процесуального статусу особи, щодо якої наявна достатня сукупність доказів, які попередньо свідчать про її можливу винуватість;

застосування окремих процедур, які можна використати в кримінальному провадженні при наявності підозрюваного і які сприяють виконанню завдань кримінального провадження [255, с.88]. Не можна не погодитися з автором в тому, що в основі даного процесуального рішення лежить зміна процесуального статусу особи, а саме набуття статусу підозрюваного. Відповідно, з його набуттям в особи з'являються певні специфічні права, як-от, право на захист, реалізація якого є однією з умов справедливого судового розгляду.

Зміна статусу, залучення до сфери кримінального процесу такого учасника, як підозрюваний є дуже важливим етапом у кримінальному провадженні. За влучним висловом О. С. Химченко: «З моменту повідомлення про підозру серед учасників кримінального провадження чітко формуються дві сторони: обвинувачення і захисту» [255, с.89]. Дійсно, не можна заперечувати важливості реалізації елементів засади змагальності на досудовому розслідуванні, що у даному випадку перебуває у прямій залежності від реалізації засади законності.

Варто підтримати А. О. Козаченка в тому, що процесуальна діяльність прокурора щодо порядку повідомлення про підозру, а також порядку повідомлення про нову підозру або зміну раніше повідомленої підозри є обов'язковим етапом кримінального провадження на стадії досудового розслідування [88, с. 244].

Як наголошують А. Шульга та І. Озерна, з моменту повідомлення про підозру починається кримінальне переслідування підозрюваного й притягнення його до кримінальної відповідальності [264, с. 330].

Проте діяльність з викриття підозрюваного може розпочатися й раніше, на що звертається увага у кримінальних процесуальних дослідженнях [23, с. 179]. Зокрема, Т. О. Лоскутов слушно зауважує, що початок проведення першої процесуальної дії слідчого, спрямованої на викриття (перевірку на причетність) особи у вчиненні злочину, є початком реалізації слідчим функції кримінального переслідування [136, с. 40]. Причому вчений підкреслює, що переслідування

особи може мати місце незалежно від того, чи надано їй процесуальним рішенням слідчого статус підозрюваного [136, с.7].

Враховуючи, що забезпечення реалізації прокурором засади законності під час повідомлення особі про підозру є надзвичайно важливим аспектом досудового розслідування, який впливає на ефективність усього кримінального провадження, варто додати, що в сучасних правових реаліях існує дефект законодавчого регулювання строків кримінального переслідування від моменту початку кримінального провадження до фактичного повідомлення особі про підозру. Така прогалина не лише впливає на дотримання принципу законності в досудовому провадженні, а й порушує права і свободи людини, гарантовані низкою міжнародних нормативно-правових актів, зокрема, Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод. Це пояснюється/зумовлено тим, що відповідно до принципу законності вбачається необхідним дотримання в кримінальному судочинстві не лише вимог Конституції України і кримінального процесуального законодавства, а й загальновизнаних принципів і норм міжнародного права [105, с. 67].

Навмисне відтермінування повідомлення особі про підозру стає можливим через неврегульованість строків досудового розслідування, попри те, що зазнали змін внаслідок прийняття Закону України «Про внесення змін до КПК України та інших законодавчих актів України щодо посилення самостійності Спеціалізованої антикорупційної прокуратури» № 3509-IX від 8 грудня 2023 року. Відповідно до нововведень обчислення строку досудового розслідування починається з моменту повідомлення особі про підозру, а не з часу внесення відомостей до ЄРДР [200]. Якщо у межах вже розпочатого кримінального провадження особі все ж таки повідомлено про підозру, тоді строки досудового розслідування набувають конкретного виміру й обмежуються двома місяцями з моменту вручення підозри (п. 4 ч. 3 ст. 219 КПК України). До цього моменту не існує жодних встановлених часових обмежень щодо тривалості досудового

слідства, що дає змогу стороні обвинувачення безстроково вести розслідування. Тому на практиці трапляються непоодинокі випадки, коли дізнавач, слідчий, прокурор навмисно затягують процес повідомлення особі про підозру, використовуючи цей часовий проміжок для проведення слідчих (розшукових) дій без будь-якого судового контролю та інших процесуальних обмежень. Також відтермінування моменту повідомлення про підозру можливі навіть попри наявність достатньої кількості зібраних доказів, що вказують на причетність конкретної особи до вчинення кримінального правопорушення. У таких випадках виникає ситуація правової невизначеності для особи, яка опиняється у статусі «фактичного підозрюваного», але не наділена процесуальними гарантіями захисту, що надаються лише після повідомлення їй про підозру, тобто досудове розслідування може тривати фактично безстроково, створюючи загрозу порушення принципів законності й розумних строків.

Свідоме зволікання з моментом повідомлення про підозру може мати місце з кількох причин. По-перше, дізнавач, слідчий, прокурор у змозі намагатися накопичити додаткові докази щодо обставин вчиненого кримінального правопорушення без урахування часових обмежень, які починають діяти відразу після вручення підозри. По-друге, це дозволяє стороні обвинувачення уникати дотримання обов'язкових процесуальних вимог, зокрема, строків досудового розслідування відповідно до ст. 219 КПК України, або надання можливості оскарження повідомлення про підозру стороною захисту. Затягування цього процесу є зручним інструментом тиску на особу, оскільки вона залишається під загрозою невизначеного переслідування, не маючи змоги повноцінно реалізувати своє право на захист через відсутність у неї відповідного процесуального статусу. Крім того, потрібно враховувати й те, що навмисне затягування моменту повідомлення про підозру може використовуватися як тактичний прийом для уникнення судового контролю, адже саме вручення підозри створює передумови для процесуального оскарження дій слідчого, що є важливим механізмом захисту

прав людини. У ситуації, коли підозра не пред'явлена, особа позбавлена цього інструменту, що порушує принцип рівності сторін у кримінальному провадженні і ставить під сумнів законність досудового слідства.

Подібна ситуація суперечить вимогам ст. 6 Конвенції, яка гарантує право на розгляд справи упродовж розумного строку. Надмірне затягування моменту повідомлення про підозру порушує права підозрюваного, що неприпустимо в контексті змісту принципу законності у кримінальному судочинстві. Така практика прямо суперечить основним засадам кримінального провадження, визначеним у ст. 2 КПК України, яка вимагає швидкого, повного й неупередженого розслідування. Яскравим прикладом порушення принципів законності й розумності строків слугує рішення ЄСПЛ у справі «McFarlane v. Ireland», де суд неодноразово використовує поняття «затримка звинувачення» і «затримка перед висуненням звинувачення», які порушують право на справедливий судовий розгляд. Будь-яка необґрунтована затримка призводить до ситуації, коли особа протягом тривалого часу перебуває у стані правової невизначеності, не маючи чіткого уявлення про те, які звинувачення можуть бути висунуті та які наслідки вони матимуть для її правового становища. У цьому контексті ЄСПЛ наголосив, що право на судовий розгляд у розумний строк захищає не лише від надмірної тривалості процесу, а й від невинуватого зволікання з боку держави на будь-якому етапі провадження, включно з початковим етапом до висунення звинувачення. У межах своїх висновків суд констатував порушення ст. 6 і ст. 13 Конвенції, оскільки затримка у висуненні звинувачення порушує принцип розумності строків, бо держава не забезпечила швидке й ефективне кримінальне переслідування, що негативно вплинуло на правову визначеність і права заявника. Тривала невизначеність у кримінальному провадженні неприпустима і призводить до порушення прав особи, яка може потерпати від кримінального переслідування, не маючи можливості захистити себе належним чином [13].

Свідоме зволікання з повідомленням про підозру становить серйозний ризик свавільного кримінального переслідування, позбавляючи особу процесуальних гарантій і порушуючи принципи справедливого судочинства. Така практика потребує посилення прокурорського нагляду й законодавчого врегулювання, що унеможливило б штучне затягування слідства на цьому етапі. Сторона обвинувачення повинна діяти не лише з позиції засади законності, а й дотримуватися вимог розумності строків, що є основою ефективного виконання завдань кримінального провадження.

Таким чином, для забезпечення реалізації засади законності прокурор зобов'язаний здійснювати нагляд за своєчасністю повідомлення особі про підозру, оскільки цей процес є ключовим для встановлення процесуального статусу особи і початку обчислення строків досудового розслідування. Будь-яке зволікання з повідомленням про підозру має бути розцінене як порушення принципу законності і права особи на розгляд справи упродовж розумного строку.

З урахуванням вказаного, особливо беручи до уваги важливість початку притягнення до кримінальної відповідальності, набуття прав підозрюваного і можливості їх реалізації, на нашу думку, необхідно, щоб фактичне кримінальне переслідування особи не було розпочате раніше ніж особі повідомлено про підозру. У такому випадку сторона обвинувачення зловживає своїми повноваженнями, порушує засаду законності, обмежує сторону захисту у процесі збирання доказів, порушує право особи на захист.

Значення повідомлення про підозру також полягає в тому, що з моменту прийняття вказаного процесуального рішення вступає в дію встановлення обмеження процесуального строку. Як зауважує О. С. Химченко, відповідний строк змінює тактичний характер діяльності сторони обвинувачення і уточнює її мету – пошук належних, допустимих і достатніх доказів, які свідчитимуть про винуватість або невинуватість підозрюваного [255, с.89].

На думку К. В. Павлійчук, від своєчасного встановлення особи й надання статусу підозрюваного залежить ефективність досудового розслідування та забезпечення прав учасників процесу [173, с.147].

У свою чергу, В. В. Михайленко вказує, що в практиці досудового розслідування недобросовісне використання своїх повноважень та/або процесуальних прав притаманне представникам сторін обвинувачення і захисту, а також іншим учасникам провадження. Зловживання слідчими і прокурорами переважно допускаються при прийнятті процесуальних рішень і вчиненні процесуальних дій під час безпосереднього виконання своїх повноважень поза межами судового засідання. До таких авторка відносить, зокрема, зволікання з повідомленням про підозру при наявності підстав для цього [156, с. 39].

Важливість вчасного набуття статусу підозрюваного підкреслено у рішенні ЄСПЛ у справі «Shabelnik v. Ukraine». Так, у п. 57 цього рішення Суд зазначив, що з першого допиту заявника стало очевидним, що його показання були не просто показаннями свідка злочину, а фактично зізнанням у його вчиненні. З того моменту, коли заявник уперше зробив зізнання, вже не можна було стверджувати про відсутність у слідчого підозри щодо причетності заявника до вбивства [220]. Суд вказав, що існування такої підозри підтверджувалося тим фактом, що слідчий ужив подальших заходів для перевірки достовірності самовикривальних показань заявника, провівши відтворення обстановки і обставин подій (*за чинним КПК слідчий (розшуковий) дії відповідає слідчий експеримент – уточнення наше Н.К.*), тобто слідчі дії, які зазвичай проводяться з підозрюваним. На думку Суду, становище заявника стало значно вразливішим відразу після вжиття серйозних слідчих заходів із перевірки підозри стосовно нього й підготовки версії обвинувачення [220].

Серед інших прикладів варто зупинитися на рішенні у справі «Foti and others v. Italy», оскільки Суд визначив, що поняття «обвинувачення» для цілей ст. 6 Конвенції потрібно тлумачити у широкому значенні, адже воно охоплює не

лише офіційне повідомлення компетентним органом про звинувачення особи у вчиненні кримінального правопорушення, а й будь-які інші процесуальні дії або заходи, які фактично впливають на становище особи й дають підстави вважати її переслідуваною за конкретні дії. Це створює ситуацію, коли особа, перебуваючи у статусі фактичного підозрюваного, не має офіційного процесуального статусу через неповідомлення їй про підозру. У випадках, коли компетентні органи починають кримінальне переслідування або перевірку особи без офіційного повідомлення про підозру, це створює ризики свавільного й неконтрольованого продовження слідства, що суперечить вимогам ст. 6 Конвенції [6]. Аналогічна позиція Суду представлена у справі «*Merit v. Ukraine*», де ЄСПЛ відзначив, що моментом початку обчислення строку в контексті ст. 6 Конвенції є той момент, коли сторона обвинувачення починає ставитися до особи як до підозрюваного або обвинуваченого. Це може проявлятися не лише в повідомленні про підозру, а й у фактичних діях, які істотно впливають на становище особи, якій про підозру не повідомлено. Обвинуваченням у розумінні Конвенції визнаються всі процесуальні дії, що чітко демонструють ставлення компетентних органів до конкретної особи як до причетної до вчиненого кримінального правопорушення [14]. Висновки ЄСПЛ в обох справах свідчать, що затягування офіційного повідомлення про підозру не звільняє державу від обов'язку дотримуватися принципу розумності строків. Навіть якщо формальне повідомлення не було здійснене, дії органів слідства або обвинувачення, які суттєво впливають на становище особи, означають початок провадження у розумінні ст. 6 Конвенції. Це особливо важливо, оскільки відсутність формального повідомлення дозволяє органам досудового розслідування діяти без часових обмежень, продовжуючи фактичне кримінальне переслідування особи.

У рішеннях «*Deweert v. Belgium*» та «*Eckle v. Germany*» ЄСПЛ підкреслив, що будь-яка проведена процесуальна дія, спрямована на перевірку причетності особи до кримінального правопорушення, фактично позначає початок

кримінального переслідування. Суд наголосив, що такі дії є відображенням сформованої позиції сторони обвинувачення, яка передбачає висунення припущення щодо вини особи. Однак момент початку кримінального провадження у контексті вимог ст. 6 Конвенції не обов'язково співпадає з офіційним повідомленням про підозру. Зокрема, у справі «Deweert v. Belgium» вказано, що будь-який офіційний крок із боку компетентних органів, спрямований на розслідування причетності конкретної особи до кримінального правопорушення, запускає механізм кримінального переслідування. Це суттєво впливає на правове становище особи, адже остання фактично розглядається як підозрювана, навіть якщо офіційне повідомлення ще не здійснено [4]. У справі «Eckle v. Germany» Суд додає, що початок кримінального провадження може бути визначений за фактичними обставинами, а не лише за формальними критеріями, такими як вручення повідомлення про підозру. Проведення будь-якої дії, спрямованої на збирання доказів або перевірку причетності особи до кримінального правопорушення вже є достатнім свідченням того, що сторона обвинувачення вважає конкретну особу підозрюваною [5]. Згадані рішення ЄСПЛ вказують, що правовий статус особи як підозрюваного починає діяти з моменту, коли сторона обвинувачення чітко демонструє своє ставлення до особи як до причетної до кримінального правопорушення [177, с. 649]. Навіть якщо ще не відбулося повідомлення про підозру, проведення процесуальних дій, спрямованих на викриття або перевірку причетності особи, слід розглядати як початок кримінального переслідування. Це зобов'язує сторону обвинувачення, зокрема прокурора, дотримуватися принципу законності й забезпечувати дотримання розумних строків із цього моменту. Таким чином, в обох вищенаведених рішеннях ЄСПЛ чітко встановив, що кримінальне переслідування починається не лише з формального повідомлення про підозру, а й із моменту, коли сторона обвинувачення вчиняє дії, що впливають на правове становище особи. Недотримання цих стандартів порушує ст. 6 Конвенції,

оскільки особа не отримує належного правового статусу і процесуальних гарантій, які дозволяють їй ефективно захищати свої права.

У цілому практика ЄСПЛ свідчить, що формальний процесуальний статус особи, яка викривається у причетності до кримінального правопорушення, не є вирішальним для застосування гарантій, передбачених ст. 6 Конвенції. Суд виходить із широкого розуміння поняття «початок обвинувачення», яке включає всі процесуальні дії, ініційовані державними органами, що впливають на правове становище особи, й охоплює не лише офіційне повідомлення про підозру, а й інші процесуальні дії, які відображають позицію сторони обвинувачення щодо припущення про винуватість особи. Таке трактування засноване на тому, що будь-яка процесуальна дія з боку сторони обвинувачення має правові наслідки для особи, щодо якої вона спрямована. Такі дії вказують на те, що державні органи розглядають особу як підозрюваного, навіть якщо їй не надано формального процесуального статусу. Висловлена позиція узгоджується з положеннями ст. 6 Конвенції, де зазначено, що забезпечення права на справедливий судовий розгляд упродовж розумного строку починається з моменту, коли такі дії впливають на правове становище особи, а не з моменту офіційного повідомлення про підозру.

У цьому контексті важливо наголосити на ролі прокурора як гаранта дотримання засади законності в досудовому кримінальному провадженні. Зокрема, як справедливо зауважує Д. Г. Ілляшук, саме на прокурора варто покласти відповідальність за законність й обґрунтованість повідомлення про підозру [78, с. 120]. Навіть за його відсутності прокурор зобов'язаний забезпечувати, щоб процесуальні дії відповідали вимогам кримінального процесуального закону, а проміжок часу від моменту внесення відомостей до ЄРДР до повідомлення особі про підозру також не перевищував розумний строк. Здійснюючи нагляд за дотриманням прав і свобод особи, прокурор має запобігати свавільному переслідуванню, що може мати місце в разі затягування повідомлення про підозру

або використання процесуальних дій з метою тиску на особу без належних правових підстав. Прокурор повинен контролювати, щоб будь-які дії мали чітке юридичне обґрунтування та не використовувалися як інструмент для порушення прав, свобод і законних інтересів особи. Тому прокурор має спрямувати зусилля на перевірку законності ініціації слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій, оцінку достатності зібраних доказів, а також забезпечення того, щоб розслідування не перетворювалося на засіб затягування кримінального судочинства без об'єктивних підстав. Такий підхід відповідає завданням кримінального провадження і важливий для дотримання міжнародних стандартів прав людини. Таким чином, прокурор відіграє ключову роль у недопущенні свавільного кримінального переслідування, забезпечуючи, щоб будь-які процесуальні дії сторони обвинувачення відповідали принципам законності й спрямовувалися виключно на ефективне виконання завдань кримінального провадження.

Враховуючи зазначене, справедливою видається думка Т.О. Лоскутова про те, що норми КПК України уможливають викриття особи шляхом проведення будь-яких слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних дій без права на захист до отримання органами кримінального переслідування достатніх доказів для підозрювання особи у вчиненні кримінального правопорушення чи підстав для затримання та/або застосування запобіжних заходів. Навіть маючи таку сукупність доказів та/або підстав, органи кримінального переслідування можуть затягувати прийняття рішень, що надають особі процесуальний статус підозрюваного, тому що їм це суто невигідно як представникам протилежної сторони [138, с.87].

Як слушно зауважує Н. Р. Бобечко, практика складання повідомлення про підозру із запізненням є негативною, бо внаслідок цього підозрюваний позбавлений можливості використати надані йому права, що може негативно позначитися на повноті й неупередженості досудового розслідування і призвести до судових помилок/зумовити судові помилки [33, с. 132].

Проблема реалізації кримінальних процесуальних норм щодо вчасного повідомлення особі про підозру і ймовірність зловживань з боку суб'єктів, які ведуть кримінальний процес, спонукали законодавця передбачити в національному кримінальному процесуальному законодавстві норму, згідно з якою допит як свідка особи, якій згодом було повідомлено про підозру, визнається істотним порушенням прав людини. Так, відповідно до ч. 3 ст. 87 КПК України докази, отримані з показань свідка, який надалі був визнаний підозрюваним чи обвинуваченим у кримінальному провадженні, визнаються недопустимими.

Дійсно, слід погодитися з О. Ю. Маринич, що рішення про здійснення повідомлення про підозру має прийматися без зволікань задля вчасного набуття процесуального статусу підозрюваного і, відповідно, наділення підозрюваної особи можливістю захищатися від кримінального переслідування [145, с. 540].

Фактичне здійснення кримінального переслідування без офіційного повідомлення про підозру означає ніщо інше, як зволікання із прийняттям процесуального рішення стосовно повідомлення про підозру. Звісно, таке фактичне кримінальне переслідування є прямим порушенням реалізації засади законності, оскільки: 1) особа не набула кримінального процесуального статусу учасника, яким вона фактично є на момент провадження не за формою, а по суті, за кримінальним процесуальним законом; 2) особа, яка не набула законного статусу учасника кримінального провадження (як випливає з першого аргументу), не може реалізувати своїх «законних» права, зокрема, основоположного права на захист; 3) кримінальне провадження в цілому відбувається без дотримання засади законності, бо за фактичним перебігом справ, а саме з набуттям підстав до отримання підозрюваним певного статусу, кримінальний процес має відповідати іншому «законному» встановленому порядку, ніж той, який провадиться за умови зволікання з повідомленням особі про підозру.

Усе викладене вище зайвий раз підтверджує, що за причинно-наслідковим зв'язком незаконне кримінальне переслідування є наслідком зволікання з прийняттям процесуального рішення щодо повідомлення особі про підозру.

Проблема із затягуванням повідомлення про підозру може вирішуватися у спосіб, запропонований С. Л. Лисаченком. Він полягає у закріпленні у процесуальних нормах права особи подавати клопотання про надання їй статусу підозрюваного з посиланням на факти, котрі містяться в матеріалах кримінального провадження [132, с. 236]. Доповненням до цієї пропозиції вченого в контексті нашого дослідження може бути конкретизація суб'єкта, якому подається відповідне клопотання. На наше переконання, таким суб'єктом є лише прокурор або прокурор вищого рівня.

Крім затягування надання особі законного статусу підозрюваного та незаконного її переслідування стороною обвинувачення, треба зупинитися на ще одному негативному аспекті, а саме на зволіканні з повідомленням про підозру. Проведення усіх необхідних процесуальних дій, тобто по максимуму, до набуття особою статусу підозрюваного призводить до того, що після повідомлення про підозру досудове розслідування фактично підлягає завершенню і до суду спрямовується обвинувальний акт у кримінальному провадженні. У зв'язку з цим знову ж таки порушується право особи на захист, оскільки фактично підозрюваний не бере участі у розслідуванні у своєму законному статусі. До того ж часто органи досудового розслідування направляють до суду кримінальне провадження фактично одразу після повідомлення особі про підозру. Таким чином, у підозрюваного немає часу для якісної підготовки до захисту до моменту складання обвинувального акта, до початку судового розгляду і набуття вже статусу обвинуваченого.

Наведене є неприпустимим, бо в п. b) ч. 3 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод зазначається про те, що кожен обвинувачений у вчиненні кримінального правопорушення має щонайменше право мати час і

можливості, необхідні для підготовки свого захисту [109]. Відповідно до наведеного швидке направлення до суду обвинувального акта після повідомлення про підозру суттєво порушує право особи на захист і підготовку до такого захисту, адже фактично не дає змоги підозрюваній особі реалізовувати своє право на захист на досудовому етапі кримінального провадження. Із цього приводу О. В. Расторгуєв вказує, що одним із дефектів правового регулювання інституту повідомлення про підозру є відсутність визначеного законодавцем мінімального строку досудового розслідування з моменту вручення повідомлення про підозру. При тому, що граничні строки досудового розслідування встановлені у статті 219 КПК України. Відсутність мінімального строку досудового розслідування призводить до можливого зловживання процесуальними правами з боку сторони обвинувачення. Так, автор зауважує, що, коли стосовно «свідка» зібрані всі необхідні, на думку слідства, докази, останньому вручають повідомлення про підозру й відразу, в порядку статті 290 КПК України, «визнавши зібрані під час досудового розслідування докази достатніми», завершають досудове розслідування, надаючи доступ до матеріалів кримінального провадження для наступного ознайомлення і вручення обвинувального акта [207, с.184].

Підбиваючи підсумки аналізу проблемних питань щодо дотримання засади законності у контексті повідомлення особі про підозру, варто зазначити, що зволікання з прийняття вказаного рішення тягне негативні наслідки у вигляді: 1) незаконного кримінального переслідування особи, яка не набула законного статусу підозрюваного, і порушення її права на захист; 2) скорочення до мінімуму часу між повідомлення про підозру і складанням обвинувального акта, через що підозрюваний позбавляється можливості підготуватися до захисту, у зв'язку з чим знову ж таки порушується право особи на захист.

Ефективним засобом забезпечення реалізації засади законності під час повідомлення про підозру має бути прокурорський нагляд у формі процесуального керівництва.

У теорії кримінального процесу прокурорський нагляд поділяють на контроль за рішеннями слідчого (у вигляді надання згоди, санкції, затвердження) і ревізію процесуальних рішень слідчого (у вигляді поточного нагляду за їх законністю). Так, вказується, що на відміну від здійснення на досудовому розслідуванні перевірки рішень судом для ревізійної діяльності прокурора диспозитивне начало у вигляді подання скарги учасником процесу не обов'язкове. Прокурор здійснює перевірку рішень слідчого не з метою збалансування положень сторін кримінального провадження, а задля нагляду за дотриманням слідчим законності. Прокурор знайомиться з рішеннями слідчого самостійно в процесі перевірки [53, с. 149].

Досить важливими, на думку З. М. Топорецької, є перевірочні дії прокурора на етапі звернення слідчого за погодженням клопотання про повідомлення про підозру, оскільки вони попереджують порушення закону слідчим [242, с. 134].

Логічними виглядають висновки стосовно того, що нагляд за своєчасністю вручення повідомлення про підозру і надання підозрюваному можливості здійснення захисту має покладатися на прокурора, який здійснює процесуальне керівництво в конкретному кримінальному провадженні, у тому числі шляхом особистого складання і вручення такого повідомлення.

Неможливо не погодитися з тим, що, зважаючи на наділення процесуального керівника повноваженнями подальшого підтримання обвинувачення у суді, він повинен бути безпосередньо зацікавленим у кількості й якості зібраних доказів та мати можливість спрямовувати в необхідному напрямі [31, с. 96]. Дійсно, особиста зацікавленість прокурора і нагляд за діями

дізнавача, слідчого матиме високий результат щодо дотримання законності під час розслідування кримінального провадження.

Отже, користуючись повноваженнями, передбаченими ст. 36 КПК України, нагляд за додержанням законів під час повідомлення про підозру зокрема та у цілому на досудовому розслідуванні прокурор може здійснювати у формі: 1) попереднього прокурорського контролю шляхом погодження рішень слідчого, дізнавача, 2) ревізії процесуальних рішень, перевіряючи при цьому вже прийняті слідчим, дізнавачем рішення на досудовому розслідуванні; 3) особистого прийняття законних рішень на досудовому розслідуванні.

На практиці, як зазначає А. О. Козаченко, Генеральний прокурор, його заступники і керівники регіональних прокуратур дуже рідко особисто повідомляють про підозру. Вони підписують письмовий документ повідомлення про підозру, але вручення, роз'яснення його суті й прав підозрюваного особі доручають слідчому, який розслідує кримінальне провадження [88, с. 249]. Із власного практичного досвіду нам відомо, що процесуальні керівники у загальному порядку кримінального провадження (прокурори, які не є керівниками підрозділів прокуратури) також дуже рідко вдаються до особистого здійснення повідомлення про підозру.

Під час опитування практичних працівників лише 47% прокурорів вказали, що рідко самотійно повідомляють про підозру, частіше погоджують повідомлення про підозру, складене слідчим, дізнавачем (додаток Б). Так само відповіли 67 % слідчих, дізнавачів (додаток А).

Потрібно додати, що особисте прийняття окремих рішень у досудовому розслідуванні процесуальним керівником вбачається цілком ефективним у окремих випадках, особливо це стосується такого важливого рішення, як повідомлення про підозру. Тим більше, що саме повідомленням про підозру є початковим актом обвинувачення – праобразом державного обвинувачення в суді. Воно є актом, що вперше встановлює межі обвинувачення особи.

Як справедливо зазначає Д.А. Патрелюк, реалії сьогодення такі, що фактично доля підозрюваного вирішується вже на стадії досудового розслідування. Низький відсоток виправдувальних вироків є підтвердженням даної тези. З огляду на це підозрюваній особі має бути надано достатньо часу й можливостей для підготовки свого захисту саме на стадії досудового кримінального провадження. Однак під час правозастосування трапляються випадки, коли органи кримінального переслідування відтягують момент повідомлення про підозру на більш пізній етап. Як наслідок, фактично після повідомлення особі про підозру, впродовж короткого проміжку часу (декілька днів), сторона обвинувачення завершує стадію досудового кримінального провадження і скеровує обвинувальний акт до суду. Такі дії перешкоджають реалізації підозрюваним права на захист на стадії досудового кримінального провадження [178, с. 110].

Вважаємо, що у приписах кримінального процесуального законодавства має закріплюватися мінімальний строк перебігу досудового розслідування після здійснення повідомлення про підозру на етапі досудового кримінального провадження, що сприятиме гарантуванню конвенційного права особи щодо забезпечення необхідного часу й можливостей для підготовки й реалізації захисту від обвинувачення. Такий строк має визначатися досить конкретно у положеннях КПК України.

Вбачається цілком логічним висновок О. Ю. Маринича стосовно того, що з метою недопущення порушення права на захист на досудовому розслідуванні внаслідок передчасного завершення досудового розслідування після повідомлення особі про підозру слід внести зміни до ч. 2 ст. 283 КПК України, виклавши її в такій редакції: «Прокурор зобов'язаний у найкоротший строк, але не раніше ніж через 14 днів після повідомлення особі про підозру, здійснити одну з таких дій: закрити кримінальне провадження; звернутися до суду з клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності; звернутися до суду з обвинувальним актом,

клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру». Науковець вважає, що строк у 14 днів є достатнім для належної реалізації права на захист на досудовій стадії процесу [145, с. 541].

У своєму дослідженні О. Ю. Маринич аналізує окремі положення Женевської конвенції про поводження з військовополоненими від 1949 р., відповідно до якої передбачено тритижневий строк для повідомлення про підготовку до початку судового слухання. Міжнародне законодавство зобов'язує державу, що тримає в полоні військовополоненого, за три тижні до початку судового процесу повідомити про дану подію (дату початку судового розгляду та інше) відповідні інстанції. Вчений резюмує, що законодавчо встановлений строк у три тижні є необхідним для завчасного повідомлення про початок судового розгляду й надання достатньо часу для підготовки захисту від державного обвинувачення, але щодо національного кримінального процесуального законодавства пропонує строк саме у два тижні – 14 днів, пояснюючи це виключно «достатністю» такого строку [145, с.541].

Розвиваючи далі висловлену О. Ю. Мариничем тезу, вважаємо за потрібне звернутися до норм кримінального процесуального закону. Відповідно до ст. 338 КПК України зміна обвинувачення прокурором у суді передбачає надання часу обвинуваченому для підготовки до захисту від нового зміненого обвинувачення не менше семи днів. У той саме час за ст. 339 КПК України за умови висунення додаткового обвинувачення суд зобов'язаний відкласти судовий розгляд на строк, необхідний для підготовки до захисту від додаткового обвинувачення, не більше ніж на чотирнадцять днів. Крім того, строк відкладення судового розгляду може бути продовжений судом за клопотанням сторони захисту або представника юридичної особи [118].

На нашу думку, повідомлення про підозру на досудовому розслідуванні більшою мірою відповідає висуненню додаткового обвинувачення в суді, ніж зміні обвинувачення. Пояснимо власну точку зору. Так, про додаткове, так би

мовити «нове», обвинувачення, від якого особа ще «не захищалася», вона дізнається під час судового розгляду, як це має місце і при повідомленні про підозру на досудовому розслідуванні, саме в цьому і полягає різниця між ними і зміненим обвинуваченням, яке вже особі «повідомлялося», хоча й зазнало змін. Тому, на наш погляд, цілком логічно орієнтуватися на строки, встановлені законодавцем для підготовки до захисту від додаткового обвинувачення в суді, а саме «не більше ніж чотирнадцять днів».

Враховуючи наведене, варто підтримати пропозицію О. Ю. Маринича у частині встановлення строків підготовки до захисту після повідомлення про підозру не менше ніж 14 днів, додатково аргументуючи дану тезу проведенням аналогії з визначеним законодавцем строком підготовки до захисту після висунення додаткового обвинувачення в суді.

Таким чином, кримінальне переслідування до прийняття рішення про повідомлення особі про підозру є прямим порушенням реалізації засади законності, оскільки: 1) особа не набула кримінального процесуального статусу учасника, яким вона фактично є на момент провадження не за формою, а по суті, за кримінальним процесуальним законом; 2) особа, яка не набула законного статусу учасника кримінального провадження, не може реалізувати своїх «законних» прав, зокрема, основоположного права на захист; 3) з появою певних підстав до повідомлення особі про підозру кримінальний процес має відповідати іншому встановленому законом порядку, що проявляється у чіткому окресленні правового становища сторони захисту у кримінальному провадженні, відліку визначених процесуальних строків, тощо.

Нагляд за дотриманням законів під час повідомлення про підозру прокурор, який є процесуальним керівником у конкретному кримінальному провадженні, може здійснювати у формі: 1) попереднього прокурорського контролю шляхом погодження повідомлення про підозру, 2) ревізії попередніх процесуальних рішень слідчого, дізнавача, перевіряючи при цьому

обґрунтованість повідомлення про підозру; 3) особистого прийняття законних рішень на досудовому розслідуванні, зокрема, у формі повідомлення про підозру особисто прокурором.

Додатковим аргументом на користь регламентації процесуального строку підготовки до захисту після повідомлення про підозру не менше ніж 14 днів до складання обвинувального акта (або прийняття іншого рішення щодо завершення досудового розслідування) є проведення аналогії зі встановленим законодавцем строком підготовки до захисту після висунення додаткового обвинувачення в суді відповідно до ст. 339 КПК України.

2.3. Реалізація прокурором засади законності під час застосування запобіжних заходів

Передусім варто нагадати, що обрання запобіжного заходу є одним із важливих процесуальних рішень, зміст якого полягає в законному, але суттєвому обмеженні прав особи, яку підозрюють у вчиненні кримінального правопорушення. Саме тому законодавцем передбачено прокурорський нагляд, який знаходе прояв у погодженні клопотання дізнавача, слідчого про обрання запобіжного заходу. Вирішуючи питання про погодження чи відмову у погодженні клопотання про обрання запобіжного заходу, прокурор має не лише всебічно, повно і неупереджено досліджувати обставини кримінального провадження, а й надати належну правову оцінку тим доказам, які лежать в основі підозри й на яких ґрунтується клопотання про обрання запобіжного заходу. З огляду на те, що під час неправомірного обрання запобіжного заходу підозрювана особа фактично може бути ізольована від суспільства або іншим чином можуть порушуватися її права, то актуальності набуває дотримання прокурором засади законності при вирішенні питання про застосування запобіжних заходів. Наведене зумовлює спрямованість цього підрозділу на

дослідження проблем забезпечення прокурором реалізації засади законності під час застосування запобіжних заходів.

Задля всебічного/повного розгляду варто відзначити, що забезпечення прокурором законності застосування запобіжних заходів є комплексною діяльністю, яка протікає в декілька етапів. Так, у науковій юридичній літературі залежно від процесу їх застосування виокремлюють «обрання запобіжного заходу», що розуміється як прийняття рішення про запобіжний захід, і «застосування запобіжного заходу», що трактується як процесуальна дія, яка починається з моменту прийняття рішення про обрання запобіжного заходу і триває до його скасування чи зміни [37, с. 107]. Етап обрання запобіжного заходу полягає у спільній роботі слідчого (дізнавача), прокурора та слідчого судді. Однак на початковій стадії вирішення питання про обрання запобіжного заходу ключову роль відіграє прокурор, який, виконуючи свої повноваження, має здійснити перевірку матеріалів, що обґрунтовують підозру і покладаються в основу клопотання, задля недопущення свавілля з боку правоохоронних органів.

У ч. 2 ст. 177 КПК України зазначено, що підставою застосування запобіжного заходу є наявність обґрунтованої підозри у вчиненні особою кримінального правопорушення, а також існування ризиків, які дають достатні підстави слідчому судді, суду вважати, що підозрюваний, обвинувачений, засуджений може вчинити дії, передбачені частиною першою цієї статті. Слідчий, прокурор не мають права ініціювати застосування запобіжного заходу без наявності для цього підстав, передбачених КПК України [118].

Однак у кримінальному процесуальному законодавстві України, попри важливість і актуальність, не наводиться дефініція/трактування терміна «обґрунтована підозра» в контексті обрання запобіжного заходу, що зумовлює жваві дискусії серед науковців із даного питання. Так, М. Є. Громова зазначає, що термін «обґрунтована підозра» не слід ототожнювати й застосовувати виключно з позиції наявності у матеріалах кримінального провадження

письмового повідомлення про підозру. У той саме час вона стверджує, що в розумінні ст. 177 КПК України «обгрунтована підозра» включає в себе наявність, по-перше, процесуального документа – повідомлення про підозру, і по-друге, достатніх доказів для вирішення питання про застосування запобіжного заходу [57, с. 41].

Натомість А. Палюх стверджує, що доказова діяльність прокурора з приводу наявності (відсутності) підстав для застосування запобіжних заходів полягає у встановленні двох фактів у кримінальному провадженні – це наявність обгрунтованої підозри (тобто особі у закріпленому порядку повідомлено про підозру за достатності доказів, які вказують на те, що дана особа вчинила кримінальне правопорушення), і ризиків, що можуть ускладнити розслідування кримінального правопорушення [175, с. 504].

Висловлюється думка про те, що наявність обгрунтованої підозри не є підставою для застосування запобіжних заходів. На підтвердження своєї позиції Т. Фоміна стверджує, що, по-перше, сам факт повідомлення особі про підозру не може обгрунтувати застосування запобіжних заходів, оскільки досудове розслідування може бути закінчене, а судовий розгляд здійснено й без обрання щодо підозрюваного, обвинуваченого запобіжного заходу. По-друге, передбачений законодавцем підхід до розуміння підстав застосування запобіжних заходів створює небезпеку того, що сам факт повідомлення про підозру може бути розцінений слідчим, прокурором як достатня підстава для ініціювання питання про застосування запобіжних заходів, а слідчим суддею – про його обрання. По-третє, факт вчинення правопорушення, відображений у повідомленні про підозру, не може обгрунтовувати застосування запобіжних заходів, оскільки їх обрання зумовлено необхідністю забезпечення належного проведення досудового розслідування [254, с. 119–120], тобто паперовий документ «повідомлення про підозру» й інформація, яка в ньому викладена, не

підпадають під поняття «обґрунтована підозра» як підстава для обрання запобіжного заходу.

Виходячи з наведеного, вбачається за доцільне зупинитися на змісті поняття «обґрунтованість». Як зауважує І. С. Яковець, ним може бути визначено лише таке рішення про застосування запобіжного заходу, в описово-мотивувальній частині якого вказано: 1) фактичні дані, що свідчать про обґрунтованість підозри або обвинувачення певної особи у вчиненні злочину; 2) фактичні дані, що свідчать про можливу негативну поведінку підозрюваного чи обвинуваченого, спрямовану на протидію вирішенню завдань правосуддя; 3) обставини, що зумовлюють необхідність застосування конкретного запобіжного заходу [270, с. 30].

Як показує аналіз, незважаючи на важливість критерію обґрунтованості підозри, у кримінальному процесуальному законодавстві визначення даного терміна відсутнє [90], проте таке тлумачення наводиться у рішеннях ЄСПЛ. Наприклад, у п. 175 рішення ЄСПЛ у справі «Nechiporuk and Yonkalo v. Ukraine» Суд повторює, що термін «обґрунтована підозра» означає, що існують факти або інформація, які можуть переконати об'єктивного спостерігача в тому, що особа, про яку йдеться, могла вчинити правопорушення. Однак вимога про те, що підозра має базуватися на обґрунтованих підставах, є значною частиною гарантії недопущення свавільного затримання і тримання під вартою [219]. Більше того, у справі «Sebotari v. Moldova» наголошено, що за відсутності обґрунтованої підозри особа не може бути за жодних обставин затримана або взята під варту з метою примушення її зізнатися у злочині, свідчити проти інших осіб або задля отримання від неї фактів чи інформації, які можуть служити підставою для обґрунтованої підозри [3].

Беручи все наведене вище до уваги, зупинимось ще й на тому, що, розглядаючи клопотання про застосування запобіжного заходу, суд зобов'язаний встановити, чи доводять надані сторонами кримінального провадження докази

обставини того, що підозра у вчиненні кримінального правопорушення є обґрунтованою. Йдеться про те, що тягар доведення вагомості й достатності доказів обґрунтованої підозри лежить на стороні кримінального провадження, що їх подає. Так, О. І. Тищенко вказує, що прокурор має виключити факти направлення до суду незаконних і необґрунтованих подань [238, с. 299]. Наявності в матеріалах кримінального провадження доказів недостатньо – відповідні обставини мають бути обґрунтовані в клопотанні про застосування запобіжного заходу й доведені перед судом [57, с. 42].

Проте А. Палюх стверджує, що допустити можливість взагалі обходитися без доказової інформації під час прийняття процесуальних рішень – означає свідомо допустити і можливість прояву свавілля щодо особи. Тому і в основі рішень про застосування запобіжних заходів, незважаючи на їхню превентивність, повинні бути докази [175, с. 504].

Як стверджують у своєму дослідженні М. А. Погорецький та О. А. Міцкан, «обґрунтована підозра» як стандарт доказування є найнижчим у кримінальному процесі й не передбачає наявності достовірного знання про вчинення особою кримінального правопорушення [185, с. 43–44]. Водночас вони наголошують, що у справах, де заявники оскаржували застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, ЄСПЛ неодноразово вказував на динамічний характер стандарту доказування «обґрунтована підозра» [185, с. 43–44].

Аргументуючи свою думку, вчені посилаються на ч. 3 ст. 5 Конвенції, де зазначається, що існування «обґрунтованої підозри» у вчиненні затриманою особою кримінального правопорушення є необхідною умовою (*conditio sine qua non*) тримання під вартою, однак із плином часу її стає недостатньо. У такому випадку Суд має встановити, чи національні суди з'ясували наявність інших «відповідних» і «достатніх» обставин, які вмотивовують продовження тримання особи під вартою, а також чи виявили національні органи влади «особливу старанність» при здійсненні кримінального провадження (наприклад, справа

«Idalov v. Russia») [185, с. 43–44]. Дійсно, при першочерговому обранні запобіжного заходу слідчий (дознавач) і прокурор мають довести наявність обґрунтованої підозри, яка буде покладена в основу клопотання про обрання запобіжного заходу. При подальшому продовженні вже обраного запобіжного заходу прокурор має встановити інші обставини, які є більш змістовними й повними на момент продовження, для встановлення наявності обґрунтованої підозри.

Отже, проаналізувавши погляди науковців, можна зробити висновок про те, що термін «обґрунтована підозра» в контексті обрання запобіжного заходу є більш змістовним стандартом, ніж достатність доказів, і відрізняється від письмового повідомлення про підозру.

Вважаємо, що така норма існує через те, що паперовий документ «повідомлення про підозру» має бути вручений у кожному кримінальному провадженні, де є особа, яка фактично підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення, на відміну від запобіжного заходу, який обирається у виняткових випадках. З огляду на це докази, на які посилається дізнавач, слідчий у своєму клопотанні про обрання запобіжного заходу, мають бути детально перевірені прокурором на предмет їх законності отримання, оскільки необґрунтоване застосування до особи такого заходу може суттєво порушити її права.

Для того, щоб стати підставами для застосування запобіжних заходів, докази мають містити відомості, що зумовлюють необхідність їх застосування. Отже, під час вирішення питання про застосування того чи іншого запобіжного заходу на досудовому розслідуванні прокурор як процесуальна особа, яка доводитиме ризики перед слідчим суддею, отримавши клопотання від слідчого чи складаючи це клопотання самостійно, спочатку зобов'язаний встановити з матеріалів кримінального провадження наявність підстав для застосування таких

заходів у кримінальному провадженні [175, с. 504]. Варто наголосити, що вивчення таких матеріалів має бути не формальним, а більш змістовним.

Зокрема, на необхідності встановлення ризиків у кожному окремому випадку наголошує ЄСПЛ. У справі «Hysa v. Albania» констатовано, що рішення національного суду про тримання під вартою заявниці було засноване на недостатніх та необґрунтованих доказах. ЄСПЛ зазначив, що тримання під вартою як запобіжний захід не може бути застосоване виключно на підставі наявності обґрунтованої підозри. Крім останньої, потрібно обов'язково зважати на наявність конкретних, допустимих і достатніх доказів, які підтверджують необхідність застосування відповідного запобіжного заходу. У своєму висновку Суд підкреслив, що навіть у випадках вчинення тяжких кримінальних правопорушень ризики в поведінці підозрюваного (обвинуваченого) повинні бути змістовно обґрунтовані. При цьому тяжкість правопорушення та його наслідки не є самостійними підставами для обрання запобіжного заходу, особливо тримання під вартою, яке вважається найбільш суворим серед усіх передбачених запобіжних заходів, тобто клопотання про застосування запобіжного заходу разом з обґрунтованою підозрою має містити відповідні докази, які підтверджують конкретні ризики, наприклад, ризик переховування від органів досудового розслідування, впливу на свідків, знищення доказів тощо [8].

Іншим прикладом обов'язкового обґрунтування усіх фактів, що свідчать про існування ризиків при застосуванні відповідного запобіжного заходу, є справа «Voicenco v. Moldova». Заявник у цій справі стверджував, що відсутність доказів, які підтверджували б ризики його ухилення від слідства, перешкоджання розслідуванню чи вчинення повторного злочину, є ключовою підставою для скасування обраного для нього запобіжного заходу у виді тримання під вартою. Він також неодноразово доводив, що його поведінка протягом тривалого часу кримінального провадження не давала жодних підстав вважати, що він має намір ухилятися від органів досудового розслідування. Крім того, стан його здоров'я

був важливим фактором, який мав бути врахований при обранні менш суворого заходу. Зважаючи на обставини справи та доводи заявника, у власних висновках Суд наголосив на обов'язковості детального обґрунтування усіх фактів, які виправдовують застосування того чи іншого запобіжного заходу. Обрання запобіжного заходу, такого як тримання під вартою, має бути засноване не лише за наявності посилання на відповідні норми національного законодавства, а й на конкретному й вмотивованому аналізі можливих ризиків. Стосовно вимог заявника ЄСПЛ зазначив, що національні суди не надали чіткого обґрунтування того, які саме ризики могли б виправдати застосування найбільш суворого запобіжного заходу. Загальні посилання на законодавство або припущення про можливі ризики не можуть вважатися достатніми для обмеження свободи. ЄСПЛ підкреслив, що в кожному випадку підстави для застосування запобіжного заходу мають бути чітко роз'яснені і засновуватися на конкретних доказах, які підтверджують ризики, наприклад: можливість вчинення підозрюваним нових кримінальних правопорушень; перешкоджання кримінальному провадженню; знищення доказів; переховування від органів досудового розслідування чи суду тощо. Зміст цієї справи вказує на обов'язок національних судів ретельно оцінювати всі надані докази й обґрунтовувати свої рішення не лише формально, а й з урахуванням конкретних обставин справи. Такий підхід забезпечує дотримання засади законності, який є фундаментальним у питаннях обмеження особистої свободи [2].

Згадані висновки ЄСПЛ вимагають від прокурора відповідального підходу до доведення ризиків у кожному конкретному випадку. Прокурор має забезпечити, щоб усі наведені докази відповідали принципам допустимості, достатності й належності, з урахуванням особливостей конкретної справи. Будь-яке рішення про застосування запобіжного заходу має враховувати вплив на права і свободи людини, гарантовані Конвенцією, а також принцип пропорційності між дієвістю запобіжного заходу і наслідками для правового

становища підозрюваного. Роль прокурора у таких ситуаціях полягає у забезпеченні повного і переконливого обґрунтування необхідності обрання відповідного запобіжного заходу. Прокурор має забезпечити доведеність реальності настання негативних наслідків, враховуючи всі обставини справи, включно з особистими характеристиками підозрюваного, станом його здоров'я, попередньою поведінкою та іншими суттєвими обставинами. Невиконання цього обов'язку може призводити до свавільного застосування запобіжних заходів, що суперечить ефективному судочинству та гарантіям, передбаченим ст. 5 і ст. 6 Конвенції.

Таким чином, у контексті забезпечення реалізації прокурором засади законності під час застосування запобіжних заходів важливо звернути увагу на те, що докази, які стають підставою для застосування такого заходу, повинні містити відомості, що підтверджують необхідність саме його використання. Прокурор як особа, яка здійснює нагляд за дотриманням законності у досудовому кримінальному провадженні, зобов'язаний доводити існування ризиків, що виправдовують обрання конкретного запобіжного заходу. Разом із тим ризики, передбачені ст. 177 КПК України, повинні враховувати й військову агресію проти України, яка суттєво обмежує можливості виконання органами влади своїх повноважень на певних територіях й якісно погіршує криміногенну обстановку [103, с. 103]. Цей процес має базуватися на допустимих, достатніх і належних доказах. Роль прокурора є ключовою у забезпеченні законності й недопущенні свавільного застосування запобіжних заходів.

Вбачається не випадковим те, що, визначаючи особливості правового інституту запобіжних заходів, Н. Марчук звернув увагу на важливість участі прокурора при застосуванні запобіжних заходів, що спрямована на забезпечення дієвості кримінального провадження, зокрема, через нагляд за додержанням прав, свобод і законних інтересів особи [150, с. 58].

Із цим погоджується й О. М. Коріняк, який зауважує, що попри те, що остаточне рішення залишається за слідчим суддею, прокурор, попередньо вирішуючи це питання в ході розслідування, здійснює досудову перевірку законності й обґрунтованості застосування заходу забезпечення кримінального провадження досліджуваного виду й виступає при цьому гарантом захисту прав і свобод людини від неправомірного обмеження особистої свободи [110, с. 157].

Погодимось із тим, що перевірка законності й обґрунтованості прийнятого процесуального рішення, у тому числі клопотання про застосування запобіжного заходу, виступає додатковою гарантією захисту прав, свобод і законних інтересів особи у кримінальному провадженні [171, с. 102]. Отже, задля дотримання законності під час вирішення питання про обрання запобіжного заходу прокурор має здійснити перевірку сукупності доказів для встановлення обґрунтованої підозри при вирішенні питання під час погодження клопотання про обрання запобіжного заходу, тобто вивчити матеріали кримінального провадження й оцінити кожен доказ із метою встановлення законності отриманих доказів.

Як стверджує О. В. Геселев, прокурор уповноважений погоджувати або відмовляти у погодженні клопотань слідчого до слідчого судді про проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, інших процесуальних дій у випадках, передбачених КПК України, чи самостійно подавати слідчому судді такі клопотання. Вказане повноваження пов'язане з необхідністю проведення під час досудового розслідування слідчих і процесуальних дій, що певною мірою обмежують чи втручаються у конституційні права і свободи учасників кримінального провадження або пов'язані із застосуванням до них визначених новим КПК України примусових заходів. Зокрема, це стосується проведення обшуку, огляду житла чи іншого володіння особи, втручання у приватне спілкування тощо. Аналогічні клопотання складаються у разі необхідності застосування заходів забезпечення кримінального провадження, наприклад, відсторонення від посади, арешту

майна, тимчасового доступу до речей і документів, інших видів цих заходів, а також застосування запобіжних заходів та затримання за ухвалою слідчого судді (ст. 131 КПК 2012 року). Прокурор, або самостійно складаючи клопотання, або вирішуючи питання про погодження чи відмову в погодженні клопотання слідчого, має з'ясувати існування обґрунтованої підозри у вчиненні кримінального правопорушення особою, щодо якої застосовуються згадані заходи, наявність достатніх підстав для проведення відповідних слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, наявність потреби у проведенні саме таких дій для виконання завдань кримінального провадження тощо. Під час розгляду клопотання слідчим суддею прокурор у змагальному процесі зі стороною захисту наводить доводи в обґрунтування своєї правової позиції [42, с. 84].

Варто додати, що інститут погодження, як справедливо зазначає В. А. Завтур, є своєрідним процесуальним «фільтром», що має на меті не допустити до розгляду слідчим суддею тих клопотань, що не мають судової перспективи, тобто будуть повернені для усунення недоліків або залишені без задоволення [74, с. 143]. Саме тому перед направленням клопотання до слідчого судді прокурор має перевірити зазначені у ньому докази і факти.

У разі виявлення прокурором «незаконного» доказу, він мусить надати оцінку усій сукупності доказів крізь призму доктрини «плодів отруєного дерева» і правила «неминучого виявлення», «незалежного джерела» для формування висновку про законність чи незаконність підозри в цілому [20, с. 98].

Доктрина «плодів отруйного дерева» була розвинена як у рішеннях ЄСПЛ [7], так у постановках ВС [195]. Її суть зводиться до того, що, якщо доказове «дерево» є отруйним, то те ж саме стосується і його «плода», тобто якщо джерело доказів є недопустимим, то всі інші дані, одержані з його допомогою, будуть такими саме. Дана доктрина передбачає оцінку не лише кожного засобу

доказування автономно, а і всього ланцюга безпосередньо пов'язаних між собою доказів, серед яких одні впливають з інших та є похідними від них[271].

Наведемо такий приклад, як проведення обшуку без участі понятих і безперервного відеозапису, або його проведення без ухвали слідчого судді. За результатами проведення такого обшуку ймовірніше за все могло б мати місце виявлення й вилучення певних предметів чи речовин, які вилучені із незаконного обігу на території України. У подальшому виявлене направляється на дослідження, відповідно до чого буде отримано висновок експерта, який є одним із процесуальних джерел доказів. Крім того, за результатами такого обшуку будуть отримані показання підозрюваного і свідків, присутніх як поняті. У такому разі кожне із отриманих процесуальних джерел доказів буде отруйним, оскільки похідне джерело, тобто речові докази, виявлені й вилучені під час обшуку, отримані із порушенням встановлених кримінальним процесуальним правом вимог. Відповідно до наведеного під час обрання запобіжного заходу на такий доказ прокурор не може посилатися.

У разі виявлення доказу, отриманого з «плодів отруйного дерева», прокурор зобов'язаний надати слідчому письмову вказівку отримати доказ з іншого джерела або знайти інший законний доказ, який обґрунтовуватиме чи спростовуватиме підозру. Якщо доказ може обґрунтовувати підозру, то він має переконати об'єктивного спостерігача, тобто слідчого суддю, у тому, що саме ця особа вчинила кримінальне правопорушення і є підстави застосовувати до неї запобіжний захід. Саме тому прокурор має оцінити усю сукупність доказів, зазначених слідчим у клопотанні про обрання запобіжного заходу, крізь призму доктрини.

Концепція «плодів отруєного дерева» не є абсолютною й має певні винятки, а саме правила: «незалежного джерела», «неминучого виявлення», «очищення від бруду», «нешкідливої помилки» і «виключення доброчесності». Їх аналіз крізь призму рішень ВС (України), ЄСПЛ і Верховного Суду США дозволяє зробити

висновок про те, що їх застосування потребує ретельного дослідження з урахуванням обставин конкретної справи, оскільки їх необґрунтоване застосування може призвести до порушення прав і свобод особи у процесі кримінального провадження й до несправедливого судового розгляду в цілому. Водночас аналіз судової практики й наукових джерел дає підстави стверджувати, що, на відміну від самої концепції «плодів отруєного дерева», винятки із неї не характеризуються єдністю у сприйнятті й застосуванні як на прикладному, так і на доктринальному рівнях [240, с. 380–381].

Доктрина незалежного джерела полягає в можливості використання доказів із так званого незалежного джерела, що дає змогу зробити висновки про необхідність виключення доказів, отриманих із порушенням конвенційних прав заявників, але з посиланням у судових рішеннях на інші докази вчинення кримінального правопорушення [271]. До самостійного й незалежного джерела доказів можна віднести показання свідків, слідчий експеримент зі свідком і висновки експертів. На наш погляд, такі докази сприятимуть обґрунтованій підозрі, яка покладається прокурором в основу клопотання про обрання запобіжного заходу, і зможуть переконати об'єктивного спостерігача у тому, що саме ця особа вчинила кримінальне правопорушення.

Суть правила «неминучого виявлення» (*inevitable discovery*) в кримінальному процесі полягає в тому, що дозволяє визнати докази, отримані у незаконний спосіб, такими, які «неминуче» було отримано незалежно від цих незаконних дій. Це одне з декількох винятків із правила виключення або пов'язаної з ним доктрини про «плоди отруйного дерева», що перешкоджають доступу до суду доказам, зібраним із порушенням конституційних прав обвинуваченого. Принагідно зауважимо, що це питання було предметом дослідження Європейського суду з прав людини у справі «*Svetina v. Slovenia*» [67, с. 5]. Рішення ЄСПЛ у справі «*Svetina v. Slovenia*» є важливим прикладом обґрунтування винятків із доктрини «плодів отруєного дерева», зокрема, через

застосування правила «неминучого виявлення». У справі заявник стверджував, що відомості про перехоплення даних із телекомунікаційних мереж були отримані з порушенням національного законодавства та, відповідно, мали бути визнані недопустимими. Однак національні суди постановили, що, хоча деякі дії поліції дійсно були незаконними й суперечили конституційним положенням, докази, отримані унаслідок цих дій, не використовували в суді, адже розслідування базувалося на інших законних джерелах інформації, зокрема, повідомленнях на телефоні потерпілого. У цьому контексті правило «неминучого виявлення» як один із винятків із доктрини «плодів отруєного дерева» передбачає, що навіть коли доказ був отриманий незаконно, він може бути визнаний допустимим, якщо існує висока ймовірність того, що він був би неминуче виявлений іншими законними шляхами. З огляду на те, що основні докази були здобуті з телефону жертви відповідно до вимог закону, порушення конституційних прав заявника не відбулося. Водночас ЄСПЛ підтвердив, що використання незаконно отриманих доказів у кримінальному провадженні може порушувати ст. 6 Конвенції (право на справедливий судовий розгляд). Суд також зазначив, що кожен випадок необхідно оцінювати індивідуально, зокрема, крізь призму того, чи була пряма залежність між незаконними діями й отриманими доказами, чи були такі докази використані для вирішення справи, чи існували законні шляхи отримання доказів, які не порушували б права людини. Таким чином, Суд зробив висновок, що порушення, які відбулися під час розслідування, не вплинули на справедливість судового розгляду, оскільки незаконно отримані докази не були вирішальними [16]. У цілому згадане рішення демонструє, що доктрина «плодів отруєного дерева» не є абсолютною. Правило «неминучого виявлення» визнається вагомим винятком, що дозволяє використовувати докази, якщо вони могли бути отримані законним шляхом, незаконно отримані докази не мають вирішального значення, а порушення, допущені при отриманні доказів, не вплинули на загальну справедливість судового розгляду. Разом із тим варто

наголосити на необхідності ретельного аналізу доказів у кожному конкретному випадку, враховуючи не лише законність їх отримання, а й вплив на справедливість провадження в цілому. Використання правила «неминучого виявлення» дозволяє збалансувати вимоги дотримання законності з інтересами правосуддя, коли докази, отримані неналежним чином, фактично не вплинули на реалізацію засади законності у кримінальному провадженні.

Варто погодитися з тим, що застосування як доктрини «плодів отруєного дерева», так і доктрин і концепцій, які є винятком з неї, додають гнучкості кримінальному процесу в питанні визнання доказів допустимими, що забезпечує справедливість судового процесу для обох сторін і певний баланс між громадськими інтересами суспільства й особи, яка притягується до кримінальної відповідальності, її прав і свобод [236, с. 517–518]. Така гнучкість кримінального процесу на етапі вирішення питання про обрання запобіжного заходу дає прокурору змогу об'єктивно дослідити всі докази, надані слідчим, і встановити причетність чи непричетність особи до того кримінального правопорушення, у якому її підозрюють.

Враховуючи судову практику, роль прокурора у кримінальному провадженні є ключовою для забезпечення дотримання принципу законності й недопущення зловживань, що можуть призвести до істотного порушення прав, свобод і законних інтересів людини. Прокурор зобов'язаний контролювати, щоб усі докази, на які спирається сторона обвинувачення, були зібрані у повній відповідності до норм кримінального процесуального закону. Така вимога стосується як початкових доказів, так і похідних, які можуть бути визнані недопустимими згідно з положеннями доктрини «плодів отруєного дерева». Остання передбачає, що незаконність первинного доказу автоматично впливає на всі похідні докази. Тому прокурор має перевіряти законність кожної слідчої (розшукової) дії і всіх доказів, які подаються для обґрунтування процесуальних

рішень, у тому числі й при вирішенні питання про застосування запобіжних заходів.

Питання про запобіжні заходи є критично важливим, оскільки вони суттєво впливають на права і свободи підозрюваного. Доктрина «плодів отруєного дерева» і винятки з неї слід враховувати під час оцінки доказів, які використовуються для викладу необхідності обрання запобіжного заходу. Наприклад, якщо ризик впливу підозрюваного на свідків заснований на доказах, отриманих із порушенням закону, прокурор не повинен посилатися на них як на підставу для обмеження свободи особи у виді тримання під вартою. Використання подібних доказів може не лише призвести до свавільного кримінального переслідування, а й викликати сумніви в обґрунтованості застосованого запобіжного заходу.

Винятки з доктрини, зокрема, правило «неминучого виявлення», також потребують змістовного аналізу з боку прокурора, який має ретельно оцінити, чи могли б спірні докази бути отримані законним шляхом і чи не вплинули допущені порушення на справедливість провадження в цілому. Якщо похідний доказ є допустимим за винятками з доктрини, прокурор повинен забезпечити його належне обґрунтування в суді, тобто прокурору становить в обов'язок не лише забезпечення законності й дотримання прав учасників кримінального провадження, а й активна протидія будь-яким проявам свавілля дізнавача, слідчого. У контексті застосування запобіжних заходів прокурор має не допустити використання «плодів отруєного дерева» для обґрунтування обмеження прав підозрюваного під час обрання запобіжних заходів. Дотримання доктрини «плодів отруєного дерева» та її винятків є необхідною умовою реалізації засади законності в досудовому кримінальному провадженні, що сприятиме забезпеченню ефективності кримінального судочинства та захисту основоположних прав і свобод людини.

Досліджуючи докази, зазначені у клопотанні про обрання запобіжних заходів, прокурор зобов'язаний перевірити кожен із них на предмет законного їх отримання. Переконані, що використання згаданих нами доктрин допоможе прокурору вирішити питання про законність винесеного клопотання про обрання запобіжного заходу не залежно від того, чи припустилися правоохоронці якихось помилок під час отримання доказів.

Свій алгоритм дій прокурора – процесуального керівника у разі оцінки доказів, отриманих з порушеннями КПК України, пропонує М. Тішин. Відповідно до його алгоритму порядок дій є таким:

а) якщо йдеться про порушення, визначені ст. 87, 88, 88-1 КПК України, прокурор визнає їх недопустимими і не використовує при подальшому прийнятті й обґрунтуванні процесуальних рішень у кримінальному провадженні;

б) у разі, якщо йдеться про інші порушення КПК України, прокурор має визначити: їх істотність; те, чи викликають вони сумнів у достовірності фактичних даних; як вплинули на конвенційні й конституційні права людини. Залежно від результатів прокурор має вирішити, чи визнавати докази недопустимими, і якщо ні – якими аргументами він доводитиме їх допустимість у суді [241, с. 162]. Вбачається слушною пропозиція оцінювати докази, враховуючи ступінь порушення особистих і процесуальних прав підозрюваної особи, оскільки це є додатковою гарантією захисту її прав під час кримінального процесу, зокрема, у разі вирішення питання про обрання одного із запобіжних заходів.

Доповнюючи зазначений алгоритм, пропонуємо на прокурора покласти обов'язок надання письмових вказівок слідчому щодо отримання доказів з іншого незалежного джерела або провести інші слідчі (розшукові) дії з метою виявлення інших доказів, які у своїй сукупності становитимуть обґрунтовану підозру чи спростовуватимуть її для подальшого вирішення питання стосовно обрання запобіжного заходу. У разі неможливості отримання сукупності доказів,

які будуть становити обґрунтовану підозру у контексті ст. 177 КПК України, прокурор повинен відмовитися від погодження клопотання про обрання запобіжного заходу або взагалі від обрання запобіжного заходу.

Таким чином, приймаючи рішення про складання клопотання про застосування запобіжного заходу або рішення про погодження такого клопотання дізнавача, слідчого, прокурор у межах перевірки наявності «обґрунтованості підозри» має оцінити законність доказів, на яких ґрунтується підозра. У випадку встановлення прокурором «незаконного» доказу, він мусить дати оцінку усій сукупності доказів через призму доктрини «плодів отруєного дерева» і правила «незалежного джерела», «неминучого виявлення» для формування висновку про законність/незаконність підозри в цілому. Якщо прокурор зробить висновок про незаконність підозри, то він не має права перед судом ініціювати питання про застосування запобіжного заходу шляхом складання чи погодження відповідного клопотання.

Висновки до розділу 2

1. Удосконалення забезпечення прокурором законності зумовлює необхідність унормування обов'язкової участі прокурора у слідчих (розшукових) діях, вчинення яких пов'язано з суттєвим обмеженням прав і свобод людини у досудовому розслідуванні щодо тяжких й особливо тяжких злочинів.

2. Для кращого забезпечення прокурором реалізації засади законності щодо слідчих (розшукових) дій, у яких прокурор безпосередньо не бере участі, доцільно запровадити попередній та подальший прокурорський нагляд, що полягатиме у погодженні (затвердженні) прокурором процесуальних документів дізнавача, слідчого щодо проведення слідчих (розшукових) дій. Такий нагляд з боку прокурора має здійснюватися перед початком або після завершення слідчої (розшукової) дії шляхом безпосереднього «паперового» погодження

процесуальних документів (постанов, протоколів), або «цифрового» погодження через електронну базу ЄРДР або інформаційно-телекомунікаційну систему досудового розслідування «іКейс».

3. Кримінальне переслідування до прийняття рішення про повідомлення особі про підозру є прямим порушенням реалізації засади законності, оскільки: 1) особа не набула кримінального процесуального статусу учасника, яким вона фактично є на момент провадження не за формою, а по суті, за кримінальним процесуальним законом; 2) особа, яка не набула законного статусу учасника кримінального провадження, не може реалізувати своїх «законних» прав, зокрема, основоположного права на захист; 3) із набуттям відповідних підстав до повідомлення особі про підозру кримінальний процес має відповідати іншому встановленому законом порядку, що проявляється у чіткому окресленні правового становища сторони захисту у кримінальному провадженні, відліку встановлених процесуальних строків тощо.

4. Нагляд за дотриманням законів під час повідомлення про підозру прокурор, який є процесуальним керівником у конкретному кримінальному провадженні, може здійснювати у формі: 1) попереднього прокурорського нагляду шляхом погодження повідомлення про підозру, 2) ревізії попередніх процесуальних рішень слідчого, дізнавача, перевіряючи при цьому обґрунтованість повідомлення про підозру; 3) особистого прийняття законних рішень на досудовому розслідуванні, зокрема, у формі повідомлення про підозру особисто прокурором.

5. Додатковим аргументом на користь регламентації процесуального строку підготовки до захисту після повідомлення про підозру не менше ніж 14 днів до складання обвинувального акта (або прийняття іншого рішення щодо завершення досудового розслідування) є проведення аналогії зі встановленим законодавцем строком підготовки до захисту після висунення додаткового обвинувачення в суді відповідно до ст. 339 КПК України.

6. Приймаючи рішення про складання клопотання про застосування запобіжного заходу або рішення про погодження такого клопотання дізнавача, слідчого, прокурор у межах перевірки наявності «обґрунтованості підозри» має оцінити законність доказів, на яких ґрунтується підозра. У випадку встановлення прокурором «незаконного» доказу він повинен дати оцінку усій сукупності доказів через призму доктрини «плодів отруєного дерева» і правил «незалежного джерела», «неминучого виявлення» для формування висновку про законність/незаконність підозри в цілому. Якщо прокурор зробить висновок про незаконність підозри, то він не має права перед судом ініціювати питання про застосування запобіжного заходу шляхом складання чи погодження відповідного клопотання.

РОЗДІЛ 3

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРОКУРОРОМ ЗАСАДИ ЗАКОННОСТІ ПІД ЧАС ЗУПИНЕННЯ ТА ЗАКІНЧЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

3.1. Реалізація прокурором засади законності під час зупинення досудового розслідування

Після вивчення у другому розділі дисертаційної роботи питання реалізації прокурором засади законності під час здійснення процесуальних дій та прийняття рішень на стадії досудового розслідування у третьому розділі розглянемо забезпечення вказаним суб'єктом засади законності під час зупинення і закінчення досудового розслідування. Ці процесуальні інститути пов'язані з тимчасовим вимушеним призупиненням, остаточним припиненням або завершенням досудового розслідування, а тому вимагають гарантування прокурором засади законності під час їх реалізації.

Першим розберемо зупинення досудового розслідування, під час якого принцип законності набуває особливої ваги, оскільки таке процесуальне рішення безпосередньо впливає на дотримання прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального судочинства. Законність у цьому контексті забезпечує контроль за тим, щоб кожне процесуальне рішення відповідало встановленим вимогам, а підстави для зупинення провадження були належним чином обґрунтовані. Зупинення досудового розслідування – це винятковий захід, який потребує ретельної перевірки прокурором наявності передбачених законом обставин, які включають об'єктивні причини, з яких неможливе проведення подальших слідчих (розшукових) дій. Саме тому прокурор, який виконує функції нагляду за додержанням вимог кримінального процесуального законодавства, відіграє ключову роль у забезпеченні правомірності цього рішення. Безумовно, одним з обов'язків прокурора визнається оцінка обґрунтованості й достатності

підстав для зупинення досудового розслідування, щоб припинити зловживання і не допустити застосування формального підходу при реалізації цього процесуального інституту, бо недотримання принципу законності може призвести до низки небажаних наслідків. Зокрема, необґрунтоване зупинення досудового розслідування створює ризик затягування процесуальних строків, що суперечить цілям кримінального судочинства. Разом із тим безпідставна затримка у розслідуванні впливає на процесуальне становище підозрюваного, погіршує його, змушуючи останнього тривалий час перебувати в стані невизначеності, зазнавати психологічного тиску та обмеження інших прав.

Також необхідно звернути увагу на те, що недотримання принципу законності під час зупинення досудового провадження порушує гарантії, закріплені в низці міжнародних нормативно-правових актів, таких як Європейська конвенція з прав людини. Зокрема, йдеться про право на справедливий судовий розгляд упродовж розумного строку (ст. 6 КПЛ), а також право на захист від свавільного втручання у права особи (ст. 13 КПЛ). У практиці ЄСПЛ неодноразово наголошувалося на важливості обґрунтованості й прозорості рішень, що впливають на тривалість провадження (дотримання розумного строку) [13, 14, 11, 10]. З огляду на це прокурор зобов'язаний ретельно слідкувати за дотриманням принципу законності під час прийняття рішення про зупинення досудового розслідування, що забезпечить баланс між необхідністю переривання обчислення строків досудового розслідування й дотриманням прав і свобод людини. Порушення принципу, що розглядається, не лише підриває довіру до правосуддя, а й слугує підставою для оскарження процесуальних рішень, дій та бездіяльності на національному й міжнародному рівнях.

Продовжуючи висвітлення окресленого питання, принципи законності й розумності строків у кримінальному провадженні тісно взаємопов'язані, оскільки обидва спрямовані на забезпечення ефективності правосуддя й захисту прав, свобод і законних інтересів особи. У цьому аспекті справедливою видається

позиція тих науковців, які розглядають обидва принципи як взаємодоповнюючі [77, с. 72; 165, с. 125]. Законність означає суворе дотримання вимог законодавства при вчиненні процесуальних дій і прийнятті процесуальних рішень [180, с. 11]. Натомість принцип розумності строків зобов'язує сторону обвинувачення діяти з належною швидкістю, уникаючи затягування розгляду справи по суті [112, с. 371]. Тому важливо розглядати взаємозв'язок принципів законності й розумності строків, який полягає в тому, що порушення одного з них часто призводить до недотримання іншого [22, с. 95; 164]. Зокрема, неналежне виконання вимог законності, наприклад, через недбале ставлення до визначених у кримінальному процесуальному законі строків, створює умови для порушення права на справедливий судовий розгляд упродовж розумного строку. Наприклад, у справі «Кудла проти Польщі» Суд встановив, що порушення принципу законності призвело до безпідставного продовження тримання заявника під вартою. Внаслідок цього тривалість кримінального провадження виявилася надмірною, порушивши право останнього на судовий розгляд протягом розумного строку [11]. У цілому ЄСПЛ підкреслює надважливу роль обґрунтованості процесуальних рішень і необхідності ефективного нагляду за законністю їх прийняття, що є одним із завдань прокурора. Лише в такому випадку можна уникнути порушення принципів законності й розумного строку, які є основоположними для забезпечення ефективності кримінального судочинства.

Серед іншого, як зазначають І. О. Крицька, Н. А. Макаренко, практика ЄСПЛ засвідчує, що прокурор має можливість вплинути на такі критерії ефективного розслідування, як: оперативність (його швидкість), незалежність і безсторонність, підконтрольність процесу розслідування громадськості, сумлінність, належність і наполегливість, ретельність, всебічність і вичерпність розслідування [120, с. 138]. Звісно, у цьому визначальною стає роль прокурора, адже він наділений широкими повноваженнями з нагляду за дотриманням законності у кримінальному провадженні, зокрема, й щодо строків досудового

розслідування. Прокурор не лише координує діяльність дізнавача, слідчого, а й контролює дотримання процесуальних гарантій, які забезпечують права та законні інтереси осіб. Його функція полягає в запобіганні будь-яким формам упередженості, недбалості, бездіяльності, що можуть призвести до порушення розумних строків. При цьому прокурор повинен не лише реагувати на виявлені порушення, а й активно сприяти швидкому вирішенню процесуальних питань, уникненню зайвих затримок чи формального виконання обов'язків слідчим.

Дотримання принципу розумності строків вимагає від прокурора високого рівня професійної відповідальності, адже з огляду на наслідки призупинення строків досудового розслідування, навіть якщо це відбувається у формально законний спосіб, не є винятком ситуації порушення прав учасників провадження. З огляду на це прокурор зобов'язаний постійно аналізувати процес розслідування, виявляти й усувати причини затримок, а також забезпечувати прозорість і обґрунтованість кожного процесуального рішення. Лише у такому випадку реалізація принципів законності й розумності строків у кримінальному провадженні стане невід'ємною частиною справедливого правосуддя. Прокурор як гарант законності відіграє важливу роль у забезпеченні цього взаємозв'язку, спрямовуючи свою діяльність на створення умов для ефективного, об'єктивного і своєчасного виконання завдань кримінального провадження.

На цьому також наголошує О. О. Торбас, констатуючи, що прокурор є ключовою фігурою у забезпеченні виконання одного з основних завдань кримінального провадження – забезпечення швидкого досудового розслідування, внаслідок чого прокурор повинен вміти оцінювати відповідні критерії розумності строків під час процесуального керівництва [245, с. 194].

Варто зауважити, що розумний строк не може перевищувати строків, встановлених кримінальним процесуальним законодавством. Зупинення досудового розслідування тягне переривання обчислення строків, а тому так чи інакше впливає на подовження тривалості провадження. Тому забезпечення

прокурором законності під час зупинення досудового розслідування має неабияке значення для реалізації засади розумності строків й справедливого судового розгляду в цілому. Законне зупинення досудового розслідування свідчить про те, що зволікання під час провадження зумовлені об'єктивними причинами і не пов'язані з неналежним способом виконання своїх обов'язків суб'єктами, уповноважених вести кримінальний процес.

Усе наведене дає підстави стверджувати, що дослідження особливостей забезпечення прокурором реалізації засади законності під час зупинення досудового розслідування має значення для недопущення безпідставного зволікання у кримінальному провадженні, дотримання засади розумності строків, а тому є актуальним для розвитку теорії та практики кримінального процесу. При цьому в межах сучасних наукових напрацювань, попри наявність змістовних досліджень окремих підстав зупинення досудового розслідування [183, 154, 208, 116], проблема забезпечення прокурором реалізації засади законності під час зупинення досудового розслідування не знайшла детального висвітлення. Враховуючи сказане, вбачається за доцільне зупинитися передусім на проблемах, що виникають у зв'язку із забезпеченням прокурором законності підстав і умов зупинення досудового розслідування, а також визначення шляхів їх вирішення при практичному застосуванні норм законодавства, які регламентують зупинення досудового розслідування [96, с. 641].

У доктринальних джерелах інститут зупинення досудового розслідування розглядається як процесуальний механізм, спрямований на врегулювання ситуацій, коли з об'єктивних чи суб'єктивних причин розслідування не може бути завершено в передбачені законом строки, тому що виникають обставини, що перешкоджають проведенню слідчих (розшукових) дій і прийняттю процесуальних рішень [208, с. 38]. У контексті висловленого варто додати, що інститут зупинення досудового розслідування визначають як оформлену постановою прокурора або слідчого за погодженням із прокурором вимушену

перерву у кримінальному провадженні за наявності законних підстав, що дозволяють тимчасово припинити перебіг строків досудового розслідування [75, с. 73]. З функціонального боку, зупинення досудового розслідування розглядається як унормована кримінальним процесуальним законом перерва у провадженні, протягом якої слідчий, прокурор вживають заходів для усунення обставин, на підставі яких було прийняте рішення про зупинення [208]. Інші науковці при наданні дефініції зупинення досудового розслідування наголошують на призначенні цього інституту. Наприклад, Т. М. Мирошниченко стверджує, що зупинення досудового розслідування є гарантією забезпечення прав, свобод і законних інтересів особи, яка тимчасово не бере участі у кримінальному провадженні, а також слугує для економії сил і засобів розслідування [155, с. 127]. З іншого боку, О. Ю. Татаров застерігає, що навіть вимушене припинення досудового розслідування неминуче тягне за собою ризик настання негативних наслідків, зокрема, й щодо забезпечення прав та інтересів учасників кримінального судочинства [234, с. 243]. При цьому наведені підходи до розуміння суті зупинення досудового розслідування повною мірою не враховують усіх процесів, що відбуваються із забезпеченням реалізації прокурором засади законності під час зупинення досудового розслідування. Саме тому для розкриття ролі прокурора у забезпеченні законності в зупиненому досудовому розслідуванні необхідно взяти до уваги те, що цей інститут застосовується за наявності визначених у законі підстав, шляхом прийняття обґрунтованого процесуального рішення прокурора (дізнавача, слідчого за погодженням із прокурором), що відтерміновує (призупиняє) перебіг процесуальних строків, встановлюючи заборону на проведення окремих слідчих (розшукових) дій.

У ст. 280 КПК України наведено вичерпний перелік підстав для зупинення, які вказують на тимчасову неможливість продовження розслідування через причини, незалежні від слідства. У загальному вигляді забезпечення прокурором

законності під час зупинення досудового розслідування проявляється у перевірці законності підстав й умов такого зупинення. Так, законодавець у ст. 280 КПК України надає чіткий перелік підстав, за якими досудове розслідування може бути зупинене:

1) підозрюваний захворів на тяжку хворобу, яка перешкоджає його участі у кримінальному провадженні, за умови підтвердження цього відповідним медичним висновком;

2) оголошено в розшук підозрюваного;

2-1) слідчий суддя відмовив у задоволенні клопотання про здійснення спеціального досудового розслідування;

3) наявна необхідність виконання процесуальних дій у межах міжнародного співробітництва;

4) наявні об'єктивні обставини, що унеможливлюють подальше проведення досудового розслідування в умовах воєнного стану;

5) уповноваженим органом прийнято рішення про передачу підозрюваного для обміну як військовополоненого та підозрюваним надано письмову згоду на проведення такого обміну [118].

Передбачення згаданою статтею КПК України підстав зупинення досудового розслідування сприяє врегулюванню ситуацій, коли об'єктивні обставини унеможливлюють подальше провадження, а більшість із них безпосередньо пов'язана з неможливістю забезпечення участі підозрюваного. Варто наголосити, що перші три підстави зупинення провадження демонструють тісний зв'язок із відсутністю можливості участі підозрюваного в розслідуванні. Наприклад, тяжка хвороба підозрюваного, яка підтверджується відповідним медичним висновком, є обставиною, що тимчасово виключає його здатність брати участь у процесуальних діях. У разі оголошення підозрюваного в розшук також втрачається об'єктивна можливість його участі, оскільки особа переховується від органів досудового розслідування, а її місцезнаходження

невідоме. Відмова слідчого судді в задоволенні клопотання про спеціальне досудове розслідування підтверджує, що на момент ухвалення рішення у провадженні відсутній підозрюваний. Однак підстава, пов'язана з виконанням процесуальних дій у межах міжнародного співробітництва, дещо вирізняється з-поміж інших, оскільки передбачає необхідність проведення слідчих (розшукових) дій за межами України. Хоча це слід розглядати в двох аспектах: 1) виконання будь-яких слідчих (розшукових) дій не повинно впливати на право підозрюваного на розгляд провадження впродовж розумного строку, і навіть якщо процесуальні дії потребують більше часу через їх міжнародний характер, прокурор зобов'язаний забезпечити дотримання законності через недопущення затягування розслідування; 2) після зупинення досудового розслідування проведення слідчих (розшукових) дій забороняється, за винятком дій, спрямованих на встановлення місцезнаходження підозрюваного.

Іншою підставою для зупинення досудового розслідування є оголошення підозрюваного в розшук. Такий механізм застосовується, якщо місцезнаходження підозрюваного невідоме або якщо він виїхав на тимчасово окуповану територію чи за межі України і переховується від органів досудового розслідування (ст. 281 КПК України). Однак положення кримінального процесуального закону не наводять переліку причин, з яких особу може бути подано у розшук. Формально прийняття рішення про оголошення у розшук можливе незалежно від причин відсутності підозрюваного й тяжкості злочину, у вчиненні якого його підозрюють.

Підозрюваного оголошують у розшук за рішенням слідчого (дізнавача) чи прокурора, оформленим окремою постановою або у постанові про зупинення досудового розслідування вказуються підстави, при цьому відповідну інформацію розміщують в ЄРДР. Водночас через відсутність судового контролю за прийняттям такого рішення сторона обвинувачення отримує можливість зловживати цим інструментом. Формальні чи необґрунтовані постанови про

оголошення розшуку можуть використовуватися для аргументування потреби зупинення провадження й збереження процесуальних строків, адже, переслідуючи власні інтереси, слідчий, прокурор самотійно мають право прийняти таке рішення без необхідності звернення до слідчого судді. Вказана практика створює ризики штучного затягування розслідування, порушення прав підозрюваного й обмеження доступу до правосуддя.

Унеможливлення перевірки слідчим суддею законності й обґрунтованості рішення про оголошення особи в розшук створює значні ризики імітації процесуальної діяльності з боку сторони обвинувачення. Відсутність такого контролю відкриває можливість для формального виконання окремих процесуальних дій, які лише створюють видимість активної роботи з пошуку підозрюваного. Наприклад, слідчий (дізнавач) може обмежитися виключно формальними заходами, такими як направлення викликів, повідомлень за відомо неактуальними адресами місця проживання чи ініціювання інших дій, які фактично не сприяють встановленню місцезнаходження підозрюваного. Така фальсифікація процесуальної активності дозволяє слідчому (дізнавачу) обґрунтовувати необхідність оголошення особи в розшук, що слугує підставою для подальшого зупинення досудового розслідування. Відсутність реального контролю за цими діями створює умови для свавільного використання інституту, що вивчається.

Наслідком такої практики є можливість безпідставного подовження фактичного строку досудового розслідування. Більш того, створення видимості активної діяльності замість реальних зусиль для встановлення місцезнаходження підозрюваного суперечить сутності принципу законності й міжнародним стандартам захисту прав людини у кримінальному судочинстві. Для уникнення негативних наслідків прокурор, який здійснює нагляд за дотриманням законності, повинен забезпечити перевірку обґрунтованості рішення про оголошення розшуку. Зокрема, він повинен ретельно перевірити, чи дійсно

місцезнаходження підозрюваного невідоме або чи є інші об'єктивні підстави, що свідчать про ухилення підозрюваного від органів досудового розслідування. Постанова про оголошення розшуку має базуватися на документально підтверджених даних, наприклад, на результатах оперативно-розшукових заходів. Перед оголошенням розшуку мусять бути виконані всі необхідні слідчі (розшукові) дії, спрямовані на встановлення місцезнаходження підозрюваного без розшуку, тобто прокурор повинен забезпечити суворий нагляд за обґрунтованістю й законністю рішень про оголошення підозрюваного в розшук шляхом перевірки належності проведення всіх необхідних слідчих (розшукових) дій до винесення постанови про розшук і постійний моніторинг дій, спрямованих на пошук підозрюваного. Такий підхід дуже важливий для забезпечення ефективності кримінального провадження.

Таким чином, відсутність судового контролю за рішенням про оголошення особи у розшук підкреслює важливість прокурорського нагляду як механізму забезпечення принципу законності у кримінальному судочинстві.

Крім перевірки прокурором фактичних обставин кримінального провадження на предмет наявності відомостей про місцезнаходження підозрюваного, прокурорський нагляд за рішенням про оголошення особи у розшук має здійснюватися шляхом погодження відповідної постанови слідчого (дознавача) про оголошення особи в розшук. З огляду на це вважаємо, що у ст. 281 КПК України необхідно передбачити обов'язкову вимогу щодо погодження прокурором постанови слідчого про оголошення особи у розшук. Вбачається, що це дозволить уникнути зловживань процесуальними правами, забезпечити дотримання розумних строків розслідування і зберегти баланс між інтересами правосуддя і правами підозрюваного. Особливо це стосується випадків, коли об'єктивні обставини перешкоджають участі останнього у провадженні, на що прокурор повинен звертати увагу як гарант дотримання прав людини.

Слід вказати, що нині у зв'язку з дією правового режиму воєнного стану досудове розслідування також зупиняється із перериванням процесуальних строків в умовах відсутності об'єктивної можливості проводити або закінчувати слідство, що унеможлиблює звернення до суду з обвинувальним актом (п. 3 ч. 1 ст. 615 КПК України). Таке нормативне положення спрямоване на забезпечення процесуальної рівноваги в умовах надзвичайних обставин, дозволяючи враховувати об'єктивні труднощі, пов'язані з умовами воєнного стану, що впливають на роботу органів досудового розслідування. Проте у цьому контексті існує суперечність при застосуванні п. 4 ч. 1 ст. 280 КПК України і п. 3 ч. 1 ст. 615 КПК України. З одного боку, ст. 280 КПК спрямована на регулювання саме процесу досудового розслідування, тоді як ст. 615 КПК фактично охоплює більш широкий аспект – неможливість завершення розслідування та передачі справи до суду. Проте формулювання двох норм викликає правову невизначеність і ускладнює їх практичне застосування. Яскравим прикладом слугує постанова ВС (справа № 642/1029/23) від 4 квітня 2024 року, яка розмежовує дві підстави зупинення досудового розслідування під час дії воєнного стану. Суд чітко вказав, що для застосування п. 3 ч. 1 ст. 615 КПК України необхідна наявність двох компонентів, зміст яких полягає в одночасній неможливості проводити або закінчити розслідування та неможливості звернутися до суду з обвинувальним актом. Вказані обставини мають бути підтверджені вмотивованою постановою прокурора з викладом відповідних фактів. З іншого – положення п. 4 ч. 1 ст. 280 КПК України не можуть бути застосовані у таких випадках, оскільки її зміст не передбачає неможливості завершення розслідування чи звернення до суду з обвинувальним актом. Згідно з даною нормою розслідування зупиняється лише після повідомлення особі про підозру, якщо причини пов'язані із об'єктивними обставинами, які унеможлиблюють подальше проведення розслідування в умовах воєнного стану. Суд у своєму рішенні акцентував на тому, що п. 3 ч. 1 ст. 615 КПК України та

п. 4 ч. 1 ст. 280 КПК України не співвідносяться як загальна і спеціальна норми. Також вони не співвідносяться як імперативна і диференційована [188; 35]. Це дві окремі правові підстави для зупинення кримінального провадження, які застосовуються за різних правових підстав: п. 3 ч. 1 ст. 615 КПК України охоплює неможливість як проведення чи завершення розслідування, так і звернення до суду, тоді як п. 4 ч. 1 ст. 280 КПК України стосується виключно об'єктивних обставин, що перешкоджають проведенню розслідування.

Суд зробив висновок, що постанова про зупинення досудового розслідування, винесена прокурором, була необґрунтованою. У постанові викладено тільки загальні обставини й перелік слідчих (розшукових) і низки процесуальних дій, які необхідно вчинити, але не наведено жодних мотивів або фактів, що об'єктивно унеможливлювали б їх проведення в умовах воєнного стану. Разом із тим для прийняття рішення про зупинення досудового розслідування недостатньо посилалися лише на складність чи обсяг необхідних дій. Постанова повинна охоплювати реальні підстави, які підтверджують неможливість продовження розслідування в конкретних умовах. У даному випадку прокурор не навів жодних обставин, які свідчили б про наявність таких перешкод, а також не зміг аргументувати, чому ці дії не могли бути здійснені раніше. Відсутність належного обґрунтування у постанові порушує вимоги принципу законності, що особливо важливо в умовах, коли зупинення розслідування впливає на права учасників кримінального провадження, в тому числі й на розгляд справи упродовж розумного строку. У зв'язку з цим суд визнав постанову необґрунтованою, оскільки вона не містила достатніх мотивів й обставин, які підтверджували б необхідність такого рішення [253], тобто фактично не існувало підстав, передбачених п. 3 ч. 1 ст. 615 КПК України. Така позиція суду підкреслює важливість забезпечення прокурором належного рівня аргументованості у прийнятті рішень про зупинення розслідувань, особливо в умовах воєнного стану.

Окремо суд зауважив, що зупинення досудового розслідування одночасно з підстав, передбачених п. 4 ч. 1 ст. 280 КПК України та п. 3 ч. 1 ст. 615 КПК України, неможливе. Суд стверджує, що вказані підстави мають суттєві відмінності. Зокрема, п. 4 ч. 1 ст. 280 КПК України застосовується у разі наявності об'єктивних обставин, які унеможливають подальше проведення досудового розслідування після повідомлення про підозру, але не стосується неможливості завершення розслідування чи звернення до суду з обвинувальним актом. Натомість п. 3 ч. 1 ст. 615 КПК України передбачає одночасну неможливість проведення розслідування, його завершення та звернення до суду. Крім того, суд звернув увагу на відсутність технічної можливості внести до ЄРДР одночасно відомості про зупинення провадження за двома вищезазначеними статтями, що підкреслює необхідність чіткого розмежування підстав для зупинення розслідування та їх коректного застосування в практиці.

Таким чином, рішення ВС є показовим у питанні розмежування випадків застосування згаданих норм, підкреслюючи їх окремий характер і специфічність правових наслідків кожної з них. Зазначена справа створила важливий прецедент у практиці кримінального судочинства, оскільки вона висвітлює необхідність чіткого дотримання процесуальних норм і строків в умовах воєнного стану. Рішення суду демонструє важливість обґрунтованості рішень прокурора й наголошує на наслідках їх необґрунтованості для подальшого провадження справи. Такий підхід сприяє належному застосуванню положень КПК України в діяльності прокурора з огляду на дотримання принципу законності в умовах воєнного стану.

Проте під час вирішення питання про зупинення досудового розслідування варто враховувати не лише наявні підстави, а й умови, за яких таке процесуальне рішення буде вважатися законним.

Варто наголосити, що в законодавстві такі умови прямо не визначені. За переконанням Н.Р. Бобечко, умови зупинення досудового розслідування – це

приписи кримінального процесуального закону, що зобов'язують уповноважену службову особу вчинити відповідні процесуальні дії та ухвалити процесуальні рішення або встановити наявність певних юридичних фактів до винесення постанови про зупинення досудового розслідування [34, с.28].

Слід погодитися з тим, що зупинення досудового розслідування без дотримання вказаних умов може призвести до втрати доказів після відновлення досудового розслідування. Так, окремі свідки можуть виїхати в невідомому напрямі, померти, документи виявитися знищеними у зв'язку із закінченням строку їх зберігання, сліди, залишені на місці події, втраченими тощо. До того ж чим більше часу проходить, тим менш розгорнутими, конкретними стають показання потерпілих, свідків [34, с. 28].

Відповідно до ч. 4 ст. 280 КПК України досудове розслідування зупиняється вмотивованою постановою прокурора або слідчого, дізнавача за погодженням з прокурором. Отже, погоджуючи відповідну постанову, прокурор здійснює перевірку законності підстав й умов даного рішення.

1. Забезпечення прокурором законності підстав зупинення досудового розслідування

Законодавець надає можливість за певних визначених підстав взяти паузу стороні обвинувачення. Усі підстави зупинення досудового розслідування (наведені у ст. 280 КПК України) свідчать про тимчасову неможливість здійснювати досудове розслідування з причин, що не залежать від суб'єктів, які ведуть кримінальний процес. Варто підкреслити дві ознаки таких підстав до зупинення: 1) тимчасовий характер; 2) об'єктивна незалежність від суб'єктів, які ведуть кримінальний процес.

Враховуючи зміст ст. 280 КПК України, зупинення досудового розслідування допускається лише за певних обставин, які є об'єктивно непереборними для сторони обвинувачення. Такі обставини здебільшого виникають через причини, що не залежать від суб'єктів, які здійснюють

кримінальний процес, але вони є тимчасовими, тобто такими, вплив яких не буде існувати постійно. При цьому деякі дослідники відзначають, що основним критерієм зупинення досудового слідства є наявність підстав, які не можуть бути усунуті у короткий строк, адже не залежать від волі сторони обвинувачення і потребують об'єктивно більше часу для їх вирішення [208]. Наприклад, І. А. Малютін звертає увагу на те, що підстави зупинення мають бути чітко визначені, а їх характер – зрозумілим й обґрунтованим у межах кримінального процесуального законодавства [142, с. 4]. Натомість Т. М. Мирошніченко підкреслює, що тимчасовий характер підстав для зупинення розслідування вимагає від прокурора особливої уваги до того, щоб процесуальні дії не були зупинені довше, ніж це об'єктивно необхідно. Прокурор має забезпечити, щоб ці підстави не ставали приводом для необґрунтованого продовження строків розслідування, оскільки саме на нього покладається контроль за дотриманням строків досудового розслідування (ч. 2 ст. 28 КПК) [155, с. 127]. Таким чином, тимчасовий характер даних підстав означає, що: 1) така підстава, що унеможливило подальше кримінальне провадження, не існуватиме постійно, або 2) навіть за умови продовження існування даної підстави зі зміною зовнішніх обставин вона втратить своє значення для неможливості продовження кримінального провадження. Тимчасовість існування підстав для зупинення досудового слідства дозволяє уникнути необґрунтованого затягування строків розслідування стороною обвинувачення.

Зі ст. 280 КПК України вбачається, що жодна з підстав для зупинення досудового розслідування не залежить від дізнавача, слідчого або прокурора, оскільки вони мають об'єктивний характер і виникають через обставини, які виходять за межі контролю суб'єктів кримінального процесу. Наприклад, хвороба підозрюваного, його переховування від органів досудового розслідування чи необхідність міжнародного співробітництва є подіями, які об'єктивно унеможливають подальше провадження. У таких випадках

прокурор повинен підтвердити наявність і законність обставин, які перешкоджають розслідуванню, і відповідно до цього приймати рішення про зупинення провадження. Таке процесуальне рішення не має суб'єктивного характеру, а базується на документально підтверджених фактах. Такої саме думки дотримується й О. О. Торбас, тому, на його переконання, під час настання таких випадків прокурор може лише констатувати неможливість подальшого здійснення кримінального провадження [245, с.200]. Крім того, законодавство вимагає, щоб усі підстави для зупинення досудового розслідування були безпосередньо пов'язані з неможливістю участі в ньому підозрюваного [140, с. 705]. Це забезпечує реалізацію його права на розгляд справи в розумні строки, закріпленого як у Конституції України, так і в міжнародних актах (ст. 6 КПЛ). Важливо підкреслити, що недотримання названого принципу або прийняття необґрунтованого рішення про зупинення може призводити до порушення прав підозрюваного, затягування строків розслідування й неефективності правосуддя. Тому прокурор повинен зважати на дотримання принципу законності й процесуальної обґрунтованості за наявності підстав і умов для зупинення досудового розслідування.

Продовжуючи висвітлення питання, додамо, що основним юридичним наслідком рішення про зупинення досудового розслідування є переривання обчислення строків досудового розслідування. Як наголошується в судовій практиці, що відповідно до положень ч. 3 ст. 219 КПК України строки досудового розслідування можуть перериватися лише у випадках зупинення кримінального провадження, а також на час ознайомлення з матеріалами досудового розслідування. Інші випадки переривання процесуальних строків у кримінальному процесуальному законі відсутні [252]. Можна вказати, що зупинення досудового розслідування є «повідомленням» сторони обвинувачення, що «затягування» розслідування не пов'язане з ретельністю й сумлінністю виконання обов'язків уповноваженими суб'єктами, які ведуть

кримінальний процес, а тому не є порушенням розумного строку кримінального провадження з боку слідчого, дізнавача, прокурора. Тому з вказаних підстав законодавець дозволив органам обвинувачення виключити даний період «неможливості» здійснення провадження з визначеного строку досудового розслідування.

Вчені у галузі кримінального процесу зазначають окремі негативні аспекти даного правового положення. Так, професор Л.М. Лобойко щодо переривання перебігу процесуального строку зауважує, що така можливість дозволяє «регулювати» жорсткий строк досудового розслідування у бік його збільшення [135, с. 79]. При цьому у своєму дослідженні професор Т.О. Лоскутов відмічає, що це призводить, як засвідчує практика ЄСПЛ, до порушення права особи на судовий розгляд обвинувачення щодо неї упродовж розумного строку, що є складовою права на справедливий судовий розгляд (ст. 6 КПЛ) [136, с.103].

У ч.1 ст. 28 КПК України закріплено, що під час кримінального провадження кожна процесуальна дія або процесуальне рішення повинні бути виконані або прийняті в розумні строки. Як уже нами наголошувалося, розумними вважаються строки, що є об'єктивно необхідними для вчинення процесуальних дій й прийняття процесуальних рішень. Однак вони не можуть перевищувати передбачені КПК України строки виконання окремих процесуальних дій або прийняття окремих процесуальних рішень [118]. Водночас кримінальний процесуальний закон не конкретизує такі строки, вони є індивідуальні в кожному окремому кримінальному провадженні, кожен строк залежить від складності ступеня тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, кримінально-правової кваліфікації, кількості підозрюваних, потерпілих та інших сукупних обставин, які можуть виникати під час розслідування.

Нами уже відмічалось, що про важливість засади розумного строку свідчить унормування її забезпечення Європейською конвенцією з прав людини.

Так, у ст. 6 зазначеної Конвенції йдеться про те, що кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав і обов'язків цивільного характеру або встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення [106].

Як зазначає В. Кушнєрьов, найменше проблем дотримання розумних строків виникає на стадії досудового розслідування. Це зумовлено, на його думку, такими обставинами: 1) у КПК України чітко визначені строки досудового розслідування; 2) нагляд за дотриманням строків досудового розслідування здійснюється прокурором і судом; 3) за порушення процесуальних строків під час досудового розслідування винних осіб можна притягти до відповідальності [124, с.271]. Із цим варто погодитися, однак проблемою є розумність строків під час зупинення досудового розслідування, оскільки дізнавач, слідчий не обмежені у кількості разів такого зупинення. Яскравим прикладом слугує справа «Вергельський проти України», в межах якої ЄСПЛ констатував, що в кримінальному провадженні проти заявника протягом року досудове слідство було зупинено чотири рази у зв'язку з проблемами зі здоров'ям, але за відсутності підтверджувальних медичних документів. ЄСПЛ встановив, що особа не подавала скарг на свій стан здоров'я, а обстеження, що проводилося, було поверхневим. Крім того, заявник не відчував браку у своїх потребах, необхідних для підтримки належного стану здоров'я, оскільки його сестра приносила передачі з ліками. Необґрунтована підстава у вигляді проблем заявника зі здоров'ям без підтверджувальних медичних документів була штучною і сприяла надмірному подовженню кримінального провадження, адже після чотирьох років проведення слідчих дій воно і далі перебувало на стадії досудового розслідування [212]. Необґрунтованість підстав для зупинення розслідування у цій справі була очевидною. Формальне використання причини, що не мала належного підтвердження, дозволило стороні обвинувачення штучно подовжувати строки

досудового розслідування. Відповідно, це призвело до порушення ст. 6 і ст. 13 КПЛ через неефективність провадження та його надмірну тривалість. Такі дії не лише порушили принцип розумності строків, а й свідчили про недотримання засади законності з боку органів обвинувачення. У цьому контексті важливо підкреслити роль прокурора, який має ключове завдання – забезпечити законність рішень про зупинення провадження. Оскільки судовий контроль за такими рішеннями відсутній, саме прокурор несе повну відповідальність за перевірку їх обґрунтованості й відповідності вимогам закону. Для цього прокурор повинен уникати формального підходу, а всі процесуальні рішення мають ґрунтуватися на реальних обставинах і відповідати критерію обґрунтованості. Таким чином, у справі «Вєргельський проти України» ЄСПЛ акцентував на негативних наслідках відсутності належного контролю за підставами для зупинення провадження. Це підтверджує необхідність посилення ролі прокурора у забезпеченні законності й дотриманні стандартів правосуддя.

Як правильно зазначає професор Т.О. Лоскутов, наявність нормативних положень щодо зупинення строку досудового розслідування, їх необмежене (за кількістю разів) застосування дозволяє стороні обвинувачення збільшувати фактичний строк розслідування, уповільнює встановлення обставин вчиненого кримінального правопорушення, тобто законодавчі приписи стосовно зупинення розслідування не сприяють нормативному забезпеченню стандарту «зразкова сумлінність», а відтак й ефективності досудового розслідування[137, с.467].

Можна зробити висновок, що забезпечення прокурором законності підстав зупинення досудового розслідування пов'язане із дотриманням засади розумності строків у кримінальному процесі. Під час зупинення досудового розслідування його фактичний строк із визначених законом двох місяців можна значно «розтягнути». Така можливість «штучного подовження» строку досудового розслідування може призводити до певних зловживань у практичній

діяльності у частині безпідставного «продовження» строку досудового розслідування.

2. Забезпечення прокурором законності умов зупинення досудового розслідування

Аналіз тексту ст. 280 КПК України дає можливість визначити, що до умов зупинення досудового розслідування слід віднести те, що : 1) особі має бути повідомлено про підозру; 2) мають бути проведені всі слідчі (розшукові) та інші процесуальні дії, проведення яких необхідне та можливе, а також всі дії для здійснення розшуку підозрюваного.

Щодо першої вказаної умови – повідомлення особі про підозру – питань не виникає. Це пояснюється тим, що обчислення строків досудового розслідування починається з моменту повідомлення особі про підозру, а отже, немає сенсу зупиняти досудове розслідування до цього часу, оскільки строк переривати не потрібно. До того ж усі законні підстави зупинення досудового розслідування прямо чи опосередковано пов'язані зі становищем, поведінкою, обставинами самого підозрюваного (його хвороба, потреба оголошувати у розшук, необхідність здійснення спеціального досудового розслідування тощо). Тому без повідомлення особі про підозру зупинення досудового розслідування не має ні змістовного, ні процесуального значення.

За другою умовою мають бути проведені всі слідчі (розшукові) та інші процесуальні дії, проведення яких необхідне й можливе, а також всі дії для здійснення розшуку підозрюваного.

Як вірно зазначає О.О. Торбас, навіть у випадку наявності підстав для зупинення досудового розслідування слідчий і прокурор все одно можуть забезпечити оперативність й ефективність досудового розслідування [245, с.200].

Так, задля ефективного розслідування кримінального провадження прокурор має здійснювати нагляд й перевірку ходу досудового розслідування, і у разі виникнення потреби зупинити досудове розслідування він має забезпечити

проведення максимальної кількості слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій, щоб після зупинення досудового розслідування жодна із таких дій не проводилася, тим самим дотримавшись однієї із умов зупинення досудового розслідування.

Проблемним питанням практичного застосування є допущення продовження кримінального переслідування після прийняття рішення про зупинення. Відповідно до ч. 5 ст. 280 КПК України після зупинення досудового розслідування проведення слідчих (розшукових) дій не допускається, крім тих, які спрямовані на встановлення місцезнаходження підозрюваного. Вдаючись до буквального тлумачення у практичній діяльності, органи досудового розслідування допускають проведення процесуальних дій та застосування заходів забезпечення під час зупинення досудового розслідування. У цьому контексті справедливою видається думка С. С. Баргана, що наявні дефекти нормативного регулювання інституту зупинення досудового розслідування в Україні створюють умови для неоднозначного тлумачення законодавчих норм, що ускладнює їх застосування на практиці. Зокрема, попри заборону проведення слідчих (розшукових) дій під час зупинення перебігу строків розслідування (ч. 8 ст. 223 КПК України), залишається неврегульованим питання щодо можливості використання інших процесуальних засобів збирання доказів, передбачених ст. 93 КПК України [24, с. 388–389]. Так, процесуальні дії включають в себе: слідчі (розшукові) дії, негласні слідчі розшукові дії, витребування інформації від органів державної влади й місцевого самоврядування та інші процесуальні дії [104, с. 64]. Серед не заборонених положеннями кримінального процесуального закону процесуальних дій слід виокремити витребування речей і документів, застосування заходів забезпечення кримінального провадження, а також інші дії, спрямовані на формування й перевірку доказової інформації. В умовах, коли процесуальне законодавство фактично дозволяє використання інших процесуальних засобів кримінального переслідування особи, крім слідчих

(розшукових) дій, у разі зупинення досудового розслідування, пізнавальна діяльність дізнавача, слідчого буде продовжуватися, хоча і дещо в звуженому вигляді. Заборона на проведення слідчих (розшукових) дій обмежує доступ сторони обвинувачення до основних інструментів збирання доказів, однак процесуальна діяльність, зокрема, через витребування документів чи застосування заходів забезпечення, може тривати навіть у період перерви у процесуальних строках. Це створює ситуацію, коли підозрюваний продовжує зазнавати впливу кримінального переслідування, попри зупинене провадження. У таких випадках особливої важливості набуває роль прокурора як гаранта дотримання принципу законності, а також прав і свобод людини, яка зазнає кримінального переслідування. Прокурор мусить забезпечити, щоб навіть у межах «усіченої» діяльності, пов'язаної з отриманням доказів, органи досудового розслідування дотримувалися принципу законності, тобто через відсутність належного унормування процесуальних дій, які можуть використовуватися під час зупиненого провадження, увага прокурора має бути прикута до забезпечення обґрунтованості й пропорційності застосування тих чи інших процесуальних дій і завдань, на виконання яких вони спрямовані. Таким чином, роль прокурора в умовах зупинення досудового розслідування полягає в нагляді за тим, щоб права підозрюваного не були порушені внаслідок продовження процесуальної діяльності, попри формальну перерву в розслідуванні. Це дуже важливо для підтримання рівноваги між завданнями кримінального провадження й забезпеченням фундаментальних прав людини.

Під час зупинення кримінального провадження, коли діє пряма заборона на проведення слідчих (розшукових) дій, з'являється можливість продовжувати пізнавальну діяльність обставин вчиненого кримінального правопорушення, вчиняючи інші процесуальні дії, передбачені ст. 93 КПК України. Відповідно до приписів даної статті сторона обвинувачення здійснює збирання доказів шляхом проведення слідчих (розшукових) дій і негласних слідчих (розшукових) дій,

витребування й отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій, службових і фізичних осіб речей, документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій та актів перевірок, проведення інших процесуальних дій, передбачених КПК України. Слідчі (розшукові) дії, як наголошують науковці, найбільш пристосовані для пошуку й фіксації фактичних даних, що використовуються у процесі доказування. Вони забезпечують отримання найбільшого обсягу інформації про обставини кримінального правопорушення, тому закономірно вважаються основним інструментом пошуку й фіксації фактичних даних, що мають значення для кримінального провадження [132, с. 9]. Однак у разі зупинення досудового розслідування цей інструмент стає недоступним, що вимагає використання альтернативних засобів пізнання. Тому низка інших процесуальних дій, таких як витребування документів або отримання інформації від державних чи приватних суб'єктів, залишається легальним засобом збирання доказів навіть у період зупиненого провадження.

У науковій літературі підкреслюється важливість належного правового регулювання альтернативних процесуальних засобів збирання доказів. Разом із тим їх використання має забезпечувати дотримання прав учасників кримінального провадження. У зв'язку з цим для створення умов, які дозволяють ефективно застосовувати всі доступні інструменти пізнання навіть у разі зупинення провадження необхідно вдосконалити нормативне регулювання [72, с. 22; 232, с. 15]. Вбачається, що їх об'єднує фактична пізнавальна спрямованість на отримання відомостей про вчинене кримінальне правопорушення шляхом застосування стороною обвинувачення доступних методів розумової діяльності, формуючи нові знання, отримуючи прямі й непрямі докази про обставини, що становлять предмет доказування [26, с. 562].

За допомогою використання «витребування» сторона обвинувачення через звернення з вимогою надати речі, документи, відомості, висновки експертів,

висновки ревізій або акти перевірок, які можуть мати значення для кримінального провадження, отримує матеріали, необхідні для подальшого пізнавального процесу, спрямованого на з'ясування обставин вчиненого кримінального правопорушення. Надані речі й документи зберігають у собі різні інформаційні повідомлення, що можуть бути використані для накопичення доказів у зупиненому провадженні без необхідності застосування слідчих (розшукових) дій. Крім того, відомості, що містяться у витребуваних документах чи речах, дають змогу не лише продовжувати пізнавальний процес, а й забезпечує підґрунтя для планування наступних етапів розслідування.

Варто вказати, що інституту витребування речей і документів як самостійний процесуальний засіб через свою пізнавальну природу отримав підтримку серед низки науковців, які наголошують на його важливому значенні для формування доказової бази у кримінальному провадженні. Ця процесуальна дія дозволяє отримувати відомості, необхідні для розкриття обставин кримінального правопорушення. Крім того, за своїм пізнавальним значенням витребування має певну схожість із тимчасовим доступом до речей і документів. Проте важливо додати, що останній засіб є заходом забезпечення кримінального провадження. У порівнянні з витребуванням тимчасовий доступ має складніший процесуальний порядок виконання, оскільки передбачає обов'язковий судовий контроль шляхом звернення до слідчого судді. Вказана відмінність підкреслює значення витребування як більш гнучкого й швидкого у застосуванні засобу збирання доказів, що є особливо важливим у випадках, коли процесуальні дії повинні бути максимально ефективними для забезпечення безперервності пізнавального процесу у кримінальному провадженні.

При витребуванні речей і документів прокурор не звільняється від обов'язку здійснювати нагляд за дотриманням принципу законності. Будь-які дії, пов'язані з витребуванням, повинні відповідати вимогам, передбаченим кримінальним процесуальним законодавством. Запити до державних органів,

органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій чи фізичних осіб мають бути вмотивовані, відповідати завданням кримінального провадження й не містити конфіденційної чи приватної інформації, якщо відсутні законні підстави для її отримання. Запити мають бути добровільними за своєю природою, тобто здійснюватися без використання примусу чи порушення прав людини. Отже, прокурор зобов'язаний контролювати не лише обґрунтованість витребування, а й дотримання правового порядку під час його виконання. Це дозволяє уникнути зловживань, забезпечуючи належний рівень дотримання прав учасників кримінального провадження та інших осіб. Вказане зайвий раз підкреслює значущість ролі прокурора у забезпеченні законності під час реалізації витребування у зупиненому кримінальному провадженні.

Іншими засобами, застосування яких потребує здійснення ретельного нагляду з боку прокурора у зупиненому досудовому розслідуванні, є заходи забезпечення кримінального провадження. Вони, хоча і не призначені безпосередньо для отримання доказів, можуть сприяти пізнанню обставин кримінального правопорушення. У межах зупиненого провадження вони дозволяють стороні обвинувачення накопичувати й перевіряти фактичні дані, попри заборону на проведення слідчих (розшукових) дій. Головним призначенням заходів забезпечення є досягнення дієвості кримінального провадження. Однак у сучасних наукових напрацюваннях їх спрямованість також розглядають з боку отримання додаткової інформації [25, с. 82; 168, с. 49], тобто ці заходи можуть виконувати й допоміжну пізнавальну роль в умовах, коли слідчі (розшукові) дії не проводяться. Шляхом використання таких заходів забезпечення, як тимчасовий доступ до речей і документів, тимчасове вилучення майна, накладення арешту на майно, а також затримання особи, сторона обвинувачення має змогу не лише накопичити відповідний обсяг фактичних даних, а й перевірити вже наявні докази, поки строки провадження зупинено.

Таким чином, до заходів забезпечення кримінального провадження, результати застосування яких можуть сприяти отриманню доказів, на нашу думку, варто віднести тимчасовий доступ до речей і документів, тимчасове вилучення майна, накладення арешту на майно, затримання особи тощо. Наприклад, за допомогою тимчасового доступу до речей і документів сторона обвинувачення у змозі отримати додаткові дані про окремі аспекти вчиненого кримінального правопорушення. Будь-яка річ чи документ перш за все містить в собі відповідну інформацію, а тому не можна оминати пізнавального аспекту у разі отримання тимчасового доступу. Певні отримані відомості можуть мати вагоме значення для кримінального провадження й подальшого розслідування.

Тимчасове вилучення майна чи накладення арешту на майно дають можливість дослідити походження або обставини використання цього майна у контексті кримінального правопорушення. Затримання особи може сприяти отриманню нової інформації через процесуальні дії, які необхідно вчинити в процесі затримання. Однак використання тимчасового вилучення майна вимагає суворого дотримання принципу законності, адже цей інститут впливає на забезпечення права особи на власність. Тому прокурор має забезпечувати належний нагляд за законністю таких дій, щоб уникнути можливих зловживань і запобігти порушенням прав людини. Це стосується й проведення інших заходів забезпечення, адже їх застосування певним чином впливає на права, свободи й законні інтереси учасників кримінального провадження, навіть після його зупинення.

Зрештою, у контексті зупинення провадження заходи забезпечення дозволяють обвинуваченню активно діяти, навіть коли перебіг строків провадження офіційно зупинено. Така можливість забезпечує не лише збереження доказів, а й сприяє поступовому накопиченню інформації, що може стати ключовою для подальших слідчих (розшукових) дій після поновлення строків. Завдяки вжиттю згаданих заходів сторона обвинувачення отримує можливість накопичувати дані, перевіряти вже наявні докази, доповнити сукупність зібраних доказів новими

відомостями про обставини кримінального правопорушення. Отже, заходи забезпечення кримінального провадження, крім своєї основної функції забезпечення дієвості процесу, виконують важливу допоміжну пізнавальну роль. Їхнє використання дозволяє стороні обвинувачення продовжити процесуальну активність, спрямовану на досягнення цілей кримінального провадження, хоч і в усіченому вигляді. Наприклад, шляхом проведення заходів забезпечення кримінального провадження, зокрема, тимчасового доступу до речей і документів, також може бути отримано докази причетності особи до вчинення кримінального правопорушення.

На відміну від проведення слідчих (розшукових) дій і заходів забезпечення кримінального провадження розглянутий спосіб збирання доказів у кримінальному провадженні не має чіткої правової регламентації у КПК України. Зокрема, законом не передбачено механізму його застосування, а також не закріплено обов'язку юридичних і фізичних осіб надавати витребувані речі й документи. Останнє пояснюється правовою природою цього способу, яка має добровільний характер [119, с. 123]. Вважаємо, що таким способом отримання доказів є запити, відповіді на які матимуть доказове значення, тим самим викриватимуть підозрювану особу в той час, коли досудове розслідування зупинене в порядку ст.280 КПК України.

Винятками із цих умов є лише підстава зупинення досудового розслідування, передбачена у п. 2 ч.1 ст. 280 КПК України, – оголошення в розшук підозрюваного, оскільки у даному випадку законодавець дозволяє проведення слідчих (розшукових) дій, спрямованих на визначення місцезнаходження підозрюваного.

Слід додати, що норми законодавства не існують відокремлено від інших норм і положень. Тлумачення певного законодавчого положення має відбувати системно, у сукупності з іншими нормами, з урахуванням засад кримінального провадження. Зрештою, такі недоліки у нормативному регулюванні свідчать про

потребу більш однозначного окреслення меж допустимих процесуальних дій під час зупинення досудового розслідування.

По-перше, вказана заборона проведення слідчих (розшукових) дій корелює з умовою зупинення досудового розслідування, закладеною у ч. 2 ст. 280 КПК України, а саме: до зупинення досудового розслідування слідчий, дізнавач зобов'язані виконати всі слідчі (розшукові) та інші процесуальні дії, проведення яких необхідне й можливе, а також всі дії для розшуку підозрюваного, якщо зупинити досудове розслідування необхідно у зв'язку з обставинами, передбаченими п. 2 ч. 1 ст. 280 КПК України. Законодавець наголошує на проведенні усіх процесуальних дій саме до зупинення досудового розслідування, оскільки після вказаного рішення їх проведення не передбачається.

По-друге, дане питання необхідно розглядати у контексті забезпечення права на захист. Переривання обчислення строків досудового розслідування зумовлюється тим, що упродовж цього строку сторона обвинувачення не може проявляти подальшої «активності» не зі своєї провини, а тому отримує відповідний «бонус», що строк «простою» не враховується у строк досудового розслідування.

Фактично обмеження строків досудового розслідування – це обмеження сторони обвинувачення у часі на користь сторони захисту. І, навпаки, переривання обчислення строків досудового розслідування є «поступками» на користь сторони обвинувачення й погіршення становища сторони захисту. Тому переривання обчислення строків досудового розслідування, якщо сторона обвинувачення не може провадити діяльність з причин, які від неї не залежать, є виправданим і справедливим.

У той саме час сторона обвинувачення не може проводити будь-які викривальні дії під час зупинення досудового розслідування, оскільки тоді не можна стверджувати про неможливість її «активностей», а також з причин того, що сторона захисту, зокрема підозрюваний, у цей період втрачають можливість

повною мірою реалізовувати свої кримінальні процесуальні права, а отже, не можуть повноцінно здійснювати свій захист.

Проте необхідно звернути увагу на положення ч. 5 ст. 219 КПК України, яка передбачає врахування терміну зупинення кримінального провадження до загальних строків досудового розслідування із дня винесення постанови про зупинення кримінального провадження до дня її скасування. Дана норма створює ситуації оскарження рішення про зупинення провадження з метою подальшого його закриття на підставі п. 10 ч. 1 ст. 284 КПК України у зв'язку із закінченням строків досудового розслідування і суттєво впливає на загальну тривалість досудового розслідування, особливо у випадках, коли особа, якій повідомлено про підозру, переховується від органів досудового розслідування. Це створює умови, за яких підозрюваний може ухилятися від участі у провадженні й переховуватися від органів досудового розслідування до спливу строків, визначених ч. 3 ст. 219 КПК України [24, с. 390]. Оскільки час, протягом якого провадження зупинене з метою здійснення розшуку такої особи, зараховується до загальних строків досудового розслідування, то стає можливим оскарження рішення про зупинення провадження, що виступає підставою для закриття провадження відповідно до п. 10 ч. 1 ст. 284 КПК України [258, с. 239]. Таким чином, положення ч. 5 ст. 219 КПК України вимагає ефективного застосування й ретельного нагляду з боку прокурора, щоб уникнути ситуацій, коли вона стає інструментом для закриття провадження через сплив строків розслідування.

Яскравим прикладом врахування строків зупиненого кримінального провадження до загальних строків досудового розслідування слугує постанова Касаційного кримінального суду (справа № 343/828/22) від 6 червня 2023 року [189]. У цьому рішенні суд звернув увагу на неодноразове зупинення кримінального провадження, яке було здійснено на підставах, що не відповідали дійсності. Це свідчить про формальний підхід до прийняття процесуальних рішень. Зокрема, судом встановлено, що підозрюваний не перебував за межами

території держави, що слугувало підґрунтям для зупинення провадження. Крім того, органами досудового розслідування не були вжиті необхідні заходи для встановлення місцезнаходження підозрюваного, а також не проводилися слідчі (розшукові) дії, спрямовані на з'ясування всіх обставин кримінального правопорушення. Врахувавши вказані обставини, суд визнав цілком справедливим скасування постанови про зупинення кримінального провадження. Водночас суд констатує, що рішення про скасування постанови про зупинення кримінального провадження має чітко визначені кримінальним процесуальним законом правові наслідки, що полягають у включенні строку з дня винесення постанови про зупинення до дня її скасування до загального строку досудового розслідування.

Не менш важливим є висновок суду щодо ототожнення рішення про скасування постанови про зупинення кримінального провадження, прийнятого як слідчим суддею, так і прокурором. Суд відзначив, що рішення слідчого судді є формою судового контролю за дотриманням вимог законності стороною обвинувачення на етапі досудового розслідування. Однак кримінальний процесуальний закон не позбавляє сторону обвинувачення права самостійно виправляти виявлені помилки шляхом скасування власних процесуальних рішень. У цьому контексті суд підкреслив, що процесуальні рішення прокурора щодо скасування постанови про зупинення досудового розслідування за правовою природою тотожне ухвалям слідчих суддів щодо скасування таких постанов. Відповідно, процесуальні наслідки після скасування постанови, незалежно від того, чи це зробив слідчий суддя, чи прокурор, будуть однаковими [82]. Крім того, суд наголошує, що зроблені стороною обвинувачення процесуальні помилки не повинні бути приводом для обмеження прав і законних інтересів сторони захисту. З огляду на зазначене, суд зробив висновок про правомірність закриття кримінального провадження на підставі п. 10 ч. 1 ст. 284 КПК України, оскільки строк досудового розслідування, передбачений ст. 219

КПК України, закінчився. Таким чином, згадана постанова слугує важливим прецедентом, що демонструє необхідність дотримання прокурором засади законності й забезпечення прав учасників кримінального провадження.

Для недопущення негативних наслідків, таких як необґрунтоване закриття кримінального провадження, прокурор зобов'язаний враховувати поведінку підозрюваного під час ухвалення рішень щодо зупинення чи продовження строків досудового розслідування. Така вимога справедлива, оскільки, по-перше, вона дозволяє запобігти ситуаціям, коли особа, свідомо ухиляючись від слідства, отримує перевагу у вигляді закриття справи через вплив процесуальних строків; по-друге, зупиняються строки давності притягнення до кримінальної відповідальності, якщо особа, що вчинила злочин переховується від слідства (ч. 2 ст. 49 КК України). Зазначене положення фактично покладає на підозрюваного відповідальність за свідоме уникнення від участі у кримінальному провадженні. У цьому аспекті вбачається, що прокурор повинен враховувати об'єктивні дані про поведінку підозрюваного й здійснювати ретельний нагляд за законністю й обґрунтованістю прийнятих процесуальних рішень.

Однозначно вирішити питання можливості проведення інших процесуальних дій можна шляхом внесення змін до законодавства. Національне кримінальне процесуальне законодавство варто доповнити нормою про те, що під час зупинення досудового розслідування після повідомлення особі про підозру забороняється проведення не лише слідчих (розшукових) дій, а й заходів забезпечення кримінального провадження та інших процесуальних дій, спрямованих на витребування й отримання доказів, тобто усіх процесуальних способів викриття особи, якій повідомлено про підозру.

Проте, навіть не вносячи відповідних змін до законодавства, вирішення вказаних проблем пов'язане із забезпеченням прокурором реалізації засади законності під час зупинення досудового розслідування.

Таким чином, забезпечення прокурором реалізації засади законності під час зупинення досудового розслідування має відбуватися: 1) у частині недопущення безпідставного зупинення з метою переривання обчислення строків досудового розслідування; 2) щодо недопущення проведення процесуальних дій і заходів, спрямованих на викриття особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, під час зупинення досудового розслідування.

Забезпечення прокурором законності підстав зупинення досудового розслідування пов'язане із дотриманням засади розумності строків у кримінальному процесі. Змога переривати обчислення строку досудового розслідування може призводити до певних зловживань у практичній діяльності у частині безпідставного «продовження» строку досудового розслідування.

Безпідставне, а отже, «незаконне» зупинення досудового розслідування здатне призвести до порушення права на справедливий судовий розгляд у частині порушення права на розумний строк провадження, а також до втрати ефективності кримінального провадження.

Забезпечення прокурором такої законної умови зупинення досудового розслідування, як проведення усіх слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій, проведення яких необхідне й можливе, а також усіх дій для здійснення розшуку підозрюваного, пов'язане із дотриманням заборони проведення слідчих (розшукових) дій після прийняття рішення про зупинення досудового розслідування.

Проведення процесуальних дій і вжиття заходів забезпечення слідчим, дізнавачем під час зупинення досудового розслідування суперечить реалізації засади законності, свідчить про безпідставність зупинення досудового розслідування, оскільки існує можливість подальшого провадження слідчим, дізнавачем, а також немає підстав для переривання обчислення строків, чим порушується право на захист підозрюваного.

3.2. Реалізація прокурором засади законності під час закінчення досудового розслідування

Забезпечення законності кримінального провадження є вкрай важливим під час винесення рішень уповноваженими суб'єктами. Особливого значення має законність рішень остаточних, на кшталт рішення про закінчення досудового розслідування. Завершення стадії кримінального провадження передбачає зміну статусів окремих учасників, наближення до вирішення кримінального процесу по суті, визнання сукупності доказів достатньою для прийняття остаточного рішення. Наразі актуальним є забезпечення законності закінчення досудового розслідування у формі закриття кримінального провадження. Важливу роль у гарантуванні законності рішення про закриття кримінального провадження відіграє прокурор. Розгляд забезпечення законності закриття кримінального провадження як форми закінчення досудового розслідування, а також дослідження ролі прокурора при прийнятті даного рішення є вкрай актуальними та важливими для забезпечення законності кримінального процесу у цілому [98, с. 49]. Саме тому вбачається необхідним розглянути питання щодо забезпечення реалізації прокурором засади законності під час закінчення досудового розслідування у межах цього підрозділу.

У ч. 1 ст. 283 КПК України зазначено про те, що особа має право на розгляд обвинувачення проти неї в суді в найкоротший строк або на його припинення шляхом **закриття провадження** [118].

Подекуди серед практиків та теоретиків у сфері кримінального процесу обговорюється питання того, що закриття провадження можна сприймати як негативний результат розслідування, оскільки фактично особа не притягнута до кримінальної відповідальності в суді, їй не призначено покарання та й взагалі в суді не встановлено факту кримінального протиправного діяння, а тобто не

встановлено існування правових відносин між особою та державою щодо вчиненого кримінального правопорушення.

Але неможливо не погодитись з В. Недільком, що закриття кримінального провадження необхідно розглядати як одну з правомірних форм закінчення досудового розслідування, рівнозначну за процесуальним значенням із зверненням до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру і не варто визнавати як результат невдалого проведення досудового розслідування [167, с.61].

На нашу думку, доцільно зазначити, що щодо закриття кримінального провадження кримінальний процесуальний закон передбачає ряд підстав, за яких справедливим рішенням у кримінальному процесі буде саме відмова сторони обвинувачення у особі слідчого, дізнавача або прокурора від подальшого кримінального переслідування, відмова від кримінально-правових претензій.

Об'єднана палата Кримінального касаційного суду ВС підкреслила, що закриття кримінального провадження – це форма закінчення досудового розслідування, що є заключним етапом розслідування, на якому прокурор, слідчий чи дізнавач підбивають підсумок провадженню, аналізують та оцінюють сукупність зібраних доказів і на цій основі формулюють у постанові висновок про неможливість подальшого провадження через наявність передбачених законом обставин [179].

За кримінальним процесуальним законодавством про закриття кримінального провадження в залежності від певних обставин можуть прийняти рішення різні суб'єкти, що ведуть кримінальний процес: у деяких випадках можливо за рішенням слідчого або дізнавача, а у деяких – за рішенням прокурора, також закон передбачає підстави, за якими закриває провадження суд, суддя.

Отже, прокурор здійснює нагляд за законністю прийнятого рішення про закриття кримінального провадження самостійно складаючи відповідну постанову, або складаючи відповідне клопотання до суду. Логічно, що, вважаючи

таке рішення незаконним, прокурор не буде його приймати. Більший фокус уваги під час дослідження нагляду прокурора за законністю під час закриття кримінального провадження зосереджено щодо прийняття відповідного рішення слідчим, дізнавачем.

Влучно висловився А.В. Лапкін, що досліджуваний прокурорський нагляд є «наглядом» лише в аспекті перевірки законності тієї частини постанов про закриття кримінального провадження, які виносяться слідчими. Як зауважив автор, у цій сфері чимало порушень [128, с.170].

Не можна не погодитись, що перевірка законності постанов слідчих та дізнавачів щодо закриття кримінального провадження становить неабиякий пласт роботи прокурорів. Зокрема, значна кількість таких постанов виноситься слідчими, дізнавачами вже на початковому етапі провадження.

А.В. Лапкін зазначає про те, що офіційна статистика не наводить кількості кримінальних проваджень, закритих на початковому етапі досудового розслідування, але можна припустити, що саме вони складають найбільшу питому вагу серед усього масиву рішень про закриття кримінального провадження, і, відповідно, у структурі прокурорського нагляду за законністю закриття кримінальних проваджень. Вчений стверджує, що перевірка таких постанов додає навантаження прокурорам – процесуальним керівникам, однак запропонувати якийсь прийнятний вихід із цієї ситуації складно [128, с.170]. При цьому для захисту прав потерпілого, розгляд прокурором законності рішень слідчого, дізнавача зокрема щодо закриття кримінального провадження, має здійснюватися більш оперативно [130, с. 120].

Дійсно, автор правий у тому, що важко запропонувати прокурорам альтернативний підхід, оскільки перевірка законності будь-яких рішень слідчого, дізнавача та на будь-якому етапі розслідування має здійснюватися в обов'язковому порядку та з належною ретельністю, оскільки це є однією із гарантій дотримання законності під час досудового розслідування.

Водночас у контексті підвищення ефективності діяльності прокуратури А.В. Лапкін зазначає, що серед низки заходів перспективним вбачається забезпечення оптимального навантаження на прокурорів шляхом звільнення їх від сторонніх обов'язків [127, с. 1009].

Автор А.М. Миронов зазначає, що можна виділити дві форми прокурорського нагляду за законністю рішення слідчого про закриття кримінального провадження: 1) в порядку обов'язкової перевірки відповідної постанови слідчого та 2) в порядку оскарження з боку заявника, потерпілого [153, с.162].

Дійсно, відповідно до ч. 6 ст. 284 КПК України копія постанови слідчого, дізнавача про закриття кримінального провадження надсилається заявнику, потерпілому, прокурору. Прокурор протягом двадцяти днів з моменту отримання копії постанови має право її скасувати у зв'язку з незаконністю чи необґрунтованістю. Постанова слідчого, дізнавача про закриття кримінального провадження також може бути скасована прокурором за скаргою заявника, потерпілого, якщо така скарга подана протягом десяти днів з моменту отримання заявником, потерпілим копію постанови [118].

Зазначення у законі саме «права» прокурора щодо скасування незаконної або необґрунтованої постанови слідчого, дізнавача зазнає подекуди критики вчених. Так, А.М. Миронов стверджує, що обов'язок прокурора з цього приводу прямо не закріплено в законі, а, на його думку, він впливає із повноваження прокурора, передбаченого п. 7 ч. 2 ст. 36 КПК України, а саме скасовувати незаконні та необґрунтовані постанови слідчих. У цьому сенсі формулювання ч. 6 ст. 284 КПК України відносно того, що прокурор «має право» скасувати таку постанову, є не зовсім коректним, адже у випадку виявлення незаконності чи необґрунтованості постанови слідчого про закриття кримінального провадження прокурор зобов'язаний її скасувати. Таким чином, отримавши копію відповідної постанови слідчого, прокурор повинен уважно її вивчити, зіставивши викладені

у постанові обставини з інформацією, яка міститься в ЄРДР, а також наглядовому провадженні прокурора [153, с.162]. Ми переконані, що прокурор, здійснюючи свої повноваження з нагляду за дотриманням законності під час досудового розслідування, в обов'язковому порядку має контролювати процес закриття кримінального провадження. На наш погляд, він зобов'язаний здійснювати поточний нагляд під час досудового розслідування, вивчати матеріали кримінального провадження, надавати вказівки тощо, що допоможе йому швидко, правильно та законно прийняти рішення про законність винесеної постанови про закриття кримінального провадження. Такий нагляд має бути не формальним, а сутнісним, більш ефективним, адже дане рішення суттєво впливає на захист прав учасників кримінального провадження.

У своєму аналізі А.М. Миронов зазначає, що, оцінивши всі наявні відомості у їх єдності і взаємозв'язку, прокурор формує власну позицію щодо законності та обґрунтованості наявної постанови, й у тому випадку, коли вона розходиться із позицією слідчого, приймає рішення про скасування такої постанови [153, с.162].

У теорії кримінального процесу прокурорський нагляд у кримінальному провадженні поділяють на попередній та наступний [114, с. 15]. Зважаючи, що прокурор перевіряє законність рішення про закриття кримінального провадження у результаті того, що слідчий, дізнавач направляють йому копію винесеної постанови, або у результаті того, що зацікавлені учасники подають йому скаргу на відповідну постанову, можна зазначити, що у випадку закриття кримінального провадження слідчим, дізнавачем прокурор здійснює лише наступний нагляд. Можливо, доцільно, на нашу думку розглянути ефективність такого ресурсу прокурора як попередній нагляд.

Вбачається доречним запропонувати слідчому та дізнавачеві, прийнявши ними рішення про закриття кримінального провадження, складати проект вмотивованої постанови про таке рішення, в якій необхідно обґрунтувати

підстави закриття, після чого направити її прокурору для перевірки законності прийнятого рішення.

Так, важливим аспектом є встановлення достатності доказів для прийняття рішення щодо закриття провадження слідчим та дізнавачем. Саме на цьому наголошує С.О. Ковальчук, що прийняттю слідчим, дізнавачем, прокурором постанови про закриття кримінального провадження передуює здійснення оцінки доказів із точки зору їх достатності [85, с. 403].

Отже, у кримінальному процесуальному законодавстві необхідно передбачити направлення копії постанови слідчого, дізнавача щодо закриття кримінального провадження не після прийняття відповідного рішення, а на етапі складання проекту відповідної постанови. У результаті чого можна буде змістити акцент прокурорського нагляду з наступного на попередній, чим зосередити перевірку на стадії прийняття рішення представниками сторони обвинувачення а не постфактум.

Одним із дискусійних питань у теорії та практиці кримінального процесу щодо застосування такої форми закінчення як закриття кримінального провадження, у якому жодній особі не було повідомлено про підозру, є питання дотримання строків досудового розслідування.

Так, зважаючи на дискусійність питання та неоднакову судову практику з цього приводу, Об'єднана палата Кримінального касаційного суду ВС зробила відповідний висновок. Так, у разі скасування прокурором постанови слідчого, дізнавача чи прокурора про закриття кримінального провадження, у якому жодній особі не було повідомлено про підозру, у зв'язку з її незаконністю та необґрунтованістю період з моменту ухвалення постанови про закриття кримінального провадження до моменту її скасування не включається до строку досудового розслідування [179].

Дійсно, фактично 20 днів, які надано прокурору для перевірки законності не мають проводитись жодні слідчі (розшукові) та процесуальні дії, а отже не

порушуються і не обмежуються права жодного учасника кримінального провадження. При цьому прокурор має контролювати цей строк, та не допускати випадків скасування постанови про закриття кримінального провадження після сплину 20 днів. Вважаємо, що прокурор зобов'язаний детально вивчати постанову слідчого (дізнавача) про закриття кримінального провадження та матеріали такого провадження і за 5 днів до закінчення строку перевірки законності такого закриття, тобто наданих йому 20 днів, доповідати керівнику прокуратури про стан розгляду такої постанови та прийняті ним результати. Таким чином у керівника прокуратури буде 5 днів, для встановлення об'єктивності та законності прийнятого рішення.

Встановлення обов'язку процесуального керівника звітувати перед керівником прокуратури про результати вивчення обґрунтованості та законності постанови слідчого, дізнавача про закриття кримінального провадження сприятиме організованості проведення як попереднього так і наступного прокурорського нагляду, підвищенню рівня ефективності процесуального керівництва та нагляду за законністю.

Адже саме прокурорський нагляд за дотриманням легальності постанови про закриття кримінального провадження є однією із гарантій дотримання прав учасників кримінального процесу.

Враховуючи зазначене, для підвищення ефективності забезпечення реалізації законності під час закінчення досудового розслідування доцільно:

1. Запровадити прокурорський нагляд за законністю закриття кримінального провадження слідчим, дізнавачем у вигляді попереднього прокурорського нагляду. Ефективним буде впровадити процесуальний порядок, за яким слідчий, дізнавач складатимуть проект постанови про закриття кримінального провадження, в якій необхідно обґрунтувати підстави закриття, після чого направити її прокурору для перевірки законності прийнятого рішення. Тільки після такої перевірки процесуальним керівником слідчий та дізнавач

можуть реалізувати проект процесуального рішення у вигляді складеної постанови.

2. Передбачити у кримінальному процесуальному законодавстві направлення копії постанови слідчого, дізнавача щодо закриття кримінального провадження не після прийняття відповідного рішення, а на етапі складання проекту відповідної постанови. У результаті чого можна буде змістити акцент прокурорського нагляду з наступного на попередній, чим зосередити перевірку на стадії прийняття рішення представниками сторони обвинувачення а не постфактум.

3. Запровадити обов'язок прокурора за 5 днів до закінчення строку перевірки законності постанови слідчого (дізнавача) про закриття кримінального провадження, тобто наданих йому 20 днів, доповідати керівнику прокуратури про стан розгляду такої постанови та прийняті ним результати. Таким чином у керівника прокуратури буде 5 днів, для встановлення об'єктивності та законності прийнятого рішення.

Встановлення обов'язку процесуального керівника звітувати перед керівником прокуратури про результати вивчення обґрунтованості та законності постанови слідчого, дізнавача про закриття кримінального провадження сприятиме організованості проведення як попереднього так і наступного прокурорського нагляду, підвищенню рівня ефективності процесуального керівництва та нагляду за законністю.

Водночас, варто зазначити, що за кримінальним процесуальним законодавством передбачено кілька форм закінчення досудового розслідування. Однією з них є звернення до суду з клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності.

Існування інституту звільнення особи від кримінальної відповідальності обґрунтовується тим, що держава зацікавлена саме у справедливому покаранні особи, винної у вчиненні кримінального правопорушення. Справедливому

вирішенню кримінального провадження по суті цілком відповідає заохочення особи, яка вперше вчинила кримінальний проступок або нетяжкий злочин (за окремих виключень) у вигляді того, що за певних умов особа може бути звільнена від кримінальної відповідальності [94, с. 719].

Як вірно визначив В.М. Романюк, інститут звільнення від кримінальної відповідальності пов'язаний з економією судових репресій, а також з повагою невід'ємних прав і свобод особи, яка вчинила злочин, і встановленням сприятливих критеріїв під час звільнення від кримінальної відповідальності, залежно від віку, стану здоров'я, працездатності та інших ознак [223, с. 320-321].

Цілком вірно, що особі надається шанс уникнути застосування правових каральних інститутів, якщо можливо припустити, що протиправна поведінка для особи скоріше є виключенням або вже втратила свою актуальність, а тому краще залишити особу інтегрованою у суспільстві та не вживати репресивних заходів. Саме існування кримінальної відповідальності за вчинене діяння вже є достатнім заходом впливу.

Тому, сторона обвинувачення у таких випадках має не надто захоплюватись ідеєю кримінального переслідування та за відповідних підстав передбачено ч. 2 ст. 286 КПК, що прокурор складає клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності та без проведення досудового розслідування у повному обсязі надсилає його до суду [118]. Отже законодавець досить безальтернативно визначає, що за виконання визначених умов рішення є однозначним. У такому випадку цілком правильно й логічно основним та єдиним суб'єктом прийняття рішення кримінальний процесуальний закон визначає прокурора. Саме прокурор під час здійснення прокурорського нагляду у вигляді процесуального керівництва має реалізувати засаду законності. Остання відповідно проявляється не лише у забезпеченні прав потерпілого та інтересів держави, але важливим є забезпечити права підозрюваного, обвинуваченого.

Нагляд за законністю досудового розслідування у формі процесуального керівництва означає насамперед те, що прокурор контролює всі дії слідчого від початку досудового розслідування до його завершення і передачі обвинувального акта до суду [55, с. 71].

Щодо участі на цьому етапі досудового розслідування прокурора влучно висловився Б.Ю. Головка. Автор зазначає, що ця форма є особливим різновидом кримінальної процесуальної діяльності, в основі якого лежить відмова держави в особі прокурора з передбачених у КК України підстав від висунення проти підозрюваного публічного обвинувачення, який втілюється у окремий процесуальний порядок діяльності на завершальному етапі досудового розслідування, де вказаний порядок передбачає процесуальну діяльність прокурора з підготовки матеріалів кримінального провадження для розгляду його у суді з метою ухвалення остаточного рішення про звільнення особи від кримінальної відповідальності. На його думку, це підтверджує тезу про важливість та значущість кримінальної процесуальної діяльності прокурора на цьому етапі та характеризує її як керівництво ним закінченням досудового розслідування [48, с. 95].

Поступитися виконанням кримінальної процесуальної функції кримінального переслідування з тим щоб клопотати перед судом про звільнення особи від кримінальної відповідальності може лише суб'єкт такого процесуального рівня та масштабу як прокурор. Саме він має керувати слідчим, дізнавачем та направляти їх обвинувальну діяльність таким чином щоб кримінальне переслідування було законним та обґрунтованим, а також об'єктивним на стільки щоб адекватно враховувати ті можливості які законодавством надані стороні захисту, зокрема підозрюваному, обвинуваченому.

Як вірно зазначає А.В. Лапкін, законодавець зробив помітний крок на шляху до визнання вирішальної ролі прокурора у вирішенні питання про

звільнення особи від кримінальної відповідальності, передбачивши у ст. 286 КПК України монопольне право прокурора на звернення до суду з клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності на стадії досудового розслідування. Фактично, в обхід чи всупереч позиції прокурора дане питання взагалі не може бути вирішене, оскільки інші суб'єкти позбавлені права на звернення з таким клопотанням, а суд не має власної ініціативи щодо його розгляду. Проте на сьогодні і з фактичної, і з формальної точки зору саме суд залишається тим суб'єктом, який остаточно вирішує питання про звільнення особи від кримінальної відповідальності [126, с. 300-301].

Якщо щодо прийняття рішення та складання клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності законодавець висловився досить чітко та визначив єдиного суб'єкта прокурора, то щодо інших аспектів залишилися дискусійні питання. Так, відповідно до ч. 2 ст. 285 КПК України особі, яка підозрюється, обвинувачується у вчиненні кримінального правопорушення та щодо якої передбачена можливість звільнення від кримінальної відповідальності у разі здійснення передбачених законом України про кримінальну відповідальність дій, роз'яснюється право на таке звільнення [118]. Щодо даного роз'яснення є невизначеними питання формального та змістовного характеру. Так, формально не встановлено суб'єкта такого роз'яснення, а за змістом не визначений обсяг тих положень, які мають бути роз'яснені. Розглянемо ці питання.

Н.Л. Боржецька, вважає, що слідчий або прокурор зобов'язані роз'яснити суть цього права [36, с. 34]. Отже, авторка наряду з прокурором вважає слідчого уповноваженим на роз'яснення умов звільнення від кримінальної відповідальності.

Окремі теоретики вважають, що не тільки роз'яснення прав підозрюваному покладається на слідчого (дізнавача), а взагалі йому має бути надано можливість складання самого клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності.

Так, О. Марченко, говорить про те, що саме слідчий має безпосереднє відношення до встановлення фактичних обставин справи, надання правової кваліфікації вчиненого, збирання та узагальнення інформації (як позитивного, так і негативного значення) щодо особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння. Саме слідчий, який здійснює досудове розслідування, має можливість у належному обсязі виявити кримінально-правові підстави та умови звільнення від кримінальної відповідальності, серед яких особливе значення мають тяжкість та повторність учинення злочину, ознаки позитивної посткримінальної поведінки особи [149, с.83].

Навпаки, А. Лапкін стверджує, що оскільки клопотання прокурора в досудовому кримінальному провадженні є єдиним приводом і необхідною умовою для розгляду судом питання про звільнення особи від кримінальної відповідальності, відповідно саме прокурор вирішує питання про обрання альтернатив кримінальному переслідуванню, а також щодо його закриття за наявності передбачених законом підстав [129, с. 134].

Відповідно до Рекомендацій №R (87) 18 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам про спрощення кримінального судочинства від 17.09.1987р. було звернено увагу на необхідність застосування принципу дискреційного судового переслідування та наголошувалося на необхідності законодавчого закріплення повноважень відмовитися від кримінального переслідування й припинити його за розсудом особи, уповноваженої провадити таке переслідування [205].

Розглядаючи звільнення особи від кримінальної відповідальності як альтернативу кримінальному переслідуванню, А.В. Лапкін стверджує, що рішення про застосування такої альтернативи має приймати той суб'єкт, який кримінальне переслідування здійснює, він же й нестиме за це відповідальність. Такий підхід пояснює, що прокурор як суб'єкт, який від імені та в інтересах

держави здійснює обвинувальну діяльність, має право та зобов'язаний за наявності визначених законом підстав її припинити [129, с. 135].

З висновком вченого неможливо не погодитись. Дійсно, прокурор несе відповідальність за результати кримінального переслідування, а тому саме він має приймати рішення щодо його припинення. Звільнення від кримінальної відповідальності не реабілітує особу і зовсім не означає, що сторона обвинувачення відмовилась від своїх претензій.

Під час проведеного опитування серед практичних працівників 37% прокурорів та слідчих висловились, що саме прокурор має роз'яснювати права особи, щодо якої приймається рішення про звільнення від кримінальної відповідальності, але 25% опитаних вбачають можливим таке роз'яснення не лише прокурором, але й слідчим. 35% опитаних підтримали можливість прийняття рішення та складання клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності не лише прокурором, але й слідчим (додаток А, Б).

Закриття кримінального провадження у зв'язку зі звільненням особи від кримінальної відповідальності можливе лише за наявності та в разі виконання всіх процесуальних умов прийняття такого процесуального рішення [263, с. 1084].

М.І. Станкович зазначає, що при визначенні форми закінчення досудового розслідування слідчий, прокурор повинні бути переконані в тому, що під час досудового розслідування у межах доказування були виконані усі вимоги кримінального процесуального закону (при цьому, особлива увага має бути звернена на допустимість доказів, оскільки подальше визнання окремих доказів недопустимими може призвести до нівелювання встановленої на цьому етапі достатності доказів), застосовані усі необхідні та можливі способи збирання та перевірки доказів за усіма можливими версіями події, що досліджується [227, с.153].

Проте слід звернути увагу на норму, викладену у ч. 2 ст. 286 КПК України, щодо того, що прокурор складає клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності та *без проведення досудового розслідування у повному обсязі* надсилає його до суду [118]. (Курсив наш – Н.М.)

Отже, прокурор, встановивши відповідні умови та підстави, ставить крапку у проведенні досудового розслідування, а отже відмовляється від подальшого пошуку викривальних доказів, що для сторони обвинувачення є значним кроком назустріч підозрюваному. У свою чергу підозрюваний повністю визнає вину, щиро кається, сприяє розслідуванню та інші умови в залежності від підстав звільнення. У певному сенсі складання клопотання прокурором про звільнення від кримінальної відповідальності є аналогією укладення угоди про визнання вини. У разі звільнення особи від кримінальної відповідальності згодом у суді не виноситься обвинувальний вирок щодо особи, але ухвала суду про звільнення все рівно констатує винуватість. Проте щодо звільнення від кримінальної відповідальності слід відмітити певну завуальованість визнання особи винним у вчиненні кримінального правопорушення. Інколи особи, щодо яких застосовують дану форму закінчення досудового розслідування не усвідомлюють її нереабілітуючого характеру та наслідків для себе.

Отже, по-перше, дійсно, лише прокурор має складати відповідне клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності, оскільки лише він як головний суб'єкт обвинувачення у кримінальному процесі може «укладати» такий аналог угоди з підозрюваним. По-друге, лише прокурор може визначати подальшу долю обвинувачення.

І.В. Рогатюк стверджує, що на практиці набули поширення випадки, коли працівники прокуратури чи слідчих підрозділів, з огляду на неможливість доведення вини підозрюваного (обвинуваченого), приймали рішення про направлення справ до суду для їх закриття за нереабілітуючими підставами, зокрема у зв'язку з дійовим каяттям. Для цього обвинуваченому роз'яснювалося,

що в разі визнання ним своєї вини у вчиненні злочину й надання згоди на закриття кримінальної справи (за КПК 1960 р.) її буде закрито без будь-яких наслідків для нього. Спілкування з особами, щодо яких приймалося рішення про закриття кримінальної справи за nereабілітуючими підставами, свідчить, що різницю між закриттям справи за реабілітуючими та nereабілітуючими підставами слідчий (прокурор) їм фактично не роз'яснювали [222, с. 146-147].

Хоча з моменту дослідження В.М. Романюка пройшло 10 років ситуація не змінилась. Відповідно до проведеного анкетування 34 % опитаних практичних працівників (слідчих, дізнавачів, прокурорів) підтвердили, що на практиці зустрічаються випадки складання клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності через те що зібрано слабку доказову базу та користуючись тим, що особа не орієнтується, що фактично вона визнається винною (додаток А, Б).

Розглядаючи таку підставу звільнення від кримінальної відповідальності як зміна обстановки, Г.І. Глобенко зазначає про те, що до прийняття вказаного рішення підозрюваному мають роз'яснити, що дана підстава належить до nereабілітуючих, а також про передбачене законом право заперечувати проти завершення такого порядку провадження. Виконання зазначених процесуальних дій повинно відобразитись у відповідному протоколі [45, с. 60].

Н.Л. Боржецька наголошує, що вказаний обов'язок роз'яснити особі право на звільнення від кримінальної відповідальності не повинен носити характер формальності. В кожному конкретному випадку слідчий або прокурор зобов'язані роз'яснити суть цього права, можливість та правові наслідки його використання виходячи з конкретних індивідуальних для кожного кримінального провадження обставин [36, с. 34].

Відповідно до ч. 3 ст. 285 КПК України підозрюваному, обвинуваченому, який може бути звільнений від кримінальної відповідальності, повинно бути роз'яснено суть підозри чи обвинувачення, підставу звільнення від кримінальної

відповідальності і право заперечувати проти закриття кримінального провадження з цієї підстави [118]. Отже, кримінальним процесуальним законодавством визначено коло питань для обов'язкового ознайомлення. Проте слід зауважити, цього обов'язкового переліку не завжди достатньо для того щоб стороння особа, яка не має спеціальних юридичних знань, зрозуміла, що даним рішенням не просто закривається провадження, а закривається з визнанням її вини у вчиненні кримінального правопорушення.

У даному випадку неабиякого значення набуває роль прокурора. Саме він як гарант реалізації засади законності має забезпечити не лише формальне застосування норми законодавства зокрема щодо ознайомлення особи з її правами щодо звільнення від кримінальної відповідальності, але й забезпечити застосування законодавства у вигляді належного роз'яснення прав особи з тим щоб переконатися що особа усвідомлює усі наслідки такого рішення, у тому числі нереабілітуючий характер такого рішення.

За пропозицією І. В. Рогатюк ст. 285 КПК України необхідно доповнити положенням, яким би визнавався обов'язок слідчого роз'яснити обвинуваченому наслідки закриття кримінального провадження за реабілітуючими або нереабілітуючими підставами, можливо, в окремому протоколі, наприкінці якого необхідно передбачити положення такого змісту: «щодо звільнення мене від кримінальної відповідальності у зв'язку з (вказати підставу) заперечую / не заперечую». Автор справедливо зазначає, що найголовнішим для особи є усвідомлення того, що за певних обставин вона все ж таки визнаватиметься винною і лише потім звільнятиметься від відповідальності [222, с.147].

Щоб уникнути можливих зловживань, дійсно, слід погодитись із автором щодо необхідного нормативного закріплення роз'яснення прав підозрюваного саме у цій частині, проте, на нашу думку, слушним буде покласти цей обов'язок на прокурора. Оскільки саме прокурор приймає рішення від імені держави як обвинувач щодо можливості звільнення особи від кримінальної відповідальності

та щодо складення відповідного клопотання до суду. То ж саме прокурор має не тільки роз'яснити права підозрюваного та наслідки щодо прийнятого рішення про звільнення від кримінальної відповідальності, але й переконатися у тому, що підозрюваний розуміє та усвідомлює усі роз'яснення, особливо nereабілітуючий характер прийнятого рішення. Цим самим прокурор виконає свою роль головного гаранта забезпечення законності під час здійснення прокурорського нагляду на досудовому розслідуванні.

Таким чином, за деякими аспектами складання клопотання прокурором про звільнення від кримінальної відповідальності є аналогією укладення угоди про визнання вини. У разі звільнення особи від кримінальної відповідальності згодом у суді не виноситься обвинувальний вирок щодо особи, але ухвала суду про звільнення все рівно констатує винуватість. Лише прокурор має складати відповідне клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності, оскільки по-перше, лише він як головний суб'єкт обвинувачення у кримінальному процесі може «укладати» такий аналог угоди з підозрюваним. По-друге, лише прокурор може визначати подальшу долю обвинувачення.

Прокурор як гарант реалізації засади законності має забезпечити не лише формальне застосування норми законодавства зокрема щодо ознайомлення особи з її правами щодо звільнення від кримінальної відповідальності, але й забезпечити застосування законодавства «крізь форму» по суті у вигляді належного роз'яснення прав особи з тим щоб переконатися що особа усвідомлює усі наслідки такого рішення, у тому числі nereабілітуючий характер такого рішення.

Для вирішення окреслених питань необхідно нормативно закріпити саме обов'язок прокурора щодо роз'яснення прав підозрюваного під час прийняття рішення про звернення до суду з клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності. Саме прокурор має не тільки роз'яснити права підозрюваного та наслідки щодо прийнятого рішення про звільнення від

кримінальної відповідальності, але й переконатися у тому, що підозрюваний розуміє та усвідомлює усі роз'яснення, особливо nereабілітуючий характер прийнятого рішення. Цим самим прокурор виконає свою роль головного гаранта забезпечення законності під час здійснення прокурорського нагляду на досудовому розслідуванні.

Розглянемо таку форму закінчення досудового розслідування як звернення до суду з обвинувальним актом. Вона має особливе значення, оскільки саме у цьому випадку кримінальне провадження прямує до судового розгляду, у якому буде реалізовано у повній мірі усі засади кримінального судочинства та у результаті відкритого змагального та справедливого суду вирішиться основне питання кримінального процесу. Значну роль у забезпеченні засади законності протягом усіх стадій кримінального провадження відіграє прокурор. Саме він є гарантом законності рішень слідчого та дізнавача на стадії досудового розслідування, а також забезпечує реалізацію законності прийняттям рішень самостійно. Забезпечення законності на етапі складання обвинувального акта та направлення його до суду закладає підвалини реалізації законності щодо окремих процесуальних питань, які будуть вирішуватись під час судового розгляду [99, с. 87]. Тому дослідження забезпечення прокурором реалізації засади законності під час складання обвинувального акта є важливим та актуальним питанням.

Безумовно прокурор є центральною й головною фігурою сторони обвинувачення. Саме він є процесуальним керівником на досудовому розслідуванні та підтримує обвинувачення в суді. Здійснюючи на досудовому розслідуванні підготовку кримінального провадження до судового розгляду, слідчий та дізнавач саме для прокурора готують усі докази для надання у судовому розгляді. Визнавши зібрану сукупність доказів достатньою для складання обвинувального акта, прокурор самостійно або слідчий за його дорученням зобов'язаний повідомити підозрюваному, його захиснику, законному представнику та захиснику особи, стосовно якої передбачається

застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру, про завершення досудового розслідування та надання доступу до матеріалів досудового розслідування. Після складання обвинувального акта та направлення його до суду прокурор вже самостійно представляє від імені держави обвинувачення.

У результаті аналізу судової практики місцевих судів правильно зазначено, що обвинувальний акт – це ще й документ, в якому міститься оцінка, дана представником державної влади певним фактам і поведінки причетних до них осіб [141].

Зважаючи на те, що із закінченням досудового розслідування та складанням обвинувального акта завершено підготовку до судового розгляду і настає період, під час якого прокурор може оперувати лише зібраними доказами, то слід зазначити, що складання обвинувального акта є дуже відповідальним моментом саме для прокурора. У разі невірної оцінки достатності доказів та незабезпечення засади законності саме прокурор «пожинає плоди» під час судового розгляду. А тому, на скільки сумлінними та компетентними не були такі учасники як слідчий та дізнавач, за ступенем відповідальності та значимості щодо результатів кримінального провадження прокурор завжди буде переважати.

Саме тому участь безпосередньо прокурора та забезпечення ним реалізації засади законності під час складання обвинувального акта є дуже важливими.

Кримінальне процесуальне законодавство не зобов'язує прокурора самостійно складати обвинувальний акт. Навпаки, відповідно до ст. 291 КПК України обвинувальний акт може бути складений прокурором, зокрема якщо він не погодиться з обвинувальним актом, що був складений слідчим, дізнавачем [118]. Отже, законодавець передбачає лише таку можливість прокурора, до того ж зазначає можливі до цього причини, на кшталт непогодження з обвинувальним актом складеним слідчим, дізнавачем.

Разом з тим не можна не погодитись із думкою І.В. Глов'юк та О.О.Торбаса, що використання в процесуальній нормі слова «зокрема» вказує лише на приклад ситуації, за якої прокурор може самостійно скласти обвинувальний акт, що не надає і не вказує на вичерпний перелік випадків, за яких обвинувальний акт може бути складений не слідчим, а прокурором [46, с. 271].

Звичайно, що прокурор, розуміючи усю ступінь своєї відповідальності, навіть при складанні обвинувального акта слідчим, дізнавачем, у повній мірі досліджує зібрані докази, оцінює їх достатність та забезпечує законність прийнятого рішення. Проте відсутність саме особистого складення прокурором обвинувального акта стає приводом до критики прокурорського нагляду.

Так, відповідно до аналізу матеріалів кримінальних проваджень, наявних у центрах безоплатної вторинної правової допомоги, обвинувальні акти переважно складаються слідчими. Під час дослідження ролі прокурора на досудовій стадії кримінального процесу автори відмітили, що випадки самостійного складання прокурором обвинувального акта поодинокі. Зазначено, що їх наявність пов'язана або з недовірою до недостатньо досвідченого слідчого, або із справді високопрофесійним ставленням окремих прокурорів, котрі прагнуть до того, щоби не було упущено жодних дрібниць у провадженні [31, с. 220, 222].

Обвинувальний акт має відповідати вимогам, зазначеним у ч. 2 ст. 291 КПК України, не дотримання яких може потягти за собою його повернення судом під час підготовчого провадження [118]. Саме тому, оцінка законності складення обвинувального акта та викладених в ньому обставин має ретельно перевірятись прокурором.

Деякі прокурори наголошують на тому, що у себе в практиці обвинувальні акти писали самостійно, ще до відкриття матеріалів в порядку ст. 290 КПК України. «Коли ти пишеш сам обвинувальні акти, повністю заглиблюєшся у справу, виписуєш, що зрозуміло, що не зрозуміло, що можна доопрацювати. Якщо почнеться 290 КПК, то вже відкотитися від того не можна. Слідчий може

написати будь-що, а це лишній раз можливість подивитися матеріали і переконатися, чи ти готовий реально до суду, чи ні» [31, с.220].

Повернення обвинувального акта судом під час підготовчого провадження породжує ряд питань, які є спірними під час практичної діяльності та у теоретичних дослідженнях. Так, пропонуємо розглянути наступні проблеми щодо: 1) належних підстав до повернення обвинувального акта судом; 2) можливості проведення слідчих розшукових дій та прийняття процесуальних рішень; 3) обчислення строків кримінального провадження у разі повернення обвинувального акта. Вирішення цих питань у контексті здійснення прокурорського нагляду є вкрай важливими для реалізації засади законності.

1. Зупинимось на дослідженні належних підстав до повернення обвинувального акта судом.

Як вірно зазначає О.В. Глиняний, інститут повернення обвинувального акта прокурору був запроваджений вітчизняним законодавцем як компромісний механізм усунення формальних порушень закону, допущених слідчим, прокурором під час виконання нормативних вимог ст. 291 КПК [44, с. 94].

У ході свого дослідження у науковій статті Ю.В. Циганюк робить висновок, що повернення обвинувального акта прокурору під час підготовчого провадження можливе через процесуальні помилки; помилки форми обвинувального акта як документа та помилки у кваліфікації кримінального правопорушення. Авторка зазначає, що досить лише однієї помилки для повернення обвинувального акта прокурору. При цьому процесуальними помилками, на її погляд, необхідно вважати, наприклад, такі: обвинувальний акт складений прокурором без мотивування його незгоди із складеним слідчим обвинувальним актом, порушення прав учасників кримінального провадження під час порядку вручення обвинувального акта та додатків до нього тощо. Ю.В. Циганюк додає, що процесуальними необхідно вважати ті помилки, які були допущені як під час складання обвинувального акта, під час його вручення

підозрюваному, так і під час направлення до суду і стосуються порушення прав учасників кримінального провадження. Щодо помилок форми обвинувального акта як документа, на думку авторки, необхідно вважати введення у його текст такої, що не відповідає дійсності інформації, та яка є помилковою як наслідок технічної помилки, або відсутності такої інформації, і водночас не дає можливості правильно ідентифікувати відомості, які має містити обвинувальний акт, згідно з вимогами ст. 291 КПК України [257, с.183].

Подібну класифікацію застосовує О.В. Глиняний, який зазначає, що метою наведеної класифікації є не лише теоретичне висвітлення типових порушень, наявних у правозастосовній практиці. Їх розмежування є цікавим з точки зору вирішення питання про те, чи створюють недоліки в додатках до обвинувального акта обґрунтовану підставу його повернення прокурору [44, с. 94].

Цілком вірно О.В. Глиняний зазначає, що законодавча підстава повернення обвинувального акта прокурору дійсно нібито передбачає усунення лише формальних недоліків обвинувального акта у зв'язку з його невідповідністю нормативному змісту ст. 291 КПК. Втім, як справедливо стверджує автор, у правозастосовній практиці досить швидко з'ясувалося, що запропонована законодавцем модель інституту повернення обвинувального акта дає можливість усунути не лише пов'язані зі складанням обвинувального акта формальні порушення закону, але й фактичні (шляхом проведення слідчих дій та пред'явлення нової підозри всупереч законодавчій ідеї щодо повернення обвинувального акта лише задля усунення формальних його недоліків за невідповідності нормативним вимогам ст. 291 КПК). Фактично йдеться про завуальоване додаткове розслідування, що є «кроком назад» на шляху спрямування нашої держави до європейської інтеграції [44, с. 98].

Цікавою видається думка О. В. Глиняного про те, що не існує таких процесуальних помилок, які прокурор може усунути виключно в режимі повернення обвинувального акта, проте об'єктивно не може цього вчинити під

час судового провадження, тому функціональне призначення інституту повернення обвинувального акта прокурору втрачає свій сенс, адже прокурор має процесуальну та часову можливість усунути виявлені недоліки у підготовчому судовому засіданні [44, с. 98].

Неможливо не погодитись із висловленою думкою О. В. Глиняного. Дійсно, відповідно до ст. 314 КПК України обвинувальний акт може бути повернуто прокурору, якщо він не відповідають вимогам КПК [118].

Проаналізувавши зазначені положення та практику повернення обвинувального акту на підставі п. 3 ч. 3 ст. 314 КПК України, постає питання, чи підпадає під зазначений пункт КПК України, як підстава для повернення обвинувального акту – можлива, на думку суду, невідповідність кваліфікації діяння обвинуваченого, оскільки на стадії підготовчого судового засідання справа по суті не розглядалась, а тому висновки суду можуть бути передчасні та безпідставні.

Вказане питання щодо правильності кваліфікації дій обвинуваченого суд повинен вирішувати в нарадчій кімнаті при ухваленні вироку, а з цього випливає, що суд повертаючи обвинувальний акт прокурору з підстав, як на його думку, невірної кваліфікації кримінального правопорушення виходить за межі своїх повноважень на стадії підготовчого провадження.

Забезпечення права на захист підозрюваного, обвинуваченого, засудженого і виправданого у кримінальному провадженні - одна з найважливіших державних гарантій захисту прав і свобод людини та громадянина, закріплених ст. 59, ч. 2 ст. 63, п. 5 ч. 3 ст. 129 Конституцією України та міжнародними актами, які становлять національне законодавство щодо прав людини і основоположних свобод (ст. 11 Загальної декларації прав людини; ч. 3 ст. 14 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права; ч. 3 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод).

А ЄСПЛ, зокрема, у своїх рішеннях «Камасинський проти Австрії» від 23 листопада 1989 року та «Артіко проти Італії» від 13 травня 1980 року зробив висновок про те, що «Конвенція призначена гарантувати не ті права, що є теоретичними та ілюзорними, а ті, що є практичними і реальними» [9; 1].

Для прикладу, ухвалою районного суду повернуто прокурору обвинувальний акт у кримінальному провадженні за обвинуваченням особи у вчиненні злочину, передбаченого п.13 ч.2 ст.115 КК України, як такий, що не відповідає вимогам КПК України [251].

Мотивуючи своє рішення про повернення обвинувального акту прокурору суд вказав, що в обвинувальному акті вказана неналежна кваліфікація діяння вчиненого особою, а саме наголошено на відсутності правових підстав для кваліфікації п. 13 ч. 2 ст. 115 КК України через відсутність вироку у іншому кримінальному провадженні відносно особи, у відношенні якої на розгляді в суді уже перебував обвинувальний акт за обвинуваченням останньої у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 115 КК України.

Виходячи з того, що за вчинення кримінального правопорушення передбаченого п. 13 ч. 2 ст. 115 КК України, а саме умисного вбивства вчиненого особою, яка раніше вчинила умисне вбивство, за винятком вбивства, передбаченого ст.ст. 116-118 цього Кодексу, яке є кваліфікованим складом відносно умисного вбивства передбаченого ч. 1 ст. 115 КК України за який чоловік був обґрунтовано обвинувачений раніше, передбачено покарання у вигляді довічного позбавлення волі, то відповідно до ст. 384 КПК України – прокурор, суд зобов'язані роз'яснити обвинуваченому у вчиненні злочину, за який передбачене покарання у виді довічного позбавлення волі, можливість та особливості розгляду кримінального провадження стосовно нього судом присяжних.

ВС у постанові від 15.01.2020 у справі № 182/166/15-к зазначив, що оскільки право на розгляд кримінального провадження судом присяжних є

невід'ємною складовою права обвинуваченого на захист, невиконання судом під час підготовчого судового засідання вимог ст. 384 КПК є безумовною підставою для скасування судових рішень судом вищої інстанції. Суд під час підготовчого судового засідання повинен роз'яснити обвинуваченому у вчиненні злочину, за який передбачено покарання у виді довічного позбавлення волі, можливість та особливості розгляду кримінального провадження стосовно нього судом присяжних.

Отже, у даному випадку презумпцію невинуватості необхідно розглядати в загальноправовому і процесуальному значеннях. Як загально правова вимога вона визначає положення особи в суспільстві. Хоча цей принцип сформульований як кримінальний процесуальний, однак його дія виходить за рамки лише кримінального процесу. Презумпція невинуватості – об'єктивне право положення. Це вимога закону, звернена до всіх громадян, посадових осіб, державних і громадських організацій, до суспільної думки в цілому. Такої позиції дотримується і ЄСПЛ, що у своєму рішенні від 10 лютого 1995 року у справі «Аллєне де Рібермон проти Франції» підкреслив, що сфера застосування принципу презумпції невинуватості є значно першою: він обов'язковий не лише для кримінального суду, який вирішує питання про обґрунтованість обвинувачення, а й для всіх інших органів держави [100, с. 153].

У найзагальнішому вигляді правило презумпції невинуватості означає, що особа може бути визнана винуватою у вчиненні злочину і покарана лише за умови, що її вина буде доведена в передбаченому законом порядку і встановлена обвинувальним вироком суду. Повідомлення особі про підозру, складання слідчим та затвердження прокурором обвинувального акта на стадії досудового розслідування, розгляд справи у підготовчому провадженні не вирішують наперед визнання його винуватим у вчиненні злочину.

Лише один орган у державі наділений таким правом – це суд, який є відповідно до Конституції України (ст. 124) носієм судової влади, що здійснює правосуддя в умовах законності, незалежності, гласності та змагальності [107].

Вирок суду є єдиним процесуальним документом, що встановлює винуватість.

Крім того, відповідно до ч. 3 ст. 337 КПК України з метою ухвалення справедливого судового рішення та захисту прав людини і її основоположних свобод суд має право вийти за межі висунутого обвинувачення, зазначеного в обвинувальному акті, лише в частині зміни правової кваліфікації кримінального правопорушення, якщо це покращує становище особи, стосовно якої здійснюється кримінальне провадження.

Відповідно до ч. 2 ст. 337 КПК України під час судового розгляду прокурор може змінити обвинувачення, висунути додаткове обвинувачення, відмовитися від підтримання державного обвинувачення, розпочати провадження щодо юридичної особи.

У змісті ч. 1 ст. 338 КПК України передбачено право прокурора змінити обвинувачення з метою зміни правової кваліфікації та/або обсягу обвинувачення, якщо під час судового розгляду встановлені нові фактичні обставини кримінального правопорушення, у вчиненні якого обвинувачується особа. З вказаними доводами повністю погодився Апеляційний суд та скасував ухвалу районного суду, як незаконну та необґрунтовану. Тому правильність кваліфікації дій обвинуваченого суд повинен вирішувати в нарадчій кімнаті при ухваленні вироку, а повернення обвинувального акту прокурору з вказаних підстав є недопустимим та сприяє порушенню розумності строків кримінального провадження.

В цілому, на наш погляд, у змісті п. 3 ч. 3 ст. 314 КПК України йде мова про невідповідність формальним вимогам самого документу – обвинувального акта. Отже, його повернення може бути пов'язане лише з виправленням

технічних формальних помилок самого документу, але не з метою виправлення недоліків досудового розслідування, доопрацювання доказової бази стороною обвинувачення. Повернення обвинувального акта є процедурою схожою із поверненням апеляційної або касаційної скарги на доопрацювання, проте це не означає, що судовий розгляд, у тому числі апеляційний розгляд можуть поновлюватися щодо провадження окремих процесуальних дій та рішень.

Тому, слід зазначити, що підставами до повернення обвинувального акта прокурору може бути лише виправлення технічних формальних помилок, які стосуються складання самого документу. При цьому повернення обвинувального акта не означає повернення до досудового розслідування, та виправлення обвинувального акта має здійснюватися прокурором у межах підготовчого провадження. Зазначена думка знаходить своє вираження і в межах судової практики. Зокрема, у Постанові ВС від 25 січня 2024 року (справа № 450/3797/21) зазначено, що прокурор подав обвинувальний акт до суду в межах строку досудового розслідування, однак суд повернув його для усунення недоліків. При цьому суд констатував, що період між поверненням обвинувального акта прокурору та повторним направленням його до суду не входить до строку досудового розслідування, оскільки цей строк вважається закінченим з моменту звернення до суду з обвинувальним актом вперше. Заразом відмічено, що за нормами чинного кримінального процесуального закону, інститут додаткового розслідування, який мав місце у КПК 1960 року, більше не передбачено. Тому після повернення судом обвинувального акта, який не відповідає вимогам КПК України, прокурор має право лише на усунення відповідних недоліків. Цей процес не входить до загального строку досудового розслідування в розумінні положень, передбачених ст. 219 КПК України. Внаслідок цього у разі розгляду питання щодо закриття кримінального провадження на підставі п. 10 ч. 1 ст. 284 КПК України суд повинен перевірити дотримання стороною обвинувачення строків досудового розслідування під час первинного звернення до суду з

обвинувальним актом. Якщо такі строки було дотримано, повернення обвинувального акта для усунення недоліків не може вплинути на оцінку дотримання строків досудового розслідування, тим паче призвести до його закриття. Тому при вирішенні питання про застосування положень п. 10 ч. 1 ст. 284 КПК суд зобов'язаний перевірки дотримання стороною обвинувачення строків досудового розслідування під час першого звернення прокурора до суду з обвинувальним актом. Відповідно, підстави для закриття кримінального провадження через вплив процесуальних строків після повернення обвинувального акта прокурору для виправлення помилок є необґрунтованими. Вони не відповідають вимогам кримінального процесуального закону, оскільки не враховують специфіки правового регулювання дій прокурора після повернення обвинувального акта [196].

Подібні висновки містяться й у інших судових рішеннях ВС. Наприклад, у Постанові від 18.10.2022 року за справою № 753/6486/21 та Постанові від 08.11.2022 року за справою № 636/336/21 колегії суддів наголошували, що у разі повернення обвинувального акта прокурору наданий проміжок часу для виправлення недоліків не може використовуватися для проведення будь-яких процесуальних дій, окрім приведення змісту обвинувального акта у відповідність до нормативних вимог та виявлених помилок [194; 191]. Також у Постанові від 26.10.2022 року за справою № 686/10785/16-к та від 07.12.2022 року за справою № 681/1033/20 ВС дійшов висновку, що випадки повернення обвинувального акта через його невідповідність вимогам КПК України обмежують повноваження прокурора виключно усуненням цих недоліків. Суд підкреслив, що будь-які інші процесуальні дії в цей період є недопустимими [197; 190]. У постанові від 15.04.2024 року за справою № 753/25892/21 також наголошено, що прокурор при поверненні обвинувального акта і до моменту повторного звернення до суду повинен виконувати необхідні процесуальні рішення, що спрямовані лише на приведення цього акта у відповідність до вимог кримінального процесуального

закону [193]. Тобто в жодному разі не передбачено закриття кримінального провадження через вплив процесуальних строків у випадку повернення обвинувального акта прокурору. Ця ситуація не може бути підставою для застосування положень п. 10 ч. 1 ст. 284 КПК України, оскільки строки досудового розслідування завершуються на момент первинного звернення до суду з обвинувальним актом.

Водночас, доцільно погодитись із думкою О.М. Дроздова, Н.В. Глинської та І.В. Басистої про те, що коли при поверненні обвинувального акта має місце бездіяльність сторони обвинувачення, що має прояв, наприклад, у відсутності вжитих заходів, спрямованих на виправлення вказаних судом недоліків, або направлення акта після спливу строків досудового розслідування, суд повинен керуватися положеннями п. 10 ч. 1 ст. 284 КПК України та закрити кримінальне провадження з підстав спливу строків досудового розслідування [19, с. 62].

Таким чином, в кримінальному процесуальному законодавстві має бути виписано процедуру повернення обвинувального акта на кшталт повернення апеляційної скарги із визначенням строків для виправлення. Але невиправлення обвинувального акта в строк має бути визнано підставою до закриття кримінального провадження прокурором.

2) Зупинимось на розгляді можливості проведення слідчих (розшукових) дій та прийняття процесуальних рішень після повернення обвинувального акта прокурору.

Не можна не погодитись із твердженням В.В. Михайленко, що природа діяльності прокурора після повернення обвинувального акта (здійснення процесуальних дій, спрямованих на усунення його недоліків) не співвідноситься зі змістом досудового розслідування як стадії кримінального провадження [159].

Дійсно, виявляється так, що після повернення обвинувального акта сторона обвинувачення набуває можливостей знову проводити слідчі (розшукові) дії, приймати процесуальні рішення, але вже без обчислення строків?

По-перше, слід зазначити, що відповідно до ст. 290 КПК України, визнавши зібрані під час досудового розслідування докази достатніми для складання обвинувального акта, прокурор або слідчий за його дорученням зобов'язаний повідомити визначених законом учасників про завершення досудового розслідування [118]. Отже, досудове розслідування є завершеним з моменту відкриття матеріалів іншій стороні. То ж, якщо прокурором, слідчим або дізнавачем після повернення обвинувального акта судом вчиняються будь-які процесуальні дії чи рішення, то як мінімум має бути відновлене досудове розслідування. Кримінальне процесуальне законодавство такої можливості не передбачає. Тому з моменту складання обвинувального акта та направлення його до суду, а точніше навіть з моменту оголошення про завершення досудового розслідування та відкриття матеріалів стороні захисту, сторона обвинувачення у особі прокурора, слідчого, дізнавача втрачають можливість здійснення будь-яких повноважень, визначених даним суб'єктам на стадії досудового розслідування. Слідчий та дізнавач взагалі втрачають будь-яку легітимність з цього моменту і не можуть виступати як суб'єкти, що ведуть кримінальний процес. Прокурор вступає у свої повноваження державного обвинувача та має виконати усі дії з підготовки обвинувального акта, у якому сформульовано обвинувачення, яке він буде підтримувати в суді.

Об'єднана палата Кримінального касаційного суду ВС формулювала висновки, що повернення обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру прокурору у зв'язку з тим, що вони не відповідають вимогам КПК України (п. 3 ч. 3 ст. 314 КПК України), не відновлює досудове розслідування. Але зазначено, що сторона обвинувачення після постановлення судом ухвали про повернення прокурору обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру і до звернення до суду з обвинувальним актом чи клопотанням, які приведено у відповідність до вимог КПК України, має

право виконати лише ту сукупність процесуальних дій, які є необхідними для приведення цього акта чи клопотання у відповідність до вимог КПК України та забезпечення виконання ухвали суду [184].

Отже Об'єднана палата Кримінального касаційного суду ВС допускає провадження процесуальних дій, які є необхідними для приведення цього акта чи клопотання у відповідність до вимог КПК. На нашу думку, якщо для приведення обвинувального акта до встановлених законом вимог необхідно проводити певні процесуальні дії, то такі недоліки обвинувального акта виходять за рамки формальних технічних неточностей, а тому повернення обвинувального акта прокурору надає несправедливих переваг стороні обвинувачення перед стороною захисту та може суттєво вплинути на справедливість кримінального процесу в цілому.

Прокурор має бути особисто зацікавленим у забезпеченні реалізації законності під час складання обвинувального акта оскільки з моменту відкриття матеріалів стороні захисту він лишається єдиним «законним» представником сторони обвинувачення і усі недоліки розслідування лягають на нього, незважаючи на те, що допущені вони були слідчим та дізнавачем.

По-друге, припустимо, що, можливо, необхідно передбачити процедуру поновлення досудового розслідування після повернення обвинувального акта, надати можливість прокурору продовжити строки досудового розслідування у разі, якщо до направлення обвинувального акта строки вже спливали. Проте слід зазначити, що у цьому випадку, на нашу думку, буде порушено засаду змагальності кримінального процесу, оскільки сторона обвинувачення набуває значних переваг у вигляді можливості виправляти недоліки розслідування та повертатися до підготовки обвинувачення до судового розгляду знову і знову. Слід відмітити, що суд же не повертає матеріали кримінального провадження з тих підстав, що сторона захисту погано підготувалась. У такому випадку

вбачається цілковите повернення до інституту додаткового розслідування, що суттєво підриває справедливість кримінального провадження у цілому.

Тому, у кримінальному процесуальному законодавстві необхідно внести зміни щодо: 1) виключити з переліку рішень у підготовчому судовому засіданні відповідно до ч. 3 ст. 314 КПК України можливість повернути обвинувальний акт, якщо він не відповідає вимогам; 2) необхідно визначити процедуру повернення обвинувального акта в межах підготовчого судового засідання на кшталт повернення апеляційної скарги на доопрацювання; 3) передбачити необхідність встановлення визначеного строку, який би надавався прокурору для виправлення формальних помилок; 4) визначити підставу у вигляді неподання виправленого обвинувального акта прокурором в строк після повернення його судом як підставу до закриття кримінального провадження прокурором.

Під час практичної діяльності зустрічаються випадки, коли про повернення обвинувального акта просить прокурор. Наприклад, в одній зі справ у ході підготовчого судового засідання прокурор звернулась до суду з клопотанням про повернення обвинувального акта для приведення його у відповідність до вимог кримінального процесуального закону, а саме вручення обвинуваченій копій обвинувального акта та реєстру матеріалів досудового розслідування [160]. У такому разі виникає логічне запитання яким чином прокурор реалізовував засаду законності під час направлення обвинувального акта до суду, оскільки відповідно до ч.1 ст. 293 КПК України одночасно з переданням обвинувального акта прокурор зобов'язаний під розписку надати їх копію та копію реєстру матеріалів досудового розслідування підозрюваному.

Про подібні порушення зазначається й стороною захисту, так в ухвалі Святошинського районного суду м. Києва по справі 1-кп/759/559/17 було зазначено наступне: «Захисник, яку підтримав обвинувачений, заявила клопотання про повернення обвинувального акта прокурору, оскільки останній не відповідає вимогам закону. Своє клопотання захист мотивувала тим, що їй не

були вручені під розписку у встановленому законом порядку копія обвинувального акта та додатків до нього, досудове розслідування є неповним, порушено права на захист обвинуваченого» [259].

Отже, затверджуючи обвинувальний акт, складений слідчим, дізнавачем прокурор має ретельно перевіряти як достатність зібраних доказів на досудовому розслідуванні для подальшого підтримання державного обвинувачення в суді, так і його відповідність формальним вимогам, визначеним в КПК. Дана перевірка обвинувального акта прокурором становить його перевірку за змістом та за формою. Задля забезпечення засади законності на етапі складання обвинувального акта обидва аспекти: формальний та змістовний, є рівнозначно важливими. Проте слід зважати на те, що змістовні недоліки у вигляді недостатньої сукупності доказів для підтримання державного обвинувачення в суді обернуться незворотними процесуальними наслідками. Формальні недоліки обвинувального акта прокурор ще буде мати можливість виправити на підготовчому провадженні.

Можна зробити висновок, що забезпечення засади законності прокурором під час складання обвинувального акта має формальний та змістовний аспект. Зважаючи, що зміст кримінального провадження становить реалізація прав учасників кримінального провадження, то вказані аспекти забезпечення законності прокурором можна також назвати процесуальним та правовим аспектом. Вичерпавши можливості до обмеження прав учасників з метою зібрання доказів під час досудового розслідування, прокурор вже не може повернутися на підготовчому провадженні до виправлення помилок сторони обвинувачення у цій частині, а отже має виважено приймати рішення із сумлінністю та ретельністю на етапі складання обвинувального акта. Процесуальний аспект забезпечення законності під час складання обвинувального акта становить собою дотримання процедурних формальних вимог, які не становлять суттєвого порушення кримінального процесуального

законодавства, а тому можуть бути виправлені під час та у межах підготовчого провадження.

3) Розглянемо питання обчислення строків кримінального провадження у разі повернення обвинувального акта прокурору.

Відповідно до принципу розумності строків, закріпленого ч. 5 ст. 28 КПК України – кожен має право, щоб обвинувачення щодо нього в найкоротший строк або стало предметом судового розгляду, або щоб відповідне кримінальне провадження щодо нього було закрите.

У рішенні ЄСПЛ від 26.06.2008, ухваленому у справі «Вашенко проти України», зазначено: «Обвинувачення для цілей п. 1 ст. 6 Конвенції може бути визначене як офіційне доведення до відома особи компетентними органом твердження про вчинення цією особою правопорушення, яке нормою загального характеру визнається осудним і за яке встановлюється відповідальність карного та попереджувального характеру» [17].

У рішенні від 25.07.2000 року, ухваленому у справі «Маттоція проти Італії», детальніше прописано: «Обвинувачений у скоєнні злочину має бути негайно і детально поінформований про причину обвинувачення, тобто про ті факти матеріальної дійсності, які нібито мати місце і є підставою для висунення обвинувачення; а також про характер обвинувачення, тобто юридичну кваліфікацію згаданих фактів [12].

Крім того, відповідно до ч.2 ст.28 КПК України проведення судового провадження у розумні строки забезпечує – суд.

Відповідно до ч. 5 ст. 28 КПК України кожен має право, щоб обвинувачення щодо нього в найкоротший строк або стало предметом судового розгляду, або щоб відповідне кримінальне провадження щодо нього було закрите.

Відповідно до вимог ч. 1 ст. 21 КПК України кожному гарантується право на справедливий розгляд та вирішення справи в розумні строки незалежним і неупередженим судом, створеним на підставі закону.

За влучним висловом В. Михайленко, після повернення обвинувального акта кримінальне провадження ніби «зависає» між стадіями, настає «процесуальне міжсезоння». Не можна стверджувати, що в цьому випадку відбувається повернення на стадію досудового розслідування — КПК України просто не передбачає на такі випадки жодних положень. Авторка розмірковує, що якщо ж припустити, що кримінальне провадження регресує на стадію досудового розслідування, автоматично актуалізується проблема строків. КПК України не надає відповіді, чи продовжується їх перебіг, адже з направленням обвинувального акта до суду досудове розслідування закінчується як стадія процесу. Через широке тлумачення терміну «досудове розслідування» можна обґрунтувати продовження перебігу його строків після повернення обвинувального акта прокурору і враховувати період, протягом якого прокурор усуває його недоліки, в загальний строк досудового розслідування. Проте В.В. Михайленко задає риторичні питання, як бути, якщо обвинувальний акт був направлений до суду в межах строку, але в останні дні досудового розслідування, і для виконання вимог ухвали суду банально немає процесуального часу? Чи можливо і доцільно поширювати на такі ситуації дію положень про продовження строку досудового розслідування? І тут же авторка сама собі відповідає негативно [159].

В цілому підтримуючи позицію В.В. Михайленко, слід зазначити, що дійсно повернення обвинувального акта не є повернення до стадії досудового розслідування, у тому числі не є поверненням до відповідних правил обчислення строків. Отже, враховуючи вищевикладене можна зазначити, що виправлення недоліків обвинувального акта має відбуватися у розумний строк у межах підготовчого провадження.

Зустрічаються проблеми обчислення строків під час самого направлення обвинувального акта до суду. На практиці трапляються випадки такого направлення із порушеннями. Зокрема, рішенням кваліфікаційно-дисциплінарної

комісії прокурорів №67дп-24 від 29.05.2024 було притягнуто до дисциплінарної відповідальності прокурора за те, що останній неправильно вирахував строки досудового розслідування, та вже з порушеними строками направив обвинувальний акт до суду. Проте, прокурор стверджував, що склавши та затвердивши обвинувальний акт у цьому кримінальному провадженні 03 січня 2023 року, лише 11 січня 2023 року вручив стороні захисту, після чого, внісши відомості до ЄРДР, о 15 год 33 хв цього дня створив супровідний лист за № 09/2-38вих-23 про направлення обвинувального акта з додатками до Уманського міськрайонного суду Черкаської області для розгляду по суті та передав спеціалісту відділу Особа 6 для реєстрації і направлення до суду. Вказаний документ Особа 6 зареєстровано того ж дня 11 січня 2023 року о 16 год 05 хв та реєстром передано на відправку спеціалісту відділу документального забезпечення Особа 7. Як вбачається з ухвали суду від 13 вересня 2023 року, згідно із штампом на конверті фактичне направлення обвинувального акта засобами спецв'язку на адресу Уманського міськрайонного суду Черкаської області відбулось лише 16 січня 2023 року, тобто через 5 днів після реєстрації супровідного листа про направлення обвинувального акта до суду та на 12-й день після закінчення строку досудового розслідування. Тобто прокурором неправильно трактовано вимоги статті 116 КПК України, зокрема, у частині визначення «особи, уповноваженої приймати документи», оскільки прокурор помилково не врахував, що у цьому випадку зазначеною особою є працівник канцелярії суду, а не прокуратури [202].

Про таку ж саму помилку прокурора йдеться у Постанові ВС України № 635/7519/20 від 16 січня 2023 року. У зазначеному рішенні вказано про те, що суд апеляційної інстанції обґрунтовано вказав у своїй ухвалі від 19 травня 2022 року, з чим погоджується і колегія суддів ВС, що доводи прокурора про передачу обвинувального акта в межах строку досудового розслідування посадовій особі канцелярії Харківської обласної прокуратури, яка уповноважена на прийняття та

відправлення його поштовим зв'язком до Харківського районного суду Харківської області, є неналежними, оскільки у розумінні положень ст. 116 КПК України посадовою особою, яка уповноважена приймати документ чи скаргу, є особа того органу, до якого подається відповідний документ чи скарга [198]. Проаналізувавши зазначенні рішення варто удосконалити кримінальне процесуальне законодавство в частині конкретизації особи, яка буде відповідати за вчасність передачі обвинувального акта з прокуратури до суду.

Таким чином, повернення обвинувального акта може бути пов'язане лише з виправленням технічних формальних помилок самого документу, але не з метою виправлення недоліків досудового розслідування, доопрацювання доказової бази стороною обвинувачення. Повернення обвинувального акта є процедурою спорідненою за своєю суттю із поверненням апеляційної або касаційної скарги на доопрацювання.

Водночас повернення обвинувального акта не означає повернення до досудового розслідування, виправлення обвинувального акта має здійснюватися прокурором у межах підготовчого провадження. У кримінальному процесуальному законодавстві має бути виписано процедуру повернення обвинувального акта на кшталт повернення апеляційної скарги із визначенням строків для виправлення. Невиправлення обвинувального акта в строк має бути визнано підставою до закриття кримінального провадження прокурором.

З моменту оголошення про завершення досудового розслідування та відкриття матеріалів стороні захисту, сторона обвинувачення у особі прокурора, слідчого, дізнавача втрачають можливість здійснення будь-яких повноважень, визначених даним суб'єктам на стадії досудового розслідування. Слідчий та дізнавач взагалі втрачають будь-яку легітимність з цього моменту і не можуть виступати як суб'єкти, що ведуть кримінальний процес. Прокурор набуває повноважень державного обвинувача та має виконати усі дії з підготовки

обвинувального акта, у якому сформульовано обвинувачення, яке він буде підтримувати в суді.

У разі проведення будь-яких процесуальних дій стороною обвинувачення після повернення обвинувального акта прокурору, сторона обвинувачення набуває значних переваг у вигляді можливості виправляти свої недоліки та повертатися до підготовки обвинувачення до судового розгляду знову і знову. Слід відмітити, що у законодавстві не передбачено можливість повернення матеріалів кримінального провадження з тих підстав, що сторона захисту погано підготувалась. У такому випадку вбачається цілковите повернення до інституту додаткового розслідування, що суттєво підриває справедливість кримінального провадження у цілому.

Тому до кримінального процесуального законодавства слід внести зміни, а саме: 1) виключити з переліку рішень у підготовчому судовому засіданні відповідно до ч. 3 ст. 314 КПК України можливість повернути обвинувальний акт, якщо він не відповідає вимогам; 2) чітко визначити процедуру повернення обвинувального акта в межах підготовчого судового засідання на кшталт повернення апеляційної скарги для усунення недоліків; 3) передбачити необхідність встановлення визначеного строку, який надавався б прокурору для виправлення формальних помилок; 4) закріпити як підставу до закриття кримінального провадження неподання виправленого обвинувального акта прокурором у строк після повернення його судом.

Перевірка обвинувального акта прокурором становить його перевірку за змістом і формою. Задля забезпечення засади законності на етапі складання обвинувального акта обидва аспекти – формальний та змістовний – рівнозначно важливі. Змістовні недоліки у вигляді недостатньої сукупності доказів для підтримання державного обвинувачення в суді обернуться незворотними процесуальними наслідками. Формальні недоліки обвинувального акта прокурор ще буде мати можливість виправити на підготовчому провадженні, але це має відбуватися у розумний строк у межах підготовчого провадження.

Висновки до розділу 3

1. Забезпечення прокурором реалізації засади законності під час зупинення досудового розслідування має відбуватися: 1) у частині недопущення безпідставного зупинення з метою переривання обчислення строків досудового розслідування; 2) щодо недопущення проведення процесуальних дій й застосування заходів забезпечення, спрямованих на викриття особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, під час зупинення досудового розслідування.

2. Забезпечення прокурором законності підстав зупинення досудового розслідування пов'язане із дотриманням засади розумності строків у кримінальному процесі. Змога переривати обчислення строку досудового розслідування може призводити до певних зловживань у практичній діяльності у частині безпідставного «продовження» строку досудового розслідування.

Крім того, безпідставне, а отже, «незаконне» зупинення досудового розслідування здатне призвести до порушення права на справедливий судовий розгляд у частині порушення права на розумний строк провадження, а також до втрати ефективності кримінального провадження.

3. Забезпечення прокурором такої законної умови зупинення досудового розслідування, як проведення усіх слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій, проведення яких необхідне й можливе, а також усіх дій для здійснення розшуку підозрюваного, пов'язане із дотриманням заборони проведення слідчих (розшукових) дій після прийняття рішення про зупинення досудового розслідування.

4. Проведення процесуальних дій і застосування заходів забезпечення слідчим, дізнавачем під час зупинення досудового розслідування суперечать реалізації засади законності, свідчать про безпідставність зупинення досудового розслідування, оскільки існує можливість подальшого провадження слідчим,

дізнавачем, та немає підстав до переривання обчислення строків, чим порушується право на захист підозрюваного.

5. За деякими аспектами складання клопотання прокурором про звільнення від кримінальної відповідальності є аналогією укладення угоди про визнання винуватості. У разі звільнення особи від кримінальної відповідальності згодом у суді не виноситься обвинувальний вирок щодо особи, але ухвала суду про звільнення все одно констатує винуватість. Лише прокурор має скласти відповідне клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності, оскільки, по-перше, лише він як головний суб'єкт обвинувачення у кримінальному процесі може «укладати» такий аналог угоди з підозрюваним, а по-друге, лише прокурор у змозі визначати подальшу долю обвинувачення.

6. Прокурор як гарант реалізації засади законності має забезпечити не лише формальне застосування норми законодавства, зокрема, щодо ознайомлення особи з її правами стосовно звільнення від кримінальної відповідальності, а й особисто забезпечити застосування законодавства «крізь форму», по суті, у вигляді належного роз'яснення прав особи із тим, щоб переконатися, що особа усвідомлює усі наслідки такого рішення, у тому числі нереабілітуючий характер такого рішення.

7. Необхідного нормативно закріпити саме обов'язок прокурора щодо роз'яснення прав підозрюваного під час прийняття рішення про звернення до суду з клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності. Саме прокурор має не тільки роз'яснити права підозрюваного й наслідки прийнятого рішення про звільнення від кримінальної відповідальності, а й переконатися в тому, що підозрюваний розуміє й усвідомлює усі роз'яснення, особливо нереабілітуючий характер прийнятого рішення. Цим самим прокурор виконає свою роль головного гаранта забезпечення законності під час здійснення прокурорського нагляду на досудовому розслідуванні.

8. Доцільно запровадити прокурорський нагляд за законністю закриття кримінального провадження слідчим, дізнавачем у виді попереднього прокурорського нагляду. У кримінальному процесуальному законодавстві слід передбачити механізм направлення копії постанови слідчого, дізнавача щодо закриття кримінального провадження не після прийняття відповідного рішення, а на етапі складання проєкту відповідної постанови. Завдяки цьому можна буде змістити акцент прокурорського нагляду з наступного на попередній, чим зосередити перевірку на стадії прийняття рішення представниками сторони обвинувачення, а не постфактум.

9. Необхідно законодавчо врегулювати обов'язок прокурора за 5 днів до закінчення строку перевірки законності постанови слідчого (дізнавача) про закриття кримінального провадження, тобто наданих йому 20 днів, доповідати керівнику прокуратури про стан і результати розгляду такої постанови. Таким чином, у керівника прокуратури буде 5 днів для встановлення об'єктивності й законності прийнятого рішення.

Встановлення обов'язку процесуального керівника звітувати перед керівником прокуратури про результати вивчення обґрунтованості й законності постанови слідчого, дізнавача про закриття кримінального провадження сприятиме організованості проведення як попереднього, так і наступного прокурорського нагляду, підвищенню рівня ефективності процесуального керівництва й нагляду за законністю.

10. Забезпечення засади законності прокурором під час складання обвинувального акта має формальний і змістовний аспекти. Зважаючи на те, що зміст кримінального провадження становить реалізація прав учасників кримінального провадження, то вказані аспекти забезпечення законності прокурором можна також назвати процесуальним і правовим аспектами. Вичерпавши можливості обмеження прав учасників із метою зібрання доказів під час досудового розслідування, прокурор вже не може повернутися на

підготовчому провадженні до виправлення помилок сторони обвинувачення у цій частині, а отже, має із сумлінністю та ретельністю приймати виважені рішення на етапі складання обвинувального акта. Процесуальний аспект забезпечення законності під час складання обвинувального акта становить собою дотримання процедурних формальних вимог, які не становлять суттєвого порушення кримінального процесуального законодавства, а тому можуть бути виправлені під час і у межах підготовчого провадження.

Повернення обвинувального акта може бути пов'язане лише з виправленням технічних формальних помилок самого документа, але не з метою виправлення недоліків досудового розслідування, доопрацювання доказової бази стороною обвинувачення. Повернення обвинувального акта – це процедура, споріднена за своєю суттю із поверненням апеляційної або касаційної скарги на доопрацювання.

11. Повернення обвинувального акта прокурору не означає повернення до досудового розслідування. Виправлення обвинувального акта має здійснюватися прокурором у межах підготовчого провадження. У кримінальному процесуальному законодавстві варто виписати процедуру повернення обвинувального акта на кшталт повернення апеляційної скарги із визначенням строків для виправлення. Невиправлення обвинувального акта у строк має бути визнано підставою до закриття кримінального провадження прокурором.

12. У разі проведення будь-яких процесуальних дій стороною обвинувачення після повернення обвинувального акта прокурору, сторона обвинувачення набувають значних переваг у вигляді можливості виправляти свої недоліки і повертатися до підготовки обвинувачення до судового розгляду знову і знову. Слід відмітити, що у законодавстві не передбачено можливості повернення матеріалів кримінального провадження з тих підстав, що сторона захисту погано підготувалася. У цьому вбачається цілковите повернення до інституту додаткового розслідування, що суттєво підриває справедливість кримінального провадження у цілому.

13. До кримінального процесуального законодавства слід внести зміни, а саме: 1) виключити з переліку рішень у підготовчому судовому засіданні відповідно до ч. 3 ст. 314 КПК України можливість повернути обвинувальний акт, якщо він не відповідає вимогам. Таке повернення не може бути кінцевим рішенням на даній стадії кримінального процесу; 2) необхідно визначити процедуру повернення обвинувального акта в межах підготовчого судового засідання на кшталт повернення апеляційної скарги для усунення недоліків; 3) передбачити необхідність встановлення строку, який надавався б прокурору для виправлення формальних помилок; 4) визнати підставою для закриття кримінального провадження неподання виправленого обвинувального акта прокурором у встановлений строк після повернення його судом необхідно.

14. Перевірка обвинувального акта прокурором становить його перевірку за змістом і формою. Задля забезпечення засади законності на етапі складання обвинувального акта обидва аспекти – формальний та змістовний – однаково важливі. Змістовні недоліки у вигляді недостатньої сукупності доказів для підтримання державного обвинувачення в суді обернуться незворотними процесуальними наслідками. Формальні недоліки обвинувального акта прокурор ще буде мати можливість виправити на підготовчому провадженні.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне узагальнення й вирішення наукового завдання, яке полягає в отриманні нових наукових результатів щодо загальної характеристики засади законності у кримінальному процесі, її реалізації прокурором під час проведення окремих процесуальних дій і прийняття рішень, зупинення й закінчення досудового розслідування. За результатами дослідження отримано такі висновки.

1. На підставі аналізу теоретичних поглядів вчених встановлено, що доктринальні позиції стосовно визначення засади законності у кримінальному провадженні зводяться до її розуміння як: 1) обов'язку уповноважених суб'єктів, які ведуть кримінальний процес, дотримуватися законодавства під час кримінальної процесуальної діяльності; 2) обов'язку всіх учасників кримінального провадження дотримуватися законодавства під час кримінальної процесуальної діяльності; 3) належного режиму або механізму регулювання суспільних чи процесуальних відносин; 4) елементу засади верховенства права.

2. Механізм реалізації засади законності включає такі елементи, як: 1) обов'язок дотримання законодавства; 2) система нормативно-правових актів, приписів яких необхідно дотримуватися; 3) встановлений порядок діяльності; 4) суб'єкти, під час діяльності яких забезпечується засада законності; 5) система юридичних гарантій такого дотримання законності.

3. Законність є однією із фундаментальних засад кримінального провадження, що забезпечує справедливість, правомірність та відповідність всіх дій і рішень закону. У контексті кримінального процесу до структури поняття «засада законності» включаються такі елементи: діяльність згідно кримінального процесуального законодавства; захист прав і свобод усіх учасників кримінального провадження; недопустимість свавілля суб'єктів, наділених владними повноваженнями у кримінальному провадженні; забезпечення системи

контролю за дотриманням законодавства; обов'язковість та обґрунтованість рішень суб'єктів, уповноважених державою вести кримінальний процес.

4. Співвідношення засад верховенства права й законності у кримінальному провадженні полягає в тому, що дотримання засади законності є одним із компонентів реалізації засади верховенства права. Крім того, реалізація першої – не єдина умова дотримання засади верховенства права у кримінальному провадженні, але вона визнається відправним пунктом, з якого починається оцінка дотримання засади верховенства права.

Під час безпосереднього правозастосування уповноваженими суб'єктами, які ведуть кримінальний процес, перевагу має реалізація засади законності. Довільне тлумачення засади верховенства права уповноваженими державою суб'єктами і відступ від законодавчих норм може призвести до правової невизначеності, непередбачуваності і свавілля державних органів. Питання невідповідності норм законодавства забезпеченню прав людини має вирішуватись в окремих випадках істотного порушення визначеним компетентним органом.

5. Реалізація засади законності прокурором заснована на: 1) неухильному дотриманні прокурором законодавства (відповідно до обсягу та ієрархії, визначеної КПК України); 2) забезпеченні прокурором дотримання відповідного законодавства органами досудового розслідування; 3) виконанні прокурором та органами досудового розслідування визначеної законом кримінальної процесуальної компетенції: функції, повноважень, предмета відання; 4) дотриманні прокурором та органами досудового розслідування належної об'єктивності, неупередженості, незалежності у правозастосовній діяльності; 5) застосуванні загальних засад кримінального провадження прокурором, органами досудового розслідування у разі неврегулювання чи неоднозначного регулювання кримінальних процесуальних відносин.

6. З огляду на спеціально-дозвільний тип правового регулювання застосування примусових заходів має бути чітко передбачене кримінальним процесуальним законом. Якщо норма закону не регулює примусовий захід, спосіб його застосування, то така діяльність прокурора та інших суб'єктів, які ведуть кримінальний процес, неприйнятна. Застосування заходів забезпечення або інших заходів примусу до учасників кримінального провадження можливе лише за правилом «Ніякого примусу без закону», що має відповідати вимозі правової визначеності.

7. Реалізація прокурором кримінальної процесуальної засади законності у вузькому розумінні являє собою неухильне дотримання прокурором вимог чинного законодавства, а також забезпечення ним дотримання таких вимог органами досудового розслідування. У широкому розумінні забезпечення реалізації прокурором засади законності полягає у: 1) неухильному дотриманні законодавства прокурором й органами досудового розслідування; 2) об'єктивності (складанні об'єктивних, обґрунтованих та вмотивованих рішень), 3) незалежності; 4) неупередженості (відсутність дискримінації учасників у правозастосовній діяльності прокурора та органів досудового розслідування). Під час реалізації прокурором засади законності кожен із вказаних елементів, у свою чергу, є частиною реалізації засади верховенства права.

8. Прокурор має забезпечити, щоб дії сторони обвинувачення були найбільш сприятливі для реалізації прав і свобод людини. У випадку прогалин і колізій законодавства права людини реалізуються відповідно до загальних засад кримінального судочинства й відповідно до концепції найбільш сприятливого для особи тлумачення закону.

9. Для удосконалення забезпечення прокурором законності доцільно запровадити обов'язкову участь прокурора у слідчих (розшукових) діях, здійснення яких пов'язано з суттєвим обмеженням прав і свобод людини у досудовому розслідуванні щодо тяжких й особливо тяжких злочинів.

Задля забезпечення прокурором реалізації засади законності щодо слідчих (розшукових) дій, у яких прокурор безпосередньо не бере участі, доцільно запровадити попередній і подальший прокурорський нагляд, що полягатиме у погоджені (затверджені) прокурором процесуальних документів дізнавача, слідчого щодо проведення слідчих (розшукових) дій. Такий нагляд з боку прокурора має здійснюватися перед початком або після завершення слідчої (розшукової) дії шляхом безпосереднього «паперового» погодження процесуальних документів (постанов, протоколів), або «цифрового» погодження через електронну базу ЄРДР чи інформаційно-телекомунікаційну систему досудового розслідування «іКейс».

10. Кримінальне переслідування до прийняття рішення про повідомлення особі про підозру є прямим порушенням реалізації засади законності, оскільки: 1) особа не набула кримінального процесуального статусу учасника, яким вона фактично є на момент провадження не за формою, а по суті, за кримінальним процесуальним законом; 2) особа, яка не набула законного статусу учасника кримінального провадження, не може реалізувати своїх «законних» прав, зокрема, основоположного права на захист; 3) із набуттям відповідних підстав до повідомлення особі про підозру кримінальний процес має відповідати іншому встановленому законом порядку, що проявляється у чіткому окресленні правового становища сторони захисту у кримінальному провадженні, відліку встановлених процесуальних строків тощо.

11. Нагляд за додержанням законів під час повідомлення про підозру прокурор, який є процесуальним керівником у конкретному кримінальному провадженні, може здійснювати у формі: 1) попереднього прокурорського контролю шляхом погодження повідомлення про підозру, 2) ревізії попередніх процесуальних рішень слідчого, дізнавача, перевіряючи при цьому обґрунтованість повідомлення про підозру; 3) особистого прийняття законних рішень на досудовому розслідуванні, зокрема, у формі повідомлення про підозру

особисто прокурором.

12. Додатковим аргументом на користь регламентації процесуального строку підготовки до захисту після повідомлення про підозру не менше ніж 14 днів до складання обвинувального акта (або прийняття іншого рішення щодо завершення досудового розслідування) є проведення аналогії зі встановленим законодавцем строком підготовки до захисту після висунення додаткового обвинувачення в суді відповідно до ст. 339 КПК України.

13. Приймаючи рішення про складання клопотання про застосування запобіжного заходу або рішення про погодження такого клопотання слідчого (дознавача), прокурор у межах перевірки наявності «обґрунтованості підозри» має оцінити законність доказів, на яких базується підозра. У випадку встановлення «незаконного» доказу прокурором повинен надати оцінку усій сукупності доказів через призму доктрини «плодів отруєного дерева» і правил «незалежного джерела», «неминучого виявлення» для формування висновку про законність/незаконність підозри в цілому. Якщо прокурор зробить висновок про незаконність підозри, то він не має права перед судом ініціювати питання про застосування запобіжного заходу шляхом складання чи погодження відповідного клопотання.

14. Забезпечення прокурором законності підстав зупинення досудового розслідування пов'язане із дотриманням засади розумності строків у кримінальному процесі. Змога переривати обчислення строку досудового розслідування може призводити до певних зловживань у практичній діяльності у частині безпідставного «продовження» строку досудового розслідування. Крім того, безпідставне, а отже, «незаконне» зупинення досудового розслідування здатне призвести до порушення права на справедливий судовий розгляд у частині порушення права на розумний строк провадження, а також до втрати ефективності кримінального провадження.

15. Забезпечення прокурором такої законної умови зупинення досудового розслідування, як проведення усіх слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій, проведення яких необхідне й можливе, а також усіх дій для здійснення розшуку підозрюваного, пов'язане із дотриманням заборони проведення слідчих (розшукових) дій після прийняття рішення про зупинення досудового розслідування.

Проведення процесуальних дій і застосування заходів забезпечення слідчим, дізнавачем під час зупинення досудового розслідування суперечать реалізації засади законності, свідчать про безпідставність зупинення досудового розслідування, оскільки існує можливість подальшого провадження слідчим, дізнавачем, та немає підстав до переривання обчислення строків, чим порушується право на захист підозрюваного.

16. За деякими аспектами складання клопотання прокурором про звільнення від кримінальної відповідальності є аналогією укладення угоди про визнання вини. У разі звільнення особи від кримінальної відповідальності згодом у суді не виноситься обвинувальний вирок щодо особи, але ухвала суду про звільнення все одно констатує винуватість. Лише прокурор має скласти відповідне клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності, оскільки лише він, по-перше, як головний суб'єкт обвинувачення у кримінальному процесі може «укладати» такий аналог угоди з підозрюваним, а по-друге, у змозі визначати подальшу долю обвинувачення.

17. Прокурор як гарант реалізації засади законності має забезпечити не лише формальне застосування норми законодавства, зокрема, щодо ознайомлення особи з її правами щодо звільнення від кримінальної відповідальності, а й особисто забезпечити застосування законодавства «крізь форму», по суті, у вигляді належного роз'яснення прав особи з тим, щоб переконатися, що особа усвідомлює усі наслідки такого рішення, у тому числі нереабілітуючий характер такого рішення.

Необхідного нормативно закріпити обов'язок прокурора щодо роз'яснення прав підозрюваного під час прийняття рішення про звернення до суду з клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності. Саме прокурор має не тільки роз'яснити права підозрюваного та наслідки щодо прийнятого рішення про звільнення від кримінальної відповідальності, але й переконатися у тому, що підозрюваний розуміє та усвідомлює усі роз'яснення, особливо nereабілітуючий характер прийнятого рішення. Цим самим прокурор виконає свою роль головного гаранта забезпечення законності під час здійснення прокурорського нагляду на досудовому розслідуванні.

18. Доцільно запровадити прокурорський нагляд за законністю закриття кримінального провадження слідчим, дізнавачем у виді попереднього прокурорського нагляду. У кримінальному процесуальному законодавстві необхідно передбачити механізм направлення копії постанови слідчого, дізнавача щодо закриття кримінального провадження не після прийняття відповідного рішення, а на етапі складання проекту відповідної постанови. У результаті чого можна буде змістити акцент прокурорського нагляду з наступного на попередній, чим зосередити перевірку на стадії прийняття рішення представниками сторони обвинувачення, а не постфактум.

19. Необхідно законодавчо врегулювати обов'язок прокурора за 5 днів до закінчення строку перевірки законності постанови слідчого (дізнавача) про закриття кримінального провадження, тобто наданих йому 20 днів, доповідати керівнику прокуратури про стан та результати розгляду такої постанови. Таким чином у керівника прокуратури буде 5 днів, для встановлення об'єктивності та законності прийнятого рішення.

Передбачення обов'язку процесуального керівника звітувати перед керівником прокуратури про результати вивчення обґрунтованості та законності постанови слідчого, дізнавача про закриття кримінального провадження сприятиме організованості проведення як попереднього так і наступного

прокурорського нагляду, підвищенню рівня ефективності процесуального керівництва та нагляду за законністю.

20. Забезпечення засади законності прокурором під час складання обвинувального акта має формальний та змістовний аспект. Зважаючи, на те, що зміст кримінального провадження становить реалізація прав учасників кримінального провадження, то вказані аспекти забезпечення законності прокурором можна також назвати процесуальним та правовим аспектом. Вичерпавши можливості до обмеження прав учасників з метою зібрання доказів під час досудового розслідування, прокурор вже не може повернутися на підготовчому провадженні до виправлення помилок сторони обвинувачення у цій частині, а отже має виважено приймати рішення із сумлінністю та ретельністю на етапі складання обвинувального акта. Процесуальний аспект забезпечення законності під час складання обвинувального акта становить собою дотримання процедурних формальних вимог, які не становлять суттєвого порушення кримінального процесуального законодавства, а тому можуть бути виправлені під час та у межах підготовчого провадження.

Повернення обвинувального акта може бути пов'язане лише з виправленням технічних, формальних помилок самого документу, але не з метою виправлення недоліків досудового розслідування, доопрацювання доказової бази стороною обвинувачення. Повернення обвинувального акта є процедурою спорідненою за своєю суттю із поверненням апеляційної або касаційної скарги на доопрацювання.

21. У разі проведення будь-яких процесуальних дій стороною обвинувачення після повернення обвинувального акта прокурору сторона обвинувачення набуває значних переваг у вигляді можливості виправляти свої недоліки та повертатися до підготовки обвинувачення до судового розгляду знову і знову. Слід відмітити, що у законодавстві не передбачено можливість повернення матеріалів кримінального провадження з тих підстав, що сторона

захисту погано підготувалась. У такому випадку вбачається цілковите повернення до інституту додаткового розслідування, що суттєво підриває справедливість кримінального провадження у цілому.

22. . До кримінального процесуального законодавства необхідно внести зміни, а саме: 1) виключити з переліку кінцевих рішень у підготовчому судовому засіданні відповідно до ч. 3 ст. 314 КПК України можливість повернути обвинувальний акт, якщо він не відповідає вимогам. Таке повернення не може бути кінцевим рішенням на даній стадії кримінального процесу; 2) визначити процедуру повернення обвинувального акта в межах підготовчого судового засідання на кшталт повернення апеляційної скарги для усунення недоліків; 3) передбачити необхідність встановлення визначеного строку, який би надавався прокурору для виправлення формальних помилок; 4) неподання виправленого обвинувального акта прокурором у встановлений строк після повернення його судом необхідно визначити як підставу до закриття кримінального провадження.

23. Перевірка обвинувального акта прокурором становить його перевірку за змістом та за формою. Задля забезпечення засади законності на етапі складання обвинувального акта обидва аспекти: формальний та змістовний, є рівнозначно важливими. Змістовні недоліки у вигляді недостатньої сукупності доказів для підтримання державного обвинувачення в суді обернуться незворотними процесуальними наслідками. Формальні недоліки обвинувального акта прокурор ще буде мати можливість виправити на підготовчому провадженні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Case of Artico v. Italy, № 6694/74, 13.05.1980. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-57424%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-57424%22]}) (дата звернення: 28.12.2024).
2. Case of Boicenco v. Moldova, № 41088/05, 11.07.2006. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-76295%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-76295%22]}) (дата звернення: 28.12.2024).
3. Case of Cebotari v. Moldova, № 35615/06, 13.11.2007. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-83247%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-83247%22]}) (дата звернення: 28.12.2024).
4. Case of Deweer v. Belgium, № 6903/75, 27/02/1980. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57469> (дата звернення: 28.12.2024).
5. Case of Eckle v. Germany, № 8130/78, 15/07/1982. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57476> (дата звернення: 28.12.2024).
6. Case of Foti and others v. Italy, № 7604/76; 7719/76; 7781/77; 7913/77, 10.12.1982. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57489> (дата звернення: 28.12.2024).
7. Case of Gäfgen v. Germany, № 22978/05, 01.06.2010. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-99015%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-99015%22]}) (дата звернення: 28.12.2024).
8. Case of Hysa v. Albania, № 52048/16, 21.02.2023. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:\[%22001-223106%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-223106%22]}) (дата звернення: 28.12.2024).
9. Case of Kamasinski v. Austria, № 9783/82, 19.12.1989. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-57614%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-57614%22]}) (дата звернення: 28.12.2024).

10. Case of Khudobin v. Russia, № 66561/01, 30.03.2004. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-77692%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-77692%22]}) (дата звернення: 28.12.2024).

11. Case of Kudła v. Poland, № 30210/96, 26.10.2000. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22sort%22:\[%22kpdata%20Descending%22\],%22itemid%22:\[%22001-58920%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22sort%22:[%22kpdata%20Descending%22],%22itemid%22:[%22001-58920%22]}) (дата звернення: 28.12.2024).

12. Case of Mattoccia v. Italy, № 23969/94, 25.07.2000. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58764> (дата звернення: 28.12.2024).

13. Case of McFarlane v. Ireland, № 31333/06, 10.09.2010. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-100413%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-100413%22]}) (дата звернення 28.12.2024).

14. Case of Merit v. Ukraine, № 66561/01, 30/03/2004. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:\[%22001-61685%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-61685%22]}) (дата звернення: 28.12.2023).

15. Case of Patrycja Łaszkiewicz v. Poland, № 59696/00, 26.10.2006. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:\[%22001-71688%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-71688%22]}) (дата звернення: 28.12.2024).

16. Case of Svetina v. Slovenia, № № 38059/13, 22.05.2018. URL: <https://www.echr.com.ua/wp-content/uploads/2018/07/CASE-OF-SVETINA-V-SLOVENIA.pdf> (дата звернення: 28.12.2024).

17. Case of Vashchenko v. Ukraine, № 26864/03, 26.06.2008. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-87187%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-87187%22]}) (дата звернення: 28.12.2024).

18. Document of the Copenhagen meeting of the conference on the human dimension of the CSCE (Копенгаген, 29 червня 1990 року). URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/9/c/14304.pdf> (дата звернення: 28.12.2024).

19. Drozdov, O. M., Glynska, N. V. and Basysta, I. V. (2024) Criminal procedural consequences of the court's return of an indictment to the prosecutor, *Law and Safety*, 92(1). Pp. 53–65.

20. Nataliia Kolot. Ensuring the implementation of the principle of legality by the prosecutor during the application of preventive measures. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2024. №3. P. 92-100.

21. Аббасова Д. Л. Правове забезпечення та реалізація етичних норм у кримінальному процесі України: дис. ... д-ра філософ. Харків, 2023. 327 с.

22. Андрух В. В. Поняття ефективності оскарження у досудовому кримінальному провадженні. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: юридичні науки*. 2024. № 4. Т. 35 (74). С. 94–99.

23. Бабенко О. Г. Поняття неповнолітнього підозрюваного. *Правовий часопис Донбасу*. 2020. № 3. С. 177–182.

24. Барган С. С. Дефекти правової регламентації часових меж пізнавальної діяльності слідчого. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 2. С. 388–390.

25. Барган С. С. Поняття процесуального засобу пізнавальної діяльності слідчого. *Партнерство та взаємодія підрозділів системи МВС з органами державної влади та громадськістю : Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Кривий Ріг, 3 листоп. 2023 р.)*. Кривий Ріг: КННІ ДонДУВС, 2023. С. 81–84.

26. Барган С. С. Проблеми нормативного регулювання процесуальних засобів пізнавальної діяльності слідчого. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 1. С. 560–565.

27. Барташук Л. П. Гарантії забезпечення права людини на повагу до честі і гідності у кримінальному судочинстві України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2011. 22 с.

28. Березін П. С., Волинець Р. А., Березіна А. Б. Принцип законності в кримінальному праві України та ФРН окремі нормативні та правозастосовчі

аспекти. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія Право*. 2022. Вип. 72. Ч. 2. С. 121–126.

29. Беспалько І. Л. Визначення поняття загальних засад кримінального провадження. *Підприємництво, господарство і право*. № 5. 2018. С. 242–247. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/15229/1/Bespalko_242-247.pdf (дата звернення: 28.12.2024).

30. Беспалько І. Л. Система принципів кримінального процесу та проблема їх класифікації: монографія. Харків: Вид-во «ФІНН», 2011. 216 с.

31. Белоусов Ю., Венгер В., Мітько В., Орлеан А., Сущенко В., Яворська В. Прокурор : керує? координує? наглядає? розслідує : звіт за результатами дослідження «Роль прокурора на досудовій стадії кримінального процесу». Київ: СТ-Друк, 2017. 268 с.

32. Бистрик Г. М. Принцип законності і засоби його правового забезпечення у функціонуванні механізму держави. *Наукові праці МАУП*. 2014. № 1. С. 85–90.

33. Бобечко Н. Р. Мета кримінального провадження. *Юридичний вісник*. 2017. № 2. С. 126–135.

34. Бобечко Н. Р. Умови зупинення досудового розслідування. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2023. Вип. 1. С. 26–30.

35. Бондаренко О. Розмежування підстав зупинення досудового розслідування під час дії воєнного стану. *Liga Zakon*. URL: https://jurliga.ligazakon.net/aktualno/14464_rozmezhuвання-pdstav-zupinennya-dosudovogo-rozsliduvannya-pd-chas-d-vonnogo-stanu (дата звернення: 28.12.2024).

36. Боржецька Н. Л. Порядок закінчення досудового слідства у формі звернення до суду з клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності. *Часопис академії адвокатури України*. 2015. Т. 8. № 2 (27). С. 30–35.

37. Вапнярчук В. В. Запобіжні заходи, не пов'язані із взяттям під варту, в новому КПК України та проблеми їх процесуальної регламентації. *Роль захисника*

у досудовому слідстві при обранні запобіжних заходів, не пов'язаних із взяттям під варту: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 22–23 лют. 2006 р.). Харків, Київ: ПП «Серга», 2006. С. 105–110.

38. Варченко О. О. Забезпечення поваги до людської гідності в кримінальному провадженні: дис. ... д-ра філософ. Харків, 2022. 296 с.

39. Велика українська юридична енциклопедія : у 20 т. Т.19.: Кримінальний процес, судоустрій, прокуратура та адвокатура / редкол.: В.Т. Нор (голова) та ін. Харків: Право, 2020. 960 с.

40. Волошина В. В. Реалізація галузевих та специфічних принципів кримінального процесу у стадії досудового розслідування: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2010. 20 с.

41. Герасимчук О. П. Диспозитивність та її реалізація потерпілим у кримінальному судочинстві України: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2008. 257 с.

42. Геселев О. Процесуальний статус та повноваження прокурора за новим кримінальним процесуальним кодексом України. *Слово Національної школи суддів України*. 2012. № 1 (1). С. 78–92.

43. Глинська Н. В. Стандарт неупередженості сторони обвинувачення в розумінні ч. 2 ст. 9 КПК України: значення та критерії. *Вісник кримінального судочинства*. 2017. № 2. С. 25–32.

44. Глиняний О. В. Повернення обвинувального акта прокурору: проблемні питання. *Право і суспільство*. 2020. № 2. Ч. 3. С. 93–99.

45. Глобенко Г. І. До питань процесуального порядку звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку зі зміною обстановки. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2019. № 3. С. 58–61.

46. Гловнюк І., Торбас О. Прокурор у системі суб'єктів, уповноважених на закінчення досудового розслідування. *Право України*. 2020. № 3. С. 270–283.

47. Гнатюк А. Ю. Функціональна структура кримінальної процесуальної діяльності прокурора у досудовому провадженні: дис. ... канд. юрид. наук. Кривий Ріг, 2016. 187 с.

48. Головатий С. П. «Верховенство права» не працює. Коментар до тексту документа Венеційської Комісії «Доповідь про правовладдя» («Report on the Rule of Law»), що її ухвалено на 86-му пленарному засіданні 25–26 берез. 2011 р. *Право України*. 2019. № 11. С. 39–82.

49. Головка Б. Ю. Звільнення особи від кримінальної відповідальності як окрема форма закінчення досудового розслідування та її значення у діяльності прокурора в кримінальному провадженні. *Форум права*. 2017. № 5. С. 91–98.

50. Гом'єн Д. Короткий путівник Європейською конвенцією з прав людини. Видання третє. Київ: «Фенікс», 2006. 192 с.

51. Гончаренко В. Г. Засади верховенства права та законності кримінального провадження в плані здійснення захисту. *Вісник Академії адвокатури України*. 2013. Ч. 3. С. 4–10.

52. Гончаренко В. Г. Моральність як метапринцип правосуддя. *Вісник Академії адвокатури України*. Київ: Видав. центр Акад. адвокатури України, 2011. С. 6–15.

53. Городецька М. С. Кримінально-процесуальна компетенція слідчого органів внутрішніх справ: монографія. Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра-ЛТД, 2010. 232 с.

54. Городецька М. С. Предмет відання у кримінальному процесі: монографія. Київ: ВД «Дакор», 2022. 482 с.

55. Гошовський М. Роль прокурора на стадії досудового розслідування. Забезпечення процесуального керівництва розслідуванням. *Слово Національної школи суддів України*. 2013. № 4 (5). С. 71–74.

56. Гриненко С. О. Реалізація принципу безпосередності у досудових стадіях кримінального процесу України: монографія. Харків: Оберіг, 2008. 224 с.

57. Громова М. Є. Обґрунтована підозра як підстава застосування запобіжних заходів. *Часопис Академії адвокатури України*. 2015. № 2. Т. 8. С. 40–43.

58. Грошевий Ю. М. Реалізація принципу доступності правосуддя у побудові судової системи України. *Вибрані праці* / упоряд.: О. В. Капліна, В. І. Маринів. Харків: Право, 2011. С. 545–548.

59. Д'ячков Д. С. Верховенство права, законність і справедливість як принципи організації та діяльності прокуратури: проблеми змісту та співвідношення. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 6. Т. 3. С. 223–227.

60. Давидова Є. О. Засада законності у кримінальному процесі федеративної республіки Німеччини та України. *Реформування правової системи в контексті євроінтеграційних процесів: матеріали VI Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Суми, 19–20 трав. 2022 р.)*. Суми: Сум. держ. ун-т, 2022. С. 571–574.

61. Демчук П. В. Законність як елемент принципу верховенства права у кримінальному праві: дис. ... д-ра філософ. Львів, 2023. 273 с.

62. Демчук П. Принцип законності у кримінальному праві: питання визначення змісту. Новітні кримінально-правові дослідження. *Альманах наукових праць*. 2020. С. 183–189.

63. Дерев'янкін С. Л. Публічність та диспозитивність у кримінальному судочинстві: дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2005. 226 с.

64. Доповідь про правовладдя, ухвалена Венеційською Комісією на її 86-му пленарному засіданні (Венеція, 25–26 берез. 2011 р.). URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2011\)003rev2-ukr](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2011)003rev2-ukr) (дата звернення: 28.12.2024).

65. Дроздов О. М. Актуальні проблеми реалізації окремих засад кримінального процесу в провадженні за нововиявленими обставинами. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2014. № 2 (77). С. 156–167.

66. Дроздов О. М., Глинська Н. В. Невідкладний обшук: у пошуках балансу між ефективністю та дотриманням прав людини. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 4. С. 612–624.

67. Дроздов О., Дроздова О., Шульгін С. Чи може справедливий суд «уживати» плоди отруєного дерева: міжнародний історичний екскурс та національні реалії. *Практика ЄСПЛ. Український аспект*. 2020. URL: <https://www.echr.com.ua/chi-mozhe-spravedlivij-sud-uzhivati-plodi-otruyenogo-dereva-mizhnarodnij-istorichnij-ekskurs-ta-nacionalni-reali%D1%97/?fbclid=IwAR17Ak> (дата звернення: 28.12.2024).

68. Дудоров О. О., Мазур М. В. Реалізація принципу верховенства права у випадках застосування закону про кримінальну відповідальність: постановка проблеми, міжнародний і зарубіжний досвід. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2017. № 5. С. 130–141.

69. Європіна Л. Законність як фундаментальна засада прокурорської діяльності. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2016. № 4 (46). С. 21–29.

70. Євтошук Ю. О. Принцип пропорційності як необхідна складова верховенства права: дис. ... канд. юрид. наук. Київ: [б. в.], 2015. 214 с.

71. Єрмоєнко І. Взаємодія прокурора та слідчого у кримінальному провадженні: підстави, форми та принципи. *Jurnalul juridic național: teorie și practică*. 2019. С. 157–160.

72. Журавель В. А. Слідчі (розшукові) дії як засоби формування доказів за чинним Кримінальним процесуальним кодексом України. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2013. Вип. 13. С. 22–30.

73. Журавльов О. Г. Реалізація галузевих засад кримінального процесу в апеляційному провадженні. дис. ... д-ра філософ. Одеса, 2024. 196 с.

74. Завтур В. А. Прокурор як суб'єкт доказування при застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження. *Вісник кримінального судочинства*. 2016. № 3. С. 140–146.

75. Запорожець А. К. Правове регулювання підстав зупинення досудового розслідування. *Актуальні питання досудового розслідування та тенденції розвитку криміналістичної методики*. Харків, 2018. С. 72–75.

76. Зеленський С. М. Утвердження принципів верховенства права і законності у кримінальному судочинстві України. *Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право»*. 2012. № 2 (6). С. 1–13.

77. Івасюк І. Г. Розумність строків у кримінальному провадженні України у світлі рішень Європейського суду з прав людини. *Право та державне управління*. 2013. № 3. С. 72–76.

78. Ілляшук Д. Г. Кримінальна процесуальна діяльність прокурора у забезпеченні прав особи на стадії досудового розслідування: дис. ... канд. юрид. наук. Кропивницький: ДонДУВС, 2024. 226 с.

79. Капліна О. В. Підозра у кримінальному провадженні: поняття, ознаки, сутність. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 238–242.

80. Карабут Л. В. Загальні положення кримінальної процесуальної діяльності: монографія. Луганськ : Луганськ. держ. ун-т внутр. справ, 2014. 420 с.

81. Карабут Л. В. Принцип публічності у кримінальному процесі України: дис. ... канд. юрид. наук. Луганськ, 2008. 197 с.

82. ККС ВС зробив висновок про вплив рішення прокурора щодо скасування постанови слідчого, якою досудове розслідування зупинялося, на строки такого розслідування. *Верховний Суд*. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1447639/> (дата звернення: 28.12.2024).

83. Климчук М. П. Обґрунтованість кримінально процесуальних рішень як елемент засади законності. *Часопис Академії адвокатури України*. 2015. № 2 (27). Т. 8. С. 55–60.

84. Коваль О. А. Принципи процесуального права та їх втілення в законодавчій регламентації діяльності міліції України: дис. ... канд. юрид. наук. Київ. 2005. 198 с.

85. Ковальчук С. О. Встановлення достатності доказів у ході прийняття та оскарження постанови про закриття кримінального провадження під час досудового розслідування. *Право і суспільство*. 2022. № 4. С. 401–407.

86. Ковальчук С. О. Здійснення захисту у кримінальних справах на засадах змагальності та диспозитивності: дис. ... канд. юрид. наук. Івано-Франківськ, 2007. 221 с.

87. Кодекс професійної етики та поведінки прокурорів: Генеральна прокуратура України; Кодекс від 27.04.2017 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001900-17#Text> (дата звернення: 28.12.2024).

88. Козаченко А. О. Особливості кримінально-процесуальної діяльності прокурора під час повідомлення про підозру у кримінальних провадженнях щодо окремої категорії осіб. *Право і суспільство*. 2023. № 2. Т. 2. С. 244–251.

89. Козаченко В. І. Засада законності в кримінальному провадженні України та ФРН, її структурні складові. *Правова держава*. 2018. № 31. С. 101-108.

90. Кокош Р. Обґрунтованість підозри: критерії і їх тлумачення на практиці. *Всеукраїнське професійне юридичне видання «Юридична газета online»*. 2020. № 20 (726). URL: <https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/obruntovanist-pidozri-kriteriyi-i-yih-tlumachennya-na-praktici.html> (дата звернення: 28.12.2024).

91. Колеснік Г. Р. Принципи верховенства права і законності та їх реалізація у досудовому розслідуванні. *Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна Серія «Право»*. 2017. Вип. 23. С. 187–189.

92. Колеснік Г. Р. Функціональне призначення нагляду і контролю у досудовому розслідуванні: дис. ... канд. юрид. наук: Харків, 2018. 224 с.

93. Колодчин В. В. Повноваження прокурора в судовому провадженні у першій інстанції: дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2015. 226 с.

94. Колот Н. М. Забезпечення прокурором законності під час закінчення досудового розслідування у формі звернення до суду з клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. № 1. С. 719–724.

95. Колот Н. М. Забезпечення прокурором реалізації засади законності під час повідомлення про підозру. *Науковий вісник Ужгородського Національного університету*. Серія право. 2024. Вип. 83. С. 241–248.

96. Колот Н. М. Забезпечення прокурором реалізації засади законності під час зупинення досудового розслідування. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 4. С. 641–646.

97. Колот Н. М. Забезпечення прокурором реалізації засади законності під час проведення слідчих (розшукових) дій. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2024. № 3. С. 236–242.

98. Колот Н. М. Забезпечення прокурором реалізації засади законності під час закриття кримінального провадження на досудовому розслідуванні. *Європейські перспективи*. 2024. № 4. С. 49–54.

99. Колот Н. М. Забезпечення прокурором реалізації засади законності під час складання обвинувального акта. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія право. 2024. Вип. 86. С. 87–94.

100. Колот Н. М. Невідповідність кваліфікації діяння обвинуваченого, як підстава для повернення обвинувального акта прокурору чи має місце бути? *Scientific collection «interconf»: science in the environment of rapid changes*. 2022. № 123. С. 148–154.

101. Колот Н. М. Недопустимість доказів у кримінальному провадженні. *Advanced discoveries of modern science: experience, approaches and innovations: collection of scientific papers «SCIENTIA» with Proceedings of the IV International Scientific and Theoretical Conference*, August 11, 2023. Amsterdam, The Netherlands: European Scientific Platform. С. 62–65.

102. Колот Н. М. Нормативно-правові основи реалізації прокурором засади законності на стадії досудового розслідування. *Scientific collection «interconf»: diversity and inclusion in scientific area*. 2022. №122. С. 199–204.

103. Колот Н. М. Проблеми здійснення кримінального провадження в умовах дії воєнного стану та шляхи їхнього вирішення. *Кримінальний процес: сучасний вимір та перспективні тенденції* : IV Харків. кримінал. процесуал. полілог, присвяч. 100-річчю від дня народж. канд. юрид. наук , проф. С. А. Альперта, «Пів століття служіння науці та освіті» (м. Харків, 24 берез. 2023 р.) : зб. ст. / редкол.: О.В. Капліна, В. В. Вапнярчук, С. Б. Фомін. Харків : Право, 2023. С. 102–106.

104. Колот Н. М. Проблемні питання при розгляді клопотань під час досудового розслідування. *Sectoral research XXI: characteristics and features: collection of scientific papers «SCIENTIA» with Proceedings of the VI International Scientific and Theoretical Conference*, September 8, 2023. Chicago, USA: European Scientific Platform. С. 63–65.

105. Колот Н. М. Проблемні питання проведення слідчих (розшукових) дій під час судового провадження та шляхи їх вирішення. *Scientific forum: theory and practice of research: collection of scientific papers «SCIENTIA» with Proceedings of the III International Scientific and Theoretical Conference*, March 10, 2023. Valencia, Kingdom of Spain: European Scientific Platform. С. 66-68.

106. Конвенція про захист прав і основних свобод людини від 4 листопада 1950 р. *Офіційний вісник України*. 1998. № 13. Ст. 270. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 28.12.2024).

107. Конституція України: Закон від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 28.12.2024).
108. Конюшенко Я. Ю. Відомчий контроль в системі гарантій прав особи під час проведення слідчих (розшукових) дій. *Юридична наука*. № 2 (104). 2020. С. 367–376.
109. Конюшенко Я. Ю. Прокурорський нагляд за додержанням законності проведення слідчих (розшукових) дій. *Юридична наука*. № 3 (105). 2020. С. 377–385.
110. Коріняк О. М. Захист прав і свобод людини при застосуванні запобіжних заходів у кримінальному провадженні України: монографія. Київ: Нац. акад. прокуратури України; Запоріжжя: ТОВ «ЛПС» ЛТД, 2013. 196 с.
111. Король В. В. Засада гласності кримінального судочинства України: поняття, зміст, підстави обмеження: монографія. Івано-Франківськ: Плай, 2003. 221 с.
112. Коруц У. З. Теоретичні аспекти регулювання права на справедливий судовий розгляд у національному праві та в практиці Європейського суду з прав людини. *Право і суспільство*. 2013. № 2. С. 371–375.
113. Кочура А. В. Принципи кримінального процесу України: дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2011. 181 с.
114. Кравченко В. В. Контрольно-наглядові функції вищих органів державної влади України: конституційно-правовий аспект: автореф. ... канд. юрид. наук. Харків, 2014. 23 с.
115. Кравчук В. Засади (принципи) організації та діяльності прокуратури Польщі за реформою 2016 року: досвід для України. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 1. С. 235–239.

116. Крижна В. В. Окремі аспекти правового регулювання зупинення досудового розслідування проблеми досудового розслідування. *Протидія злочинності: теорія та практика*. 2017. С. 141–144.
117. Кримінальний процесуальний кодекс 2012 року: ідеологія та практика правозастосування: колективна монографія / За заг. ред. Аленіна Ю. П.; відпов. за вип. І. В. Гловюк. Одеса: Видав. дім «Гельветика», 2018. 1148 с.
118. Кримінальний процесуальний кодекс України. Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. *Голос України*. 2012. №№ 90–91. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 28.12.2024).
119. Крицька І. О. Речові докази у кримінальному провадженні: дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2017. 261 с.
120. Крицька І. О., Макаренко Н. А. Окремі питання визначення підслідності прокурором у кримінальному провадженні. *Juris Europensis Scientia*. 2020. Вип. 3. С. 135–139.
121. Кузьменко М. М., Бублик Н. С. Повідомлення про підозру. *The 11th International scientific and practical conference «Modern scientific research: achievements, innovations and development prospects» (April 24–26, 2022) MDPC Publishing*. Berlin, Germany. 2022. С. 409.
122. Кучинська О. П. Роль принципів кримінального провадження в механізмі забезпечення прав його учасників: дис. ... д-ра юрид. наук. Київ, 2013. 460 с.
123. Кучинська О. П. Роль принципів кримінального провадження в механізмі забезпечення прав його учасників: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Київ, 2013. 37 с.
124. Кушнєрьов В. Категорія «розумний строк» у кримінальному процесі України. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. №10. С. 269–273.
125. Лаврова В. В. Повідомлення про підозру в контексті дотримання принципу верховенства права: дис. ... д-ра філософ. Харків, 2021. 237 с.

126. Лапкін А. В. Компетенція прокурора щодо звільнення особи від кримінальної відповідальності. *Актуальні питання кримінального права, процесу і криміналістики, удосконалення діяльності судової і правоохоронної систем.* Сєверодонецьк. 2017. С. 298–302.

127. Лапкін А. В. Прокурор у кримінальному провадженні: теоретичні, правові та організаційно-методичні проблеми: монографія. Харків : Право, 2020. 1304 с.

128. Лапкін А. В. Прокурорський нагляд за законністю закриття кримінальних проваджень. *Прокуратура України в умовах європейської інтеграції: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (19 трав. 2016 р.).* Київ: Нац. акад. прокуратури України. 2016. С.169-171.

129. Лапкін А. В. Участь прокурора в кримінальному провадженні зі звільненням особи від кримінальної відповідальності. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка.* 2015. № 3. С. 131–142.

130. Лапкін А. В. Роль прокурора в забезпеченні прав і законних інтересів потерпілого у кримінальному судочинстві України: монографія. Харків: Право, 2012. 264 с.

131. Леоненко М. І. Принцип національної мови у кримінальному судочинстві України: дис... канд. юрид. наук. Запоріжжя, 2001. 182 с.

132. Лисаченко С. Л. Засоби отримання відомостей від особи у досудовому кримінальному провадженні: монографія. Харків: Право, 2021. 280 с.

133. Лобойко Л. М. Кримінально-процесуальна компетенція: монографія. Дніпропетровськ: Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ, 2006. 186 с.

134. Лобойко Л. М. Принцип диспозитивності в кримінальному процесі України. Дніпро: Ліра ЛТД, 2004. 215 с.

135. Лобойко Л. М., Банчук О. А. Кримінальний процес: навч. посібник. Київ: Ваіте, 2014. 280 с.

136. Лоскутов Т. О. Кримінальне переслідування, здійснюване слідчим: монографія. Дніпропетровськ: Ліра ЛТД, 2011. 164 с.
137. Лоскутов Т. О. Нормативне забезпечення стандартів ефективного досудового розслідування в умовах воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 1. С. 465–468.
138. Лоскутов Т. О. Предмет регулювання кримінального процесуального права: монографія. Київ: Юрид. світ, 2016. 416 с.
139. Лоскутова М. Основні критерії визначення законності відповідно до практики Європейського суду з прав людини. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 8. С. 178–181.
140. Лукашкіна Т. В. Деякі проблеми визначення підстав для зупинення досудового розслідування в кримінальному провадженні України. Кримінальний процесуальний кодекс 2012 року: ідеологія та практика правозастосування: колектив. монографія / за заг. ред. Ю.П. Аленіна; відпов. за вип. І.В. Гловюк. Одеса: Видав. дім «Гельветика», 2018. С. 702-729.
141. Лушня А. І., Луніна О. В. Аналіз судової практики повернення обвинувальних актів прокурорам у 2018 – I півріччі 2019 роках. *Судова влада. Харківський апеляційний суд*. URL: https://hra.court.gov.ua/sud4818/inshe/inf_court/uzag19k6 (дата звернення: 28.12.2024).
142. Малютін І. А. Зупинення досудового розслідування: навч.-метод. посібник / за заг. ред. З. Д. Смітєнко. Київ: НАВС України, 2003. 140 с.
143. Маляренко В. Т. Реалізація основних конституційних засад судочинства в кримінально-процесуальному законодавстві України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 1999. 19 с.
144. Мамка Г. М. Засади кримінального провадження: наукові та правові основи: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Ірпінь, 2019. 42 с.

145. Маринич О. Ю. Окремі аспекти порушення права на захист на етапі повідомлення про підозру. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 5. С. 537–542.
146. Маринів В. І. Принцип особистої недоторканості в кримінальному процесі України: дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 1999. 196 с.
147. Маркуш М. А. Принцип змагальності в кримінальному процесі України: монографія. Харків: Видавець СПД ФО Вапнярчук Н. М., 2007. 208 с.
148. Марочкін О. І. Мотивування процесуальних рішень слідчого: дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2014. 207 с.
149. Марченко О. А. Слідчий – суб'єкт реалізації звільнення від кримінальної відповідальності: напрями удосконалення кримінального-процесуального законодавства. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2018. №1. С. 81–85.
150. Марчук Н. Основні напрями участі прокурора в кримінальному провадженні на досудових стадіях. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2011. № 4. С. 58.
151. Марчук Н. Принципи участі прокурора в досудовому кримінальному провадженні. *Вісник національної академії прокуратури України*. 2012. №4. С. 43–47.
152. Матвєєва Ю. І. Принцип правової визначеності як складова верховенства права: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2019. 220 с.
153. Миронов А. М. Прокурорський нагляд за законністю закриття кримінального провадження. *Право і суспільство*. 2016. № 1 Ч. 2. С. 159–164.
154. Миронова Т. М., Лаврушина О. С. Проблемні питання зупинення досудового розслідування. *Всеукраїнський самміт приватних детективів: матеріали доповідей (м. Дніпро, 30 листопада 2017 р.)*. Дніпро: ДДУВС, 2018. С. 125–128.

155. Мирошніченко Т. М. Щодо окремих аспектів правового регулювання зупинення досудового розслідування. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2014. Вип. 27. Т. 3. С. 124–127.

156. Михайленко В. В. Процесуальні зловживання під час досудового розслідування в кримінальному провадженні. *Кримінальне судочинство: сучасний стан та перспективи розвитку*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Київ, 28 трав. 2021 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2021. С.38-44.

157. Михайленко В. В. Реалізація засади верховенства права у кримінальному провадженні: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2019. 280 с.

158. Михайленко В. Міф 2: Обшук може проводитись виключно на підставі ухвали слідчого судді. *Судова влада: Вищий антикорупційний суд*. URL: <https://hcac.court.gov.ua/hcac/pres-centr/news/902209/> (дата звернення: 28.12.2024).

159. Михайленко В. Повернення обвинувального акта прокурору: проблеми розуміння, тлумачення та застосування. *Юридична газета online*. 2022. № 3 (757). URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/kriminalne-pravo-ta-proces/povernennya-obvinuvalnogo-akta-prokuroru-problemi-rozuminnya-tlumachennya-ta-zastosuvannya.html> (дата звернення: 28.12.2024).

160. Михайленко В. Повернення обвинувального акта прокурору: проблеми розуміння, тлумачення та застосування. *Юридична газета online*. 2022. № 2 (756). URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/sudova-praktika/povernennya-obvinuvalnogo-akta-prokuroru-problemi-rozuminnya-tlumachennya-ta-zastosuvannya.html> (дата звернення: 28.12.2024).

161. Михайлюк О. А. Проблеми забезпечення конституційних гарантій захисту прав і свобод людини в Україні: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2007. 202 с.

162. Михеєнко М. М. Конституційні принципи кримінального процесу. *Вісник Академії правових наук України*. 1997. № 2. С. 100–112.

163. Моргун Н. С. Засада недоторканості права власності у досудовому кримінальному провадженні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2015. 20 с.

164. Морозова Д. О. Проблема строків у кримінальному процесі, способи їх вирішення. *Юридична наука як правова основа інноваційного розвитку України*. 2017. URL: <https://elar.naiu.kiev.ua/items/7843f980-1256-43b3-8460-fd8311cea3b9> (дата звернення: 28.12.2024).

165. Москаленко О. В., Півненко Л. В. Щодо змісту засади розумних строків у кримінальному судочинстві. *Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Право*. 2015. № 23. С. 124–128.

166. Навроцька В. В. Засади диспозитивності та її реалізація в кримінальному процесі України: монографія. Львів: Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2010. 440 с.

167. Неділько В. Повноваження прокурора під час закриття кримінального провадження. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2013. № 2. С. 60–64.

168. Никоненко М. Я. Види заходів забезпечення кримінального провадження та їх місце і роль у процесі доказування. *Судова апеляція*. 2014. № 1. С. 49–54.

169. Ноздріна М. О. Диспозитивність як елемент принципу змагальності у кримінальному процесі України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2004. 20 с.

170. Огляд практики Європейського суду з прав людини щодо застосування принципу юридичної визначеності: окремі аспекти. Київ, 2023. 234 с.

171. Осадча О. С., Юхно О. О. Повноваження прокурора при застосуванні запобіжних заходів: монографія. Харків: Панов, 2016. 224 с.

172. Осауленко О. А. Реалізація принципу презумпції невинуватості у досудових стадіях кримінального процесу: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2006. 254 с.

173. Павлійчук К. В. Сутність та порядок повідомлення про підозру. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2017. Вип. 3. Т. 2. С. 145–148.

174. Палюх А. І. Процесуальне керівництво як основа доказової діяльності прокурора під час досудового розслідування. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: юридичні науки: збірник наукових праць. 2017. № 865. С. 474–482.

175. Палюх А. І. Участь прокурора в доказуванні обставин, які обґрунтовують застосування запобіжних заходів. *Вісник Національного університету «Львівська Політехніка»*. 2017. Вип. 4. № 861 (16). С. 501–507.

176. Палюх А. І. Участь прокурора в доказуванні під час досудового розслідування. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка*. 2016. С. 476–483.

177. Патрелюк Д. А. Поняття та система засобів кримінального переслідування. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 4. С. 647–652.

178. Патрелюк Д. А. Своєчасність процесуального рішення про кримінальне переслідування особи на досудовому етапі кримінального провадження. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського*. Серія: Юридичні науки. 2024. Т. 35 (74). № 5. С. 107–112.

179. Період з моменту прийняття рішення про закриття кримінального провадження, у якому жодній особі не було повідомлено про підозру, до моменту його скасування прокурором не підлягає включенню до строку досудового розслідування – Об'єднана палата Кримінального касаційного суду ВС. *Судова влада України. Верховний Суд*. 2024. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1593717/> (дата звернення: 28.12.2024).

180. Пеший Д. А. Засада законності та її забезпечення у досудовому кримінальному провадженні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2016. 25 с.

181. Пеший Д. А. Засада законності та її забезпечення у досудовому кримінальному провадженні: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2016. 210 с.

182. Пилипенко Д. О. Принципи кримінально-виконавчого права: теоретико-правове дослідження: монографія. Київ : ВД «Дакор», 2023. 428 с.

183. Плукар, В. В., Маліцька, Н. В. Процесуальний порядок та умови зупинення кримінального провадження у стадії досудового розслідування. *Право.ua*. 2017. № 2. С. 92–97.

184. Повернення обвинувального акта не призводить до відновлення досудового розслідування. *Юридична газета online*. 2024. URL: <https://yur-gazeta.com/golovna/vs-povernennya-obvinuvalnogo-akta-ne-prizvodit-do-vidnovlennya-dosudovogo-rozsliduvannya.html> (дата звернення: 28.12.2024).

185. Погорецький М. А., Міцкан О. А. Стандарт доказування «обгрунтована підозра» у практиці Європейського Суду з прав людини: вплив на вітчизняну правозастосовну практику. *Вісник кримінального судочинства*. 2019. № 1. С. 37–49.

186. Погрібний І. М. Законність: проблеми визначення. *Сучасна європейська поліцейстика та можливості її використання в діяльності Національної поліції України*. Харків, 2019. С. 197–198.

187. Постанова ВС від 3 серпня 2022 р. Справа № 573/2028/19. Провадження № 51-1535. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105637181> (дата звернення: 28.12.2024).

188. Постанова ВС від 4 квітня 2024 року. Справа № 642/1029/23. Провадження № 51-4711км23. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118923742> (дата звернення: 28.12.2024).

189. Постанова ВС від 6 червня 2023 року. Справа № 343/828/22. Провадження № 51-2574км23. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111524530> (дата звернення: 28.12.2024).

190. Постанова ВС від 7 грудня 2022 року. Справа № 681/1033/20. Провадження № 51-717км22. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107834075> (дата звернення: 28.12.2024).

191. Постанова ВС від 8 листопада 2022 року. Справа № 636/336/21. Провадження № 51-5720км21. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107251728> (дата звернення: 28.12.2024).
192. Постанова ВС від 12 березня 2019 року. Справа № 664/506/16-к. Провадження № 51-3386км18. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/80555667> (дата звернення: 28.12.2024).
193. Постанова ВС від 15 квітня 2024 року. Справа № 753/25892/21. Провадження № 51-3076кмо23. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118520015> (дата звернення: 28.12.2024).
194. Постанова ВС від 18 жовтня 2022 року. Справа № 753/6486/21. Провадження № 51-5845км21. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106940481> (дата звернення: 28.12.2024).
195. Постанова ВС від 21 січня 2020 року. Справа № 381/2316/17. Провадження № 51-2344км19. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/87179214> (дата звернення: 28.12.2024).
196. Постанова ВС від 25 січня 2024 року. Справа № 450/3797/21. провадження №51-1504км23. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116704996> (дата звернення: 28.12.2024).
197. Постанова ВС від 26 жовтня 2022 року. Справа № 686/10785/16-к. Провадження № 51-1321км22. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107023962> (дата звернення: 28.12.2024).
198. Постанова ВС України від 16 січня 2023 року. Справа № 635/7519/20. Провадження № 51-2223 км 22. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=108526621&red=100003d0e155c006f0eb5f1f2a6e3874c33dbb&d=5> (дата звернення: 28.12.2024).
199. Почтовий М. М. Про вичерпність переліку засад кримінального провадження. *Юридична наука*. 2020. № 9 (111). С. 157–163.

200. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо посилення самостійності Спеціалізованої антикорупційної прокуратури: Закон України від 08.12.2023 № 3509-IX. *Офіційний вісник України*. 12.01.2024. № 6. С. 15. Ст. 255.

201. Про закриття дисциплінарного стягнення стосовно прокурора Тернопільської окружної прокуратури Тернопільської області Мельника І.С.: Рішення Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії прокурорів №107дп-22 від 03.08.2022. URL: <https://kdkp.gov.ua/decision/2022/08/03/2337> (дата звернення: 28.12.2024).

202. Про накладення дисциплінарного стягнення на прокурора відділу процесуального керівництва при провадженні досудового розслідування територіальними органами поліції та підтримання публічного обвинувачення управління нагляду за додержанням законів Національною поліцією України та органами, які ведуть боротьбу з організованою злочинністю, Черкаської обласної прокуратури Цапка А. А.: рішення Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії прокурорів № 67дп-24 від 29.05.2024. URL: <https://kdkp.gov.ua/decision/2024/05/29/4601> (дата звернення: 28.12.2024).

203. Про накладення дисциплінарного стягнення: рішення кадрової комісії з розгляду дисциплінарних скарг № 80дп-21 від 15.04.2021. URL: https://old.gp.gov.ua/ua/dvp.html?_m=publications&_t=rec&id=293607&download_af=4641 (дата звернення: 28.12.2024).

204. Про прокуратуру: Закон України від 14.10.2014 № 1697-VII. *Відомості Верховної Ради*, 2015, № 2–3, ст.12. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#Text> (дата звернення: 28.12.2024).

205. Про спрощення кримінального правосуддя: Рекомендація R (87) 18 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам, прийнята 17.09.1987 р. на 410-м засіданні заступників міністрів URL: http://www.echr-base.ru/rec87_18.jsp (дата звернення: 28.12.2024).

206. Проневич О. С. Принцип незалежності прокуратури: догматично-правова інтерпретація та правова регламентація. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2014. № 4 (67). С. 6–16.
207. Расторгуєв О. В. Повідомлення про підозру: проблеми прийняття процесуального рішення. *Юридичний вісник*. 2019. № 2 (51). С. 180–187.
208. Расчотнов Є. В. Зупинення досудового розслідування у кримінальному провадженні: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2016. 237 с.
209. Расчотнов Є. В. Історичні аспекти становлення та розвитку інституту зупинення досудового розслідування. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2013. № 12. С. 175–182.
210. Рибалка Н. Засади діяльності прокуратури. *Право України*. 2015. № 6. С. 44–51.
211. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Аманн проти Швейцарії» від 16.02.2000 р. *Європейський суд з прав людини*. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58497> (дата звернення: 28.12.2024).
212. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Вергельський проти України» від 12.03.2009 р. *Європейський суд з прав людини*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_460#Text (дата звернення: 28.12.2024).
213. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Кац та інші проти України» від 18.12.2008 р. *Європейський суд з прав людини*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_485#Text (дата звернення: 28.12.2024).
214. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Михайлюк та Петров проти України» від 10.12.2009 р. *Європейський суд з прав людини*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_500#Text (дата звернення: 28.12.2024).
215. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Петухов проти України» від 21.10.2010 р. *Європейський суд з прав людини*. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-101173> (дата звернення: 28.12.2024).

216. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Полторацький проти України» від 29.04.2003 р. *Європейський суд з прав людини*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_838#Text (дата звернення: 28.12.2024).

217. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Санді Таймс проти Сполученого Королівства» від 26.04.1979 р. *Європейський суд з прав людини*. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/rus/?i=001-57584> (дата звернення: 28.12.2024).

218. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Щокін проти України»: *Європейський суд з прав людини*, від 14.10.2010 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_858#Text (дата звернення: 28.12.2024).

219. Рішення ЄСПЛ у справі «Нечипорук, Йонкало проти України»: *Європейський суд з прав людини*, Справа від 21.04.2011 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_683#Text (дата звернення: 28.12.2024).

220. Рішення у справі «Шабельник проти України»: *Європейський суд з прав людини*, Справа від 19.02.2009 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_457#Text (дата звернення: 28.12.2024).

221. Рогальська В. В. Змагальність у досудовому провадженні (за матеріалами діяльності слідчих підрозділів органів внутрішніх справ): автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Дніпропетровськ, 2012. 20 с.

222. Рогатюк І. В. Роль прокурора у звільненні особи від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2014. № 1. С. 140-151.

223. Романюк В. М. Розуміння звільнення від кримінальної відповідальності через призму соціальної справедливості. *Університетські наукові записки*. 2020. № 3-4 (75-76). С. 320–328.

224. Савенко Д. Л. Верховенство права і законність в організації та діяльності прокуратури України: загальнотеоретичне дослідження: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2015. 20 с.

225. Савранчук С. Засади діяльності, органів прокуратури. *National law journal: teory and practice. Februarie*. 2018. С. 68–71.
226. Скрябін О., Санакоєв Д. Особливості реалізації принципу законності в кримінальному процесі України. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2021. № 1. С. 253–257.
227. Станкович М. І. Оцінка достатності меж доказування на етапі закінчення досудового розслідування: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2019. 246 с.
228. Стародубцев А. Сутність законності та її сучасне розуміння в правовій науці. *Юридичний вісник*. 2014. №1. С. 12–16.
229. Статус і роль прокурорів: посібник. Управління об'єднаних націй з питань наркотиків і злочинності Міжнародної асоціації прокурорів. *ООН*. 2014.
230. Степанов А. Б. Співвідношення прокурорського нагляду, відомчого та судового контролю під час досудового розслідування. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2018. 246 с.
231. Стоянов М. М., Сидорчук В. В. Елементи засади законності. *Доктринальні та правозастосовні проблеми кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., присв. 10-й річниці набуття чинності Кримінального процесуального кодексу України (м. Одеса, 9 грудня 2022 р.). Одеса: Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.», 2022. С. 35–38.
232. Стратонов В. М. Теоретичні основи та практика пізнавальної діяльності слідчого: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Харків: Харк. нац. ун-т внутр. справ., 2010. 36 с.
233. Тарасюк С. М. Роль судового контролю у забезпеченні конституційних прав під час проведення слідчих (розшукових) дій у житлі особи. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2021. № 6. С. 113–119.
234. Татаров О. Ю. Проблеми застосування інституту зупинення досудового провадження у діяльності слідчих органів внутрішніх справ.

Актуальні проблеми політики: зб. наук. праць. Одеса : Фенікс, 2012. Вип. 45. С. 242–251.

235. Тахтаров М. П. Прокурор у підготовчому судовому провадженні: дис. ... канд. юрид. наук. Харків: Нац. юрид. ун-т ім. Я. Мудрого. 2019. 230 с.

236. Тесленко І. О. Окремі аспекти імплементації доктрин допустимості доказів у кримінальне процесуальне законодавство України. *Альманах права.* 2023. Вип. 14. С. 514–520.

237. Тищенко О. І., Тітко І. А. Правова визначеність та найбільш сприятливе для особи тлумачення закону як орієнтири при вирішенні юридичних прогалин. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2024. № 10. С. 474-479.

238. Тищенко О. І. Проблемні питання застосування запобіжного заходу у вигляді взяття під варту. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика).* 2007. Вип. 17. С. 299–306.

239. Тищенко С. В. Реалізація засади «законність» під час взаємодії прокурора та слідчого судді. *Порівняльно-аналітичне право.* 2014. № 6. С. 337–341.

240. Тітко І. А., Юхименко К. А. Винятки з концепції «плодів отруєного дерева»: застосування у судовій практиці. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2022. Вип. 4. С. 377–384.

241. Тішин М. В. Забезпечення прокурором допустимості фактичних даних, зібраних за результатами проведення слідчих (розшукових) дій: дис. ... доктора філософії. Львів, 2024. 220 с.

242. Топорецька З. М. Прокурорський нагляд за законністю повідомлення особі про підозру. *Часопис Академії адвокатури України.* 2015. № 2 (27). Т. 8. С. 132–136.

243. Торбас О. О. Застосування розсуду прокурором в процесі надання доручень та вказівок щодо проведення слідчих дій. *Юридичний вісник.* 2020. № 2. С. 88–92.

244. Торбас О. О. Роль прокурора в процесі дотримання розумних строків досудового розслідування. *Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2020. № 1. С. 117–121.

245. Торбас О. О. Роль прокурора при оцінці критеріїв розумності строків досудового розслідування. *Юридичний бюлетень*. 2020. Вип. 12. С. 194–201.

246. Торяник О. Особливості реалізації прокурором конституційних повноважень щодо нагляду за негласними та іншими та іншими слідчими і розшуковими діями органів правопорядку. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 2. С. 120–123.

247. Трофименко В. М. Теоретичні та правові основи диференціації кримінального процесу України. дис. ... докт. юрид. наук. Харків, 2017. 43 с.

248. Туманянц А. Р. Зловживання правом на початок проведення окремих слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій без дозволу слідчого судді. *Аналітичне-порівняльне правознавство*. Ужгород, 2022. № 4. С. 364–370.

249. Туманянц А. Р., Крицька І. О. Стандарти забезпечення законності здійснення негласної діяльності у кримінальному процесі крізь призму правових позицій Європейського суду з прав людини. *Проблеми законності*. 2021. Вип. 152. С. 111–123.

250. Удовенко Ж. В. Гарантії забезпечення права особи на невтручання в її особисте і сімейне життя у кримінальному провадженні України: автореф. дис. ... докт. юрид. наук. Львів, 2021. 43 с.

251. Ухвала Зміївського районного суду Харківської області від 07.02.2020 р. Справа № 621/257/20. Провадження № 1-кп/621/124/20. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87444033> (дата звернення: 28.12.2024).

252. Ухвала Кропивницького апеляційного суду від 17.03.2020 р. Справа № 404/8582/18. Провадження № 11-сс/4809/115/20. *Єдиний державний реєстр*

судових рішень. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/88292400> (дата звернення: 28.12.2024).

253. Ухвала Харківського апеляційного суду від 28.06.2023 р. Справа № 642/1029/23. Провадження № 11-кп/818/689/23. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112019716> (дата звернення: 28.12.2024).

254. Фоміна Т. Г. Застосування запобіжних заходів у кримінальному провадженні: проблеми теорії та практики: монографія. Харків: Панов, 2020. 576 с.

255. Химченко О. С. Окремі питання повідомлення про підозру. *Juris Europensis Scientia*. 2023. Вип. 3. С. 86–91.

256. Хрусталенко Р. Р. Співвідношення принципів організації та діяльності прокуратури та адвокатури. *Адвокатура: минуле, сучасність та майбутнє*: матеріали XII Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 11 листопада 2022 р.). Одеса: Фенікс, 2022. С. 213-215.

257. Циганюк Ю. В. Повернення обвинувального акта прокурору в підготовчому провадженні: системний аналіз практики. *Право і суспільство*. 2020. № 2. Ч. 3. С. 178–184.

258. Цуцкірідзе М. С. Кримінальна процесуальна діяльність слідчого: теорія та практика: монографія. Київ: Алерта, 2020. 562 с.

259. Четвертак К. С. Повернення обвинувального акта. *Fidelium law firm*. 2020. URL: <https://fidelium.com.ua/povernennya-obvinuvalnogo-akta-prokuroru.html#:~:text=%D0%A0%D0%B0%D0%B7%D0%BE%D0%BC%20%D0%B7%20%D1%82%D0%B8%D0%BC%2C%20%D0%B2%20%D0%BF%D0%BE%D1%80%D1%83%D1%88%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20%D0%B2%D0%BA%D0%B0%D0%B7%D0%B0%D0%BD%D0%B8%D1%85%20%D0%B2%D0%B8%D1%89%D0%B5%20%D0%B2%D0%B8%D0%BC%D0%BE%D0%B3%20%D0%B7%D0%B0%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%83%20%D0%BE%D0%B1%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D1%83%D0%B2%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%>

BD%D0%B8%D0%B9,%D1%87%D0%B8%20%D1%96%D0%BD%D1%88%D0%BE%D1%8E%20%D0%BD%D0%B5%20%D1%83%D0%BF%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D0%B6%D0%B5%D0%BD%D0%BE%D1%8E%20%D0%BE%D1%81%D0%BE%D0%B1%D0%BE%D1%8E.%C2%BB (дата звернення: 28.12.2024).

260. Чорний Д. М. Організаційно-правові засади прокурорського нагляду за додержанням законів у формі процесуального керівництва при розслідуванні кримінальних правопорушень про ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів): дис. ... д-ра філософ. Одеса, 2023. 234 с.

261. Шаповалова К. Г. Роль прокурора в додержанні законності під час обмеження конституційних прав і свобод людини в кримінальному провадженні. *Правова держава*. 2019. № 33. С. 142–148.

262. Шингарьов Д. О. Забезпечення прав та законних інтересів осіб під час проведення допиту на стадії досудового розслідування: дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2017. 223 с.

263. Шкелебей В. А. Проблеми закриття кримінального провадження у зв'язку зі звільненням особи від кримінальної відповідальності. *Форум права*. 2012. № 4. С. 1080–1085.

264. Шульга А., Озерна І. Проблема унормування процесуального статусу повідомлення про підозру. *Організаційно-правове забезпечення національної безпеки в умовах воєнного стану*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Кропивницький, 7 лип. 2023 р.). Кропивницький, 2023. С. 329-332.

265. Шульган І. І. Незалежність прокурорів як засада діяльності прокуратури. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: «Юридичні науки»*. 2021. № 4 (32). С. 153–158.

266. Шульган І. І. Прокурор в кримінальному процесі: дис. ... канд. юрид. наук. Львів. 2020. 238 с.

267. Юдківська Г. Ю. Презумпція невинуватості в кримінальному процесі України та практиці Європейського суду з прав людини: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2008. 242 с.
268. Юрчишин В. М. Правове забезпечення функціональної діяльності прокурора у досудовому розслідуванні. *Часопис Академії адвокатури України*. 2014. № 1. С. 102–107.
269. Юрчишин В. М. Прокурор як керівник досудового розслідування. *Адвокат*. 2012. № 7. С. 26–30.
270. Яковець І. С. Запобіжні заходи у кримінальному процесі: наук.-практ. посіб. для працівників правоохоронних органів та суду. Харків: Видавець ФО-П Вапнярчук Н. М., 2007. 112 с.
271. Яновська О. Доктрина заборони використання «плодів отруйного дерева» та винятки з неї: судова практика Великої Палати Верховного Суду в кримінальних провадженнях. *Судово-юридична газета*. 2020. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/zmi/1031589/> (дата звернення: 28.12.2024).

ДОДАТКИ

Додаток А

Узагальнені дані
анкетування слідчих (дізнавачів)

Усього опитано 264 особи

Вкажіть, будь ласка, ким Ви працюєте

1. Слідчий (дізнавач)	2. Прокурор
-----------------------	-------------

Чи доцільно, на Вашу думку, у змісті КПК України закріплювати повноваження прокурора щодо самостійного провадження слідчих (розшукових) дій?

3	доцільно закріплювати повноваження прокурора щодо самостійного провадження слідчих (розшукових) дій	190 (72%)
4	недоцільно	74 (28%)

Як часто, на Вашу думку, прокурори на практиці проводять слідчі (розшукові) дії самостійно?

5	доволі часто	37 (14%)
6	досить рідко, лише за необхідності у зв'язку зі слідчою ситуацією	140 (53%)
7	у разі неефективного провадження слідчим, дізнавачем, у випадку їх некомпетентності	87 (33%)

Прокурор у кримінальному провадженні переважно:

8	контролює збирання доказів слідчим, дізнавачем	180 (68%)
9	збирає докази самостійно	82 (31%)
10	інший варіант відповіді (прокурор у кримінальному провадженні, залежно від слідчої ситуації, здійснює рівнозначну діяльність як щодо збирання доказів самостійно, так і контролем збирання доказів слідчим, дізнавачем)	2 (1%)

Чи повинен прокурор брати обов'язкову участь під час проведення окремих слідчих (розшукових) дій?

11	участь прокурора під час проведення окремих слідчих (розшукових) дій має бути обов'язковою	150 (57%)
----	--	--------------

12	відсутня нагальна необхідність обов'язкової участі прокурора під час проведення окремих слідчих (розшукових) дій	113 (43%)
13	інший варіант відповіді	0 (0%)

Визначте, у який спосіб (самостійно або через погодження) прокурори у кримінальному провадженні здійснюють повідомлення особи про підозру (*навпроти кожної відповіді зазначте «галочку» або «плюс»*)

		Часто	Час від часу	Рідко	Ніколи
14	самостійно повідомляють про підозру	18 (7%)	69 (26%)	177 (67%)	0 (0%)
15	погоджують повідомлення про підозру, складене слідчим, дізнавачем	180 (68%)	66 (25%)	18 (7%)	0 (0%)

Хто, на Вашу думку, повинен роз'яснювати права особи, щодо якої приймається рішення про звільнення від кримінальної відповідальності?

16	виключно прокурор	98 (37%)
17	виключно слідчий	100 (38%)
18	як прокурор, так і слідчий	66 (25%)

Хто, на Вашу думку, повинен приймати рішення та складати клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності?

19	виключно прокурор	106 (40%)
20	виключно слідчий	66 (25%)
21	як прокурор, так і слідчий	92 (35%)

У яких випадках, на Вашу думку, на практиці приймається рішення про складання клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності?

22	у зв'язку з наявністю підстав, закріплених у законі	169 (64%)
----	---	--------------

23	через те що зібрано слабку доказову базу та користуючись тим, що особа не орієнтується, що фактично вона визнається винною	90 (34%)
24	інший варіант відповіді: <i>(за наявності згоди потерпілого щодо можливості звільнення підозрюваного від кримінальної відповідальності)</i>	5 (2%)

Узагальнені дані
анкетування прокурорів

Усього опитано 127 осіб

Вкажіть, будь ласка, ким Ви працюєте

1. Слідчий (дізнавач)	2. Прокурор
-----------------------	-------------

Чи доцільно, на Вашу думку, у змісті КПК України закріплювати повноваження прокурора щодо самостійного провадження слідчих (розшукових) дій?

3	доцільно закріплювати повноваження прокурора щодо самостійного провадження слідчих (розшукових) дій	104 (82%)
4	недоцільно	23 осіб (18%)

Як часто, на Вашу думку, прокурори на практиці проводять слідчі (розшукові) дії самостійно?

5	доволі часто	27 (21%)
6	досить рідко, лише за необхідності у зв'язку зі слідчою ситуацією	59 (47%)
7	у разі неефективного провадження слідчим, дізнавачем, у випадку їх некомпетентності	41 (32%)

Прокурор у кримінальному провадженні переважно:

8	контролює збирання доказів слідчим, дізнавачем	86 (68%)
9	збирає докази самостійно	40 (31%)
10	інший варіант відповіді (прокурор у кримінальному провадженні, залежно від слідчої ситуації, здійснює рівнозначну діяльність як щодо збирання доказів самостійно, так і контролем збирання доказів слідчим, дізнавачем)	1 (1%)

Чи повинен прокурор брати обов'язкову участь під час проведення окремих слідчих (розшукових) дій?

11	участь прокурора під час проведення окремих слідчих (розшукових) дій має бути обов'язковою	44 (35%)
12	відсутня нагальна необхідність обов'язкової участі прокурора під час проведення окремих слідчих (розшукових) дій	83 (65%)
13	інший варіант відповіді	0 (0%)

Визначте, у який спосіб (самостійно або через погодження) прокурори у кримінальному провадженні здійснюють повідомлення особі про підозру (напроти кожної відповіді зазначте «галочку» або «плюс»)

		Часто	Час від часу	Рідко	Ніколи
14	самостійно повідомляють про підозру	12 (10%)	55 (43%)	60 (47%)	0 (0%)
15	погоджують повідомлення про підозру, складене слідчим, дізнавачем	71 (56%)	43 (34%)	13 (10%)	0 (0%)

Хто, на Вашу думку, повинен роз'яснювати права особи, щодо якої приймається рішення про звільнення від кримінальної відповідальності?

16	прокурор	58 (46%)
17	слідчий	37 (29%)
18	як прокурор, так і слідчий	32 (25%)

Хто, на Вашу думку, повинен приймати рішення та складати клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності?

19	прокурор	66 (52%)
20	слідчий	17 (13%)
21	як прокурор, так і слідчий	44 (35%)

У яких випадках, на Вашу думку, на практиці приймається рішення про складання клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності?

22	у зв'язку з наявністю підстав, закріплених у законі	81 (64%)
23	через те що зібрано слабку доказову базу та користуючись тим, що особа не орієнтується, що фактично вона визнається винною	43 (34%)
24	інший варіант відповіді (за наявності згоди потерпілого щодо можливості звільнення підозрюваного від кримінальної відповідальності)	3 (2%)

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Завідувачка кафедри кримінального
процесу Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого,
Тернопільського юридичних наук, професор

№02071139

О. В. Капліна

«26» 02 2023р.

АКТ

**щодо впровадження наукових результатів дисертаційного
дослідження Колот Наталі Миколаївни тему: «Реалізація прокурором
засади законності на стадії досудового розслідування» у навчальну
діяльність Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого**

Комісією у складі:

1. Тищенко Ольги Ігорівни, докторки юридичних наук, доцентки кафедри кримінального процесу Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
2. Карпенка Михайла Олеговича, кандидата юридичних наук, доцента кафедри кримінального процесу Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
3. Марочкіна Олексія Івановича, кандидата юридичних наук, асистента кафедри кримінального процесу Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

склала цей акт про те, що наукові результати дисертаційного дослідження Колот Н.М. за темою: «Реалізація прокурором засади законності на стадії досудового розслідування» використовуються у навчальному процесі Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого при викладанні таких навчальних дисциплін як «Кримінальний процес», «Забезпечення прав та свобод особи у кримінальному провадженні» та «Досудове розслідування», а також у науково-дослідній діяльності здобувачів вищої освіти.

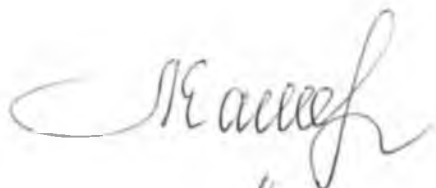
враховані при розробці навчальних програм зазначених навчальних дисциплін та використані для підготовки відповідних навчально-методичних матеріалів.

До використання в навчальному процесі, зокрема, рекомендовано такі наукові напрацювання Н.М. Колот: 1. Колот Н.М. Забезпечення прокурором реалізації засади законності під час повідомлення про підозру. *Науковий вісник Ужгородського Національного університету. Серія право*. 2024. Вип. 83. С. 241-248; 2. Колот Н.М. Забезпечення прокурором реалізації засади законності під час зупинення досудового розслідування. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 4. С. 641-646; 3. Колот Н.М. Забезпечення прокурором реалізації засади законності під час проведення слідчих (розшукових) дій. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2024. № 3. С. 236-242; 4. Nataliia Kolot. Ensuring the implementation of the principle of legality by the prosecutor during the application of preventive measures. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2024. №3. P. 92-100; 5. Колот Н.М. Забезпечення прокурором реалізації засади законності під час закриття кримінального провадження на досудовому розслідуванні. *Європейські перспективи*. 2024. № 4. С. 49-54; 6. Колот Н.М. Забезпечення прокурором реалізації засади законності під час складання обвинувального акта. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія право*. 2024. Вип. 86. С. 87-94; 7. Колот Н.М. Забезпечення прокурором законності під час закінчення досудового розслідування у формі звернення до суду з клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. № 1. С. 719-724.; 8. Колот Н.М. Нормативно-правові основи реалізації прокурором засади законності на стадії досудового розслідування. *Scientific collection «interconf»: diversity and inclusion in scientific area*. 2022. №122. С. 199-204.; 9. Колот Н.М. Невідповідність кваліфікації діяння обвинуваченого, як підстава для повернення обвинувального акта прокурору чи має місце бути? *Scientific collection «interconf»: science in the environment of rapid changes*. 2022. № 123. С. 148-154; 10. Колот Н. М. Проблеми здійснення кримінального провадження в умовах дії воєнного стану та шляхи їхнього вирішення. *Кримінальний процес: сучасний вимір та перспективні тенденції* : IV Харків. кримінал. процесуал. полілог, присвяч. 100-річчю від дня народж. канд. юрид. наук , проф. С. А. Альперта, «Пів століття служіння науці та освіті» (м. Харків, 24 берез. 2023 р.) : зб. ст. / редкол.: О.В. Капліна, В. В. Вапнярчук, С. Б. Фомін. Харків : Право, 2023. С. 102-106; 11. Колот Н.М. Проблемні питання проведення слідчих (розшукових) дій під час судового провадження та шляхи їх вирішення. *Scientific forum: theory and practice of research: collection of scientific papers «SCIENTIA» with Proceedings of the III International Scientific and Theoretical Conference*, March 10, 2023. Valencia, Kingdom of Spain: European Scientific Platform. С. 66-68; 12. Колот Н.М. Недопустимість доказів у кримінальному провадженні. *Advanced discoveries of modern science: experience, approaches and innovations: collection of scientific papers «SCIENTIA» with Proceedings of the IV*

International Scientific and Theoretical Conference, August 11, 2023. Amsterdam, The Netherlands: European Scientific Platform. С. 62-65; 13. Колот Н.М. Проблемні питання при розгляді клопотань під час досудового розслідування. *Sectoral research XXI: characteristics and features: collection of scientific papers «SCIENTIA» with Proceedings of the VI International Scientific and Theoretical Conference*, September 8, 2023. Chicago, USA: European Scientific Platform. С. 63-65. 14. Колот Н.М. «Проблемні питання призначення ревізій та перевірок під час досудового розслідування» *Scientific forum: theory and practice of research: collection of scientific papers «SCIENTIA» with Proceedings of the III International Scientific and Theoretical Conference*, March 10, 2023. Valencia, Kingdom of Spain: European Scientific Platform. С. 63-65. 15. Колот Н.М. «Відносини органів прокуратури з органами державної влади та місцевого самоврядування у процесі реалізації її функцій». *Modern vision of implementing innovations in scientific studies: collection of scientific papers «SCIENTIA» with Proceedings of the I International Scientific and Theoretical Conference*, March 31, 2023. Sofia, Republic of Bulgaria: European Scientific Platform. С. 26-31; 16. Колот Н.М. «Прокуратура в системі органів влади : її роль та місце March 22, 2024, Riga, Republic of Latvia , Collection of scientific papers «SCIENTIA», С. 35-41; 17. Колот Н. М. «Проблемні питання при пред'явленні цивільного позову прокурором у кримінальному провадженні та шляхи їх вирішення» *Комплексний підхід до модернізації науки: методи, моделі та мультидисциплінарність: матеріали II Міжнародної наукової конференції, м.Чернівці, 26 серпня, 2022р. Міжнародний центр наукових досліджень. Вінниця: Європейська наукова платформа, 2022. С. 114-117; 18. Колот Н.М. «Проблемні питання при вирішенні підстав для закриття кримінального провадження у справах приватного обвинувачення» *I International Scientific and Theoretical Conference*, 22.03.2024, Riga, Republic of Latvia, С. 32-34; 19. Колот Н.М. «Забезпечення реалізації прокурором законності під час проведення обшуку». *V Харківський кримінального процесуального полілогу «Кримінальний процес: сучасний вимір та перспективні тенденції»* від 15.11.2023, (м.Харків, 15.11.2023), зб/ст/редкол:О.В. Капліна, О.В. Верхогляд-Герасименко, О.І.Марочкін: Право, 2024, С.81-85; 20. Колот Н.М. Проблемні питання обчислення строків досудового розслідування у кримінальному провадженні «Advanced discoveries of modern science: experience, approaches and innovations, August 11, 2023, Amsterdam, the Netherlands, С.79-81; 21. Колот Н.М. Проблемні питання обчислення строків досудового розслідування у кримінальному провадженні «Advanced discoveries of modern science: experience, approaches and innovations, August 11, 2023, Amsterdam, the Netherlands, С.79-81. Використання наукових результатів, висновків та пропозицій Н.М. Колот, викладених у межах зазначених публікацій, сприяє вирішенню низки наукових завдань, пов'язаних з реалізацією прокурором засади законності на стадії досудового розслідування, а, отже, має вагоме значення для їх подальшого*

використання у навчальному процесі, в тому числі й для підготовки підручників, навчальних посібників та інших навчально-методичних матеріалів з кримінального процесу.

Голова комісії

Капліна О.В.

Члени комісії:

Тищенко О.І.

Карпенко М.О.

Марочкін О.І.

Додаток Г

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

ЗАТВЕРДЖУЮ

Т.в.о. першого проректора
доктор юридичних наук, доцент

Ганна БУГА

2025 р.

АКТ

**впровадження результатів дисертаційного дослідження
в освітній процес Донецького державного університету внутрішніх справ**

1. Комісія у складі:

Голова комісії: Ірина СИРМАМІЇХ, т.в.о. начальника відділу організації наукової роботи, кандидат економічних наук, доцент

Члени комісії: 1. Ольга ГАПОНЮК, начальник навчально-методичного відділу, кандидат економічних наук, доцент

2. Ольга КОВАЛЬОВА, гарант освітньо-професійної програми «Право (поліцейські)» першого (бакалаврського) рівня вищої освіти ступеня «бакалавр» галузі знань 08 Право, зі спеціальності 081 «Право», доктор юридичних наук, доцент

3. Ольга МЕРДОВА, гарант освітньо-професійної програми «Правоохоронна діяльність (Поліцейські)» Law Enforcement activity (Police Officers) першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за спеціальністю 262 Правоохоронна діяльність галузі знань 26 Цивільна безпека кваліфікація: бакалавр правоохоронної діяльності, кандидат юридичних наук, професор

2. Комісія встановила:

Результати дисертаційного дослідження Колот Наталії Миколаївни на тему: «Реалізація прокурором засади законності на стадії досудового розслідування» зі спеціальності 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність, використовуються в освітньому процесі Донецького державного університету внутрішніх справ під час викладання освітніх компонентів «Кримінальний процес», «Досудове розслідування» освітньо-професійної програми «Право (поліцейські)» Law (Police Officers), першого (бакалаврського) рівня вищої

освіти за спеціальністю 081 Право, галузі знань 08 Право, кваліфікація: бакалавр права та освітніх компонентів «Кримінальний процес», «Дізнання» освітньо-професійної програми Правоохоронна діяльність (поліцейські) Law Enforcement (Police Officers) першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за спеціальністю 262 Правоохоронна діяльність, галузі знань 26 Цивільна безпека, кваліфікація: бакалавр правоохоронної діяльності а також при підготовці підручників, навчальних посібників, лекцій та інших навчально-методичних матеріалів із зазначених дисципліни, зокрема в частині:

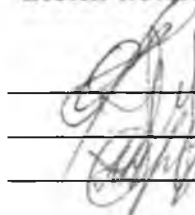
- удосконалення теоретичних уявлень щодо складових реалізації засади законності прокурором на досудовому розслідуванні;
- забезпечення прокурором реалізації засади законності під час повідомлення про підозру;
- обґрунтування необхідності визначення процесуального строку підготовки до захисту після повідомлення особі про підозру;
- забезпечення прокурором реалізації засади законності під час ініціювання застосування запобіжних заходів;
- забезпечення прокурором реалізації засади законності під час закриття кримінального провадження слідчим, дізнавачем;
- з'ясування недоліків реалізації прокурором засади законності під час складання обвинувального акту;
- забезпечення прокурором реалізації засади під час закінчення досудового розслідування у формі звернення до суду з клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності.

Голова комісії:

Ірина СИРНАМІЙХ

Члени комісії:

Ольга ГАПОНЮК

Ольга КОВАЛЬОВА

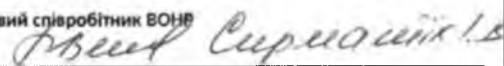
Ольга МЕРДОВА

ЗАРЕЄСТРОВАНО

в журналі обліку актів впровадження результатів наукових досліджень в освітній процес
Донецького державного університету внутрішніх справ

« 26 » 02 2025 р.

Науковий співробітник ВОНД

(підпис, прізвище)

Додаток Д

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

ЗАТВЕРДЖУЮ

Т.в.о. першого проректора
доктор юридичних наук, доцент

Ганна БУГА

«26» 2025 р.

АКТ

**впровадження результатів дисертаційного дослідження
в науково-дослідну діяльність Донецького державного університету
внутрішніх справ**

1. Комісія у складі:

Голова комісії:

Ірина СИРМАМІЇХ, т.в.о. начальника відділу організації наукової роботи, кандидат економічних наук, доцент
Члени комісії:

1. Юлія ДАНИЛЕВСЬКА, завідувач докторантури, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник

2. Андрій ЗАХАРЧЕНКО, завідувач науково-дослідної лабораторії публічної безпеки громад факультету № 2 Донецького державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор

3. Марина ГОРОДЕЦЬКА, професор кафедри кримінального процесу та криміналістики факультету № 1 Донецького державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор.

2. Комісія встановила:

Результати дисертаційного дослідження Колот Наталії Миколаївни на тему: «Реалізація прокурором засади законності на стадії досудового розслідування» зі спеціальності 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність, використовуються в науково-дослідній діяльності Донецького державного університету внутрішніх справ під час проведення загальнотеоретичних та галузевих досліджень, спрямованих на подальший розвиток науки кримінального процесуального права.

У науково-дослідній роботі Донецького державного університету внутрішніх справ використовуються положення щодо:

– виокремлення основних складових реалізації засади законності прокурором на досудовому розслідуванні;

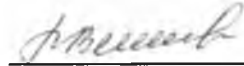
– обґрунтування необхідності законодавчого унормування проблемних питань, що виникають внаслідок реалізації прокурором засади законності під час проведення слідчих (розшукових) дій, повідомлення особі про підозру, застосування запобіжних заходів, зупинення та закінчення досудового розслідування;

– встановлення недосконалості нормативного регулювання здійснення кримінального переслідування до прийняття рішення про повідомлення особі про підозру;

– обґрунтування необхідності встановлення процесуального строку підготовки до захисту після повідомлення особі про підозру до моменту складання обвинувального акту;

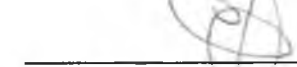
– доведення того, що обов'язок прокурора щодо роз'яснення прав підозрюваного під час прийняття рішення про звернення до суду з клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності сприяє ефективному забезпеченню законності під час здійснення прокурорського нагляду на досудовому розслідуванні.

Голова комісії:

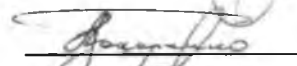

Ірина СИРМАМІЙХ

Члени комісії:

Юлія ДАНИЛЕВСЬКА

Андрій ЗАХАРЧЕНКО

Марина ГОРОДЕЦЬКА

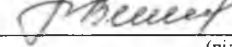
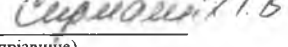
ЗАРЕЄСТРОВАНО

в журналі обліку актів впровадження результатів наукових досліджень в науково-дослідну діяльність

Донецького державного університету внутрішніх справ

« 26 » 02 2024 р.

Науковий співробітник ВОНР

(підпис, прізвище)

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ ТА ВІДОМОСТІ ПРО АПРОБАЦІЮ РЕЗУЛЬТАТІВ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких відображені основні результати дослідження:

1. Колот Н.М. Забезпечення прокурором реалізації засади законності під час повідомлення про підозру. *Науковий вісник Ужгородського Національного університету*. Серія право. 2024. Вип. 83 ч.3. С. 241-248.
2. Колот Н.М. Забезпечення прокурором реалізації засади законності під час зупинення досудового розслідування. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 4. С. 641-646.
3. Колот Н.М. Забезпечення прокурором реалізації засади законності під час проведення слідчих (розшукових) дій. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2024. № 3. С. 236-242.
4. Колот Н.М. Забезпечення прокурором реалізації засади законності під час закриття кримінального провадження на досудовому розслідуванні. *Європейські перспективи*. 2024. № 4. С. 49-54.
5. Колот Н.М. Забезпечення прокурором реалізації засади законності під час складання обвинувального акта. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія право. 2024. Вип. 86 ч. 5. С. 87-94.
6. Колот Н.М. Забезпечення прокурором законності під час закінчення досудового розслідування у формі звернення до суду з клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. № 1. С. 719-724.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дослідження:

7. Колот Н.М. Нормативно-правові основи реалізації прокурором засади законності на стадії досудового розслідування. *Scientific collection «interconf»: diversity and inclusion in scientific area*. 2022. №122. С. 199-204.

8. Колот Н.М. Невідповідність кваліфікації діяння обвинуваченого, як підстава для повернення обвинувального акта прокурору чи має місце бути? *Scientific collection «interconf»: science in the environment of rapid changes*. 2022. № 123. С. 148-154.

9. Колот Н. М. Проблеми здійснення кримінального провадження в умовах дії воєнного стану та шляхи їхнього вирішення. *Кримінальний процес: сучасний вимір та перспективні тенденції* : IV Харків. кримінал. процесуал. полілог, присвяч. 100-річчю від дня народж. канд. юрид. наук , проф. С. А. Альперта, «Пів століття служіння науці та освіті» (м. Харків, 24 берез. 2023 р.). Харків : Право, 2023. С. 102-106.

10. Колот Н.М. Проблемні питання проведення слідчих (розшукових) дій під час судового провадження та шляхи їх вирішення. *Scientific forum: theory and practice of research: collection of scientific papers «SCIENTIA» with Proceedings of the III International Scientific and Theoretical Conference*, March 10, 2023. Valencia, Kingdom of Spain: European Scientific Platform. 2023. С. 66-68.

11. Колот Н.М. Недопустимість доказів у кримінальному провадженні. *Advanced discoveries of modern science: experience, approaches and innovations: collection of scientific papers «SCIENTIA» with Proceedings of the IV International Scientific and Theoretical Conference*, August 11, 2023. Amsterdam, The Netherlands: European Scientific Platform. 2023. С. 62-65.

12. Колот Н.М. Проблемні питання при розгляді клопотань під час досудового розслідування. *Sectoral research XXI: characteristics and features: collection of scientific papers «SCIENTIA» with Proceedings of the VI International*

Scientific and Theoretical Conference, September 8, 2023. Chicago, USA: European Scientific Platform. 2023. С. 63-65.

13. Колот Н.М. Проблемні питання при вирішенні підстав для закриття кримінального провадження у справах приватного обвинувачення. *I International Scientific and Theoretical Conference*, 22.03.2024, Riga, Republic of Latvia. 2024. С. 32-34.

14. Колот Н.М. Забезпечення реалізації прокурором законності під час проведення обшуку. *V Харківський кримінального процесуального полілогу «Кримінальний процес: сучасний вимір та перспективні тенденції»* (м.Харків, 15.11.2023). Харків: Право, 2024, С.81-85.

15. Колот Н.М. Проблемні питання, які виникають при «заочному» розгляді клопотання про тримання під вартою особи. *VI Харківський кримінальний процесуальний полілог* (м.Харків, 17.04.2024). Харків: Право, 2024. С. 129-145.

16. Колот Н.М. Проблемні питання обчислення строків досудового розслідування у кримінальному провадженні «Advanced discoveries of modern science: experience, approaches and innovations, August 11, 2023, Amsterdam, the Netherlands. 2023. С.79-81.

17. Колот Н. М. Проблемні питання при пред'явленні цивільного позову прокурором у кримінальному провадженні та шляхи їх вирішення. *Комплексний підхід до модернізації науки: методи, моделі та мультидисциплінарність: матеріали II Міжнародної наукової конференції* (м.Чернівці, 26 серпня, 2022р.). Міжнародний центр наукових досліджень. Вінниця: Європейська наукова платформа. 2022. С. 114-117.

18. Колот Н.М. Проблемні питання призначення ревізій та перевірок під час досудового розслідування. *Scientific forum: theory and practice of research: collection of scientific papers «SCIENTIA» with Proceedings of the III International Scientific and Theoretical Conference*, March 10, 2023. Valencia, Kingdom of Spain: European Scientific Platform. 2023. С. 63-65.

19. Колот Н.М. Відносини органів прокуратури з органами державної влади та місцевого самоврядування у процесі реалізації її функцій. *Modern vision of implementing innovations in scientific studies: collection of scientific papers «SCIENTIA» with Proceedings of the I International Scientific and Theoretical Conference*, March 31, 2023. Sofia, Republic of Bulgaria: European Scientific Platform. 2023. С. 26-31.

20. Колот Н.М. Прокуратура в системі органів влади : її роль та місце. March 22, 2024, Riga, Republic of Latvia, Collection of scientific papers «SCIENTIA». 2024. С. 35-41.

Наукова праця, яка додатково відображає наукові результати дисертації.

21. Nataliia Kolot. Ensuring the implementation of the principle of legality by the prosecutor during the application of preventive measures. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2024. №3. P. 92-100.